

LIBER SEXTVS.
DE INTERPRETA
TIONE, CESSATIONE,
ET MUTATIONE
HUMANARVM LEGVM.

Diximus in tribus libris proxime præcedentibus de omnibus quæ spectant ad rationem, & efficaciam legis tam civilis, quàm canonice, & ad quasdam earum generales species, quæ omnes mutationem admittunt, & ideo priusquam de iure humano non scripto, vel de priuato dicamus, de mutatione legis humane scriptæ dicendum est, simulque canonicam, & civilem comprehendemus, quoniã utraque mutationem admittit, & doctrina quoad hanc partem cõmunis est, ac fere vniformis. Distinguendę autem sunt varię mutationes, quę in humana lege fieri possunt: potest enim mutari interdũ quasi ab intrinseco, & de se, aliquãdo vero ab extrinseco agente, & utraque mutatio accidere potest, vel in parte solum, vel in tota lege. Dico autem legem mutari ex se & ab intrinseco, quãdo ex defectu materiæ, vel finis, aut rationis eius obligatio cessat. Et quando hoc contingit tantum in parte, seu in particulari occasione, dicitur legis interpretatio, seu æquitas, aut epikla, quãdo vero integrã mutatio accidit, cessatio dici potest, & ita à nobis appellatur. Ab extrinseco autem mutatur lex quando per contrariã actionem aufertur eius obligatio, & si quidem id fiat ex parte, vocatur dispensatio, sub qua commutationem comprehendo, si autẽ fiat in tota lege, vocatur abrogatio, seu irritatio, aut ablatio legis. Ex quibus quatuor membra cõsurgunt sigillatim pertractanda, interpretatio, cessatio, dispensatio, & abrogatio legis. Quibus addi solet mutatio legis per additionem, vt constat ex D. Thoma q. 97. art. 1. Verumtamẽ si additio legis fiat sine diminutione, vel abrogatione præexistentium legũ, magis pertinet ad introductionem nouæ legis, quam ad mutationem, de qua tractamus, & ideo nihil de mutatione illa nobis dicendum superest. Si autem lex noua antiquioribus deroget, iam non est pura additio, sed mutatio, quæ sub abrogatione comprehenditur, & ita quatuor illa membra sufficiunt. Et quod ad primum spectat, licet sola interpretatio, per quã lex declaratur, in speciali casu non obligare per epikiam, ad legis mutationem pertinere videatur, nihilominus, vt illa melius intelligatur, & propter materiæ complementum, operæpretium

D. Thom.

Aerit aliquid de interpretatione humanarum legum generaliter præmittere.

CAPVT I.

De ratione recte interpretandi legem humanam quoad legitimum sensum eius.

Triplicem legis interpretationem distinguere possumus ex Glossa in l. Si de interpretatione. ff. de Legib. & Panormit. & Deci. in cap. 1. de Postul. Præla. Syluest. verb. Interpretatio, scilicet authenticam, vsualem, & doctrinalem. Authenticam voco, quæ sit auctoritate illius, qui potest legem condere; vsualem, quæ consuetudine, & ipso vsu sit, & doctrinalem, quæ sit per doctrinã, & auctoritate interpretũ. hic de hac tertia præcipue loquimur, & ideo breuiter alias duas expediemus. Dicta verò Glossa aliud membrum addit, illius interpretationis, quæ sit per sententiã iudicis. Sed hæc sub consuetudine includitur, vt patebit inferius loco suo.

Brimo ergo certum est, dari posse interpretationem aliquam legis, quæ auctoritatem legis habeat, hanc vero fieri non posse, nisi vel ab ipsomet legislatore, vel successore, vel superiore iurisdictione habente. Tota assertio facile probatur, quia interpretatio hæc sæpe est necessaria ad bonum commune, & non excedit potestatem legislatoris, potest ergo cum auctoritate legis ab eo fieri, non vero ab inferiori, qui legem ferendi nõ habet potestatem, vel non talem, vt cadat in actum superioris. Et hoc est, quod dicitur in l. ult. C. de Legib. omnem legis interpretationem ab Imperatore datam, ratam, & indubitatã habendam esse. Et reddit rationem, quia si leges condere soli Imperatori concessum est; etiam leges interpretari, solo dignum imperio esse oportet. Quod necesse est intelligi de hac interpretatione, quam authenticam vocamus, de qua etiam dicitur in capit. Inter alia, de Sentent. excõmunicationis. Vt vnde in prodyt, interpretatio quoq; procedat. Estq; optimũ, & nouum exemplũ in motibus propriis Sixti V. de illegitimis: nam per priorẽ de illis disposuit, per posteriorẽ vero priorẽ interpretatus est, & vterq; eandem legis auctoritatẽ habet. Est autẽ aduertendum, non tantũ eandẽ personam posse hoc modo legem suam interpretari, sed etiã eandẽ sedẽ, vt ita dicam, seu successorẽ in eadẽ potestate, vt clare probatur in dicto cap. Inter alia.

Glossa.
Panormit.
Dec.
Syluest.

Vide Bart.
in l. Cassat
ff. de Publ.
& vlt. in
Repetit. nu
22. q. 3. de
virtute huius
verbi,
Interpreta
ti, ubi mul
ta de hac re

2
Dari posse
interpretationem,
quæ legis auctoritatem
habet.

Et

Et ratio est, quia lex non procedit à persona, nisi ut habente potestate; & lex semper pendet ab eadem potestate, in quacunque persona sit; ergo qui in eadem potestate succedit, semper potest prædecessorum leges interpretari. Verum quidem est, eundem hominem posse certius explicare suam mentem, & sensum, quem re vera habuit, quando legem condidit, quia solus ipse voluntatem suam certo cognoscit; successor vero solum potest illam coniectare. Nihilominus tamen potest successor interpretari sensum, in quo lex recipienda est, & observanda, & hoc modo dicitur hæc authentica interpretatio. Unde etiam manifestum est, posse superiorem hoc modo legem inferioris interpretari, quia non est necesse, ut attingere certo possit personalem (ut ita dicam) sensum, & mentem eius, quia hoc neque in successore est necessarium, sed satis est, ut possit definire, ac statuere, quomodo talis lex accipienda sit, & custodienda, quod melius potest facere per iurisdictionem superiorem, quam per æqualem, ut constat. Superiorem enim voco non tantum in dignitate, vel extrinseca perfectione, sed in subordinatione, & prælatione. Quomodo iurisdictionis Regis est superior iurisdictione Præfecti, aut Proregis, & iurisdictionis Papæ iurisdictione Episcopi: non vero ita comparatur Archiepiscopus ad Episcopum, unde non potest sic interpretari legem eius.

Unde etiam intelligitur, frequenter contingere, ut hæc interpretatio non sit nuda declaratio sensus prioris legis, sed mutatio etiam aliqua, vel addendo, vel minuendo, quia totum hoc cadit sub potestate eius, cuius autoritate fit talis interpretatio, & potest esse ad commune bonum necessarium. Unde licet contigat, interpretationem non videri omnino ad æquatam proprietatem verborum legis, non est dubitandum de autoritate, & efficacia interpretationis, quia cum auctor eius possit aliquam mutationem facere, sæpe cum interpretatione illam miscet sub eodem interpretationis nomine illam comprehendendo, fortasse per modestiam, & comitatem, ut videre licet in cap. i. de iuram. calū. & cap. vnic. de Cleri. coniug. in 6. cum similibus. Denique observare oportet, hæc omnia intelligenda esse de lege, quæ directe fit ad interpretandam priorem. Sæpe enim unam legem per aliam interpretamur, licet neutra ad hunc finem condita sit, sed ex certo sensu unius veriorem alterius sensum colligimus, aut coniectamus; vel propter consonantiam, vel propter verborum usum, vel propter similitudinem rationis, aut aliquid simile. tunc autem interpretatio non est authentica, sed sub doctrinali comprehenditur, quia non habet legis auctoritatem, ut per se constat. Ut ergo authentica sit interpretatio, oportet, ut habeat omnes legis humanæ conditiones; atque adeo ut sit iusta, procedens à legitima potestate, sufficienter promulgata, &c. Unde consequenter fit, ut hæc ipsa met lex humana interpretatiua alterius, exposita sit dubiis, & obscuritatibus; ac subinde ut etiam propter illam aliarum interpretationes necessariæ sint. Ideoque observant Doctores, quod constitutio declarans aliam, in his, quæ non exprimit, recipit omnes interpretationes, quas constitutio declarata, ut sumitur ex Glossa in Clementin. *Statum*, verb. *Consuetudo*, de Electio. & in cap. *Is qui*, verb. *Vel electi*, de Elect. in 6. & habetur expresse in Authent. de Filiis ante dotal. instrument. natis in fine collatio. 3. ubi id

notant Gloss. & Barth. & alij, quos referunt Matienz. libro 3. Recop. tit. 4. l. 2. gloss. 9. n. 10. Burg. de Paz l. 1. Tauri. n. 288.

Secundo dicendum est, multum valere interpretationem ex usu desumptam ad legis obligationem præscribendam; & interdum talem esse posse, ut authentica sit, & pro lege habenda. Hæc assertio communis Doctorum est, ut sumitur ex c. *Cum dilectus*, de Consuetud. quatenus in eo dicitur, consuetudinem esse optimam legum interpretem, quod etiam habetur in l. *Si de interpretatione*. ff. de Legib. Pertinet autem ad materiam de consuetudine, & ideo illam prosequemur in capite 7. libri sequentis ad finem.

Tertio dicendum est, leges humanas etiam admittere doctrinalem interpretationem, quæ licet per se non inducat obligationem, quia non habet potestatem introducendi legem, habet tamen suum auctoritatis gradum, qui potest interdum esse tam certus, ut inducat necessitatem. Hoc totum adeo notum est, ut probatione non indigeat, nam hæc est humana conditio, ut vix possit homo tam perspicuis verbis sensum suum explicare, quin ambiguitates, & dubia nascantur, præsertim quia lex humana loquitur breviter, & in generali, & in applicatione eius ad varios casus in particulari oriuntur frequenter dubia, propter quæ iudicium prudentum, & declaratio doctrinalis necessaria est. Denique ex hac necessitate orta est iuris civilis peritia, cuius præcipuus finis est, verum sensum, veramque interpretationem legum humanarum tradere. Quod munus commendatur in l. vni. C. de Professor. qui Constantinop. li. 12. quatenus honorari iubet eos, qui illo munere probe utuntur.

De hac igitur interpretatione certum est, non habere vim legis, quia non procedit à potestate iurisdictionis, sed à scientia, & iudicio prudentum, & ideo dicimus per se non inducere obligationem. Quia vero in omni arte iudicium peritorum in illa magnam inducit probabilitatem, ideo etiam in hac legum humanarum interpretatione doctrinalis interpretatio magnam habet auctoritatis pondus. In quo varij gradus esse possunt: nam si in alicuius legis intelligentia omnes interpretes conveniant, faciunt humanam certitudinem, & regulariter loquendo, etiam inducent obligationem servandi legem, & utendi illa in praxi iuxta talem interpretationem. Tum quia tanta consensus Doctorum indicat communem acceptionem, & observantiam legis in illo sensu, tum etiam quia vix potest accidere, ut contra communem omnium Doctorum interpretationem tam efficax ratio occurrat, ut in conscientia reddat securam contrariam intelligentiam. At vero ubi variz sunt Doctorum interpretationes, iuxta pondus rationum, & Doctorum auctoritatem iudicandum est, occurrebat hic disputatio de electione opinionum, illa verò ad materiam de Conscientia spectat.

Sed circa hanc interpretationem interrogari potest, quibus principiis, seu regulis utendum sit ad verum sensum, & obligationem legis colligendam. In quo puncto latissime scribunt iuris interpretes, quia proprie ad illos spectat: quia vero etiam Theologis aliqua directio in legum, ac canonum intelligentia necessaria est, eam breviter comprehendemus. Tria igitur capita observanda sunt quæ supra tractando de forma legis di-

Glossa. Barthol. Matienz. Burgos.

4 interpretacionem ex usu sumptam interdum potest esse authenticam.

5 Aliquando necessaria est doctrinalis interpretatio in legibus humanis.

6 Convenientia ad magnam habet auctoritatem.

7 Tria notanda ut verus sensus legis colligatur.

Hanc interpretationem non solum esse nudam declarationem, sed etiam quando mutationem.

Quæ requiruntur ut interpretatio dicatur authentica.

L. Non aliter.

stinimus, scilicet, verba legis quatenus significatiua sunt, mens legislatoris, & ratio, & de singulis aliquid est dicendum, quoniam ex his omnibus pendet vera interpretatio legis. Circa verba dicendum est, in omni lege humana primum omnium expectandam esse verborum proprietatem, id est, propriam significationem, nam ex illa maximè sumenda est vera interpretatio legis, semperque est præferenda, nisi aliquid obstat. Sic enim de testatore dicitur in l. Non aliter. ff. de Legat. 3. *Non aliter à significatione verborum eius recedi, quam cum manifestum est, aliud ipsum sensisse.* ergo multo magis de verbis legislatoris idem asserendum est. Vnde in l. 1. §. Si is, qui natus est, ff. de Exheredat. actio. dicitur, *in dubijs non esse recedendum à verbis editi.* & in l. Prospexi. ff. qui & à quibus, verbis inhærendum esse, etiam si res grauis esse videatur, *Quod quidem (ait) per quam durum est, sed ita lex scripta est.* Hinc etiam in cap. 2. §. Sed neque, de Translati. Episcop. concessa cessione Episcopatus; non censetur concessa translatio. Et ratio redditur, *nam si circa translationem idem fieri voluisset, quod de cessione dixerat, & de translatione poterat expressisse.* Significans, non esse recedendum à proprietate verborum, quoad fieri possit: similia habentur in cap. Ad audientiam. de Decim.

Ratio vero clara est, quia verba in communi sermone usurpantur in propria significatione, nam idcirco illam recipiunt; ergo multo magis hoc intelligendum est seruari in legibus, quia debent esse clare, & non expositæ circumventionibus, & falsis interpretationibus, ut supra diximus. Vnde confirmatur ab incōmodo; quia alias nihil esset certū in legibus, neque per illas possent regulari actiones hominum, quia vnusquisque posset suo arbitrio ad improprios sensus illas deriuare. Confirmatur secundo, quia propter hanc regulam docent Patres, verba Scripturæ in proprio sensu esse accipienda, nisi ex circumstantiis, vel aliis locis aliud constet; quod maxime obseruandum est, vbi dogmata fidei, aut morum traduntur; idem ergo est cum proportionem in lege, quæ est regula morum. Denique etiam Dialectici dicunt, analogum simpliciter sumptū accipi pro principali significato; verba autem, si præter sensum proprium habere possunt improprium, sunt quasi analogæ; & in eis sensus proprius est quasi principale analogatum; ergo absolute posita in lege, accipiendæ sunt in proprio, ac principali statu. Atque hanc regulam tradunt iurisperiti communiter, ut late refert Tiraquel. in l. Si vnquam, §. Libertus, num. 45; & sequentibus. & attingit breuiter Constanti. Rog. tractat. de iura interpret. q. 2. nu. 20. Quando autem, vel quomodo hæc regula deficiat, ex dicendis patebit.

Tiraquel. Constanti. Rog.

9
Duplex verborum proprietates.

Obseruandum est autem in hoc puncto in verbis iuris, seu legum, duplicem proprietatem solere distingui, vnā naturalem vocant, aliam civilem. Prior non sic appellatur, quia significatio aliqua verborum legis sit à natura, constat enim omnia verba humanarum legum ad placitum, & ex impositione, significare, sed quia quædam significatio est ex simplici, & primæua verborum impositione, & in ea solent significari res prout vere, ac naturaliter sunt, sicut dictio mors significat naturalem mortem. Significatio autem civilis dicitur, quæ est per extensionem, parificationem, vel fictionem iuris, ut dictio Mors significare solet civile, qualis sit per religiosam

A professionem & filius adoptatus dicitur filius, & sic de aliis. Quibus addi posset tertia significatio, quæ vocari potest vsualis, quia est ab vsu, & consuetudine loquendi, quæ magnam vim habere solet in significatione vocū interpretanda, adeo ut in legum expositione proprietati etiam verborum vsus præferendus sit, ut iuris periti cum Barth. docent in l. Non dubium. Codice de Legib. in l. Labeo. ff. de Supelle. lega. & in l. 1. ff. de Suis, & legit. Hæred. Panormitan. in Proem. Decretalium, vbi latissime Felinus plurima congerit. Ne vero tot membra multiplicemus, hanc significationem ad duas præcedentes reuocamus: nam si vsus verbi sit communis totius populi in vulgari modo loquendi, iam illa significatio est facta magis propria magisque naturalis, quam primæua, quia vsus habet vim derogandi institutionem, & mutandi impositionem humanam. Si autem vsus sit solius iuris, talis significatio sub civili continetur.

Barth.

Panormis. Felinus. Significatio vsualis ad naturalem vel civilem reducenda est.

B Regula ergo proposita de priori proprietate est intelligenda, per se loquendo, & nisi circumstantiæ occurrentes, vel alia iura cogant, extensionem, vel limitationem facere, ut in sequentibus prosequemur. Atque ita sumitur ex lege vltima, Codice de His, qui veniam ætatis, & cætera. Vbi perfecta vel legitima ætas simpliciter dicta accipi dicitur pro naturali, non pro illa, *Quæ imperiali beneficio suppletur.* Idem sumitur ex cap. Susceptam, de Prescript. in 6. vbi id notat Glossa verb. Non morte. citans alia iura, & latius Tiraquel. dicta. Si vnquam, verb. Susceperit. num. 17. Sed obseruandū circa hoc est, regulam hanc potissimum habere locum in vocibus vsualibus, ut sic dicam, quas leges, seu iura accipiunt ex communi lege hominum; sunt vero aliæ voces, quæ sunt propriæ ipsius iuris, & ab ipso inuentæ, sicut vnaquæque ars propria habet vocabula, quibus vtitur, ut in iure canonico tales sunt vox Censura, excommunicatio, & similes, & in iure civili vsu capio, prescriptio, & similes; in his ergo vocibus significatio civilis, seu secundum ius est significatio naturalis illarum: nam est ex primæua impositione & res per talem vocem significata non habet aliam naturam, nisi quam habet ex institutione iuris, & ideo secundum eam significationem sunt tales voces in legibus accipiendæ, & proprietates illarum ex iure sumenda est.

10
Quomodo regula tradita sit intelligenda.

Glossa.

C Sed quid si vox habeat plures significationes proprias in naturali proprietate. Respondeo, tunc vtendum esse regula, quæ in omnibus sermonibus ambigua, seu æquiuocis prudenter obseruari solet, videlicet, ut legis materia, aliæque circumstantiæ attente ponderentur, nam ex illis determinabitur facile verborum significatio. Maxime vero legis initium considerare, & cum illo sequentia coniungere necesse est, quia ad illud debent trahi sequentia, nisi aliquid obstat. Nam in proemio constitutionis solet causa finalis, & principaliter mouens contineri, & ideo illud maxime spectandum est ad legis intelligentiam, ut communiter tradunt iurisperiti, quos late refert Tiraquel. in tractat. Cessante causa, limitat. 1. num. 64. & 65. & Molin. libro 1. de Primog. cap. 5. à num. 3. & Gutier. in Practicis libro 3. quæst. 17. num. 90. Vnde etiam in contrariis initium, & causa spectantur. l. Si procuratorem, in principio. ff. Mandati; ergo multo magis in legibus obseruandum est initium, ut ad illud cætera accommodentur. Quin potius

11
Quomodo vox habeat plures significationes quid faciendum.

Tiraquel. Molin. Gutier.

additur

additur in leg. 24. ff. de Legib. In civile esse, nisi tota lege per spectata, una aliqua eius particula proposita iudicare. Itaque ex antecedentibus, & consequentibus cum materia, & alijs circumstantijs determinanda est equiuoca verbi significatio. Quod si verba legis adeo essent æquiuoca, vt neque ex antecedentibus neque ex subsequen- tibus, nec ex materia, aut ratione legis constare posset definitus sensus eius; illa non esset lex, quia non solum non esset clara, verum etiam neque mentem legis latoris satis significaret. Vix autem fieri potest, quin altera significatio sit rei de qua tractatur, magis accommodata, & illa ferenda est iuxta regulam legis 68. ff. de Regulis iuris. Quoties idem sermo duas sententias exprimit, ea potissimum accipietur, quæ reigerenda aptior est. Idem à simili sumitur ex leg. Si seruus plurium. §. vltimo, ff. de Leg. 1.

Circa intentionem, seu mentem legis latoris considerandum est, ab illa potissimum pendere tam substantiam, quam efficaciam legis, quia, vt probatum est in lib. 3. mens legis latoris est anima legis, vnde sicut in viuente substantia, & operatio vitæ ab anima maxime pendet, ita in lege à mente legis latoris. Illa est ergo vera interpretatio legis, per quam mentem, & voluntatem legis latoris assequimur, & ideo quacunque ratione de mète legis latoris constare possit, secundum illam maxime erit lex interpretanda. Quod potest confirmari ex principio generali, quod ex Gregor. traditur in cap. Humana aures. 22. quæ. 5. Non debet aliquis verba considerare, vtique nuda, sed intentionem, & voluntatem, quia non debet intentio verbis deferuire, sed verba intentioni. Quæ verba non inueniuntur in Gregorio, sed sunt Cælestini, vt infra videbimus. Denique confirmatur ex vsu iurium, considerantium vtique mentes legis latorum, c. Si postquam, de Elect. in 6. ibi: Ex sui mente exigit, & c. & in c. Secundo requirere, de Appellat. ex intentione legis latoris verba extenduntur, quia verba intentioni deferuiunt, vt ibi allegatur. Sic etiam in l. Cum mulier. ff. Solut. matrim. ex mente legis negatur marito propter le- nocinium accusatio vxoris de adulterio. Idem probatur optimè ex l. Scire etiã. §. Aliud. ff. de Excusat. tuto. ibi, Sed etsi maxime verba legis hunc habebant intellectum, tamen mens legis latoris aliud vult. Simile etiam de Testamētis dicitur in lege, Non aliter in princip. ff. de Legat. 3.

Quæret vero aliquis qui possit fieri, vt mens præter verba aliquid conferat ad legem interpretandam. Quia homines non possunt mentem alterius hominis percipere, nisi ex verbis eius, nam vt Gregor. dicit. 26. Moral. & inferitur in dicto cap. Humana aures, initio. Apud homines cor verbis, apud Deum vero verba pensantur ex corde, hic autem agimus de humano iudicio, & intelligentia, quomodo ergo potest sensus legis, quæ in verbis consistit, ex mente sumi, cum ipsa mens per verba tantum nobis possit innotescere? Et confirmatur: nam si legis lator per verba legis suam mentem non declararet, non constitueretur lex, nec oriretur obligatio, etiam si ex alijs coniecturis possemus aliquo modo voluntatem legis latoris cognoscere, quia (vt supra dictum est) lex non constituitur voluntate Principis nisi per verba legis sufficienter expressa, quia voluntas sola non sufficit per se ad obligandum, nec etiam est satis, quod aliunde priuatim innotescat, sed necesse est, vt in ipsa lege sufficienter contineatur: ergo non possumus è con-

trario per voluntatem cognoscere verborum sensum.

Ad interrogationem respondetur, cum dicimus mentem legis latoris deferuire ad interpretandam legem, non esse sensum, ipsam voluntatem legis latoris merè internam, vel secundum se spectatam esse posse regulam interpretandi legem, contra hunc enim sensum recte procedunt obiectiones factæ, sed sensus est, verba nudè sumpta sæpe esse ambigua, & ex varijs intentionibus, ac voluntatibus posse procedere, & ideo ex adiunctis, id est, ex materia, aut circumstantijs prudenter penlandum esse, ex qua voluntate, & intentione processerint, & tunc ad intentionem legis latoris accommodandam esse verborum significationem, & interpretationem. Ita sumitur ex sententia Hilarii lib. 4. de Trinit. dicente, Intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi, quia non sermoni res, sed rei est sermo subiectus, cap. Intelligentia. de Verborum significatione. Verum est igitur, homines iudicare de mente loquentis ex verbis, non tamen ex illis nudè, & abstracte sumptis, sed vt coniunctis omnibus circumstantijs, à quibus determinari possunt ad hanc mutationem potius, quam aliam iudicandam. Vnde ad confirmationem fatemur, legem non constitui per internam voluntatem, nisi in lege ipsa sufficienter manifestetur, vt probat ratio facta. Nihilominus tamen vt verba legis sufficienter indicent intentionem, & voluntatem legis latoris, non est necesse, vt abstracte, & nudè sumpta illam indicent, sed possunt, ac debent ex omnibus adiunctis determinari.

Secundo interrogari hic potest, an mens legis latoris plus conferat ad veram interpretationem legis, quam verba, vel è conuerso. Nam ex dictis videtur sequi, plus menti esse tribuendum, quam verbis, quia mens est præcipuum in lege, nam est vita eius. Item, propter quod vnumquodque tale, & illud magis, sed verba sunt propter mentem, & non è contrario, ergo præferenda est mens verbis. Vnde in capite, In his, de Verborum significatione, dicitur, Non debet aliquis considerare verba, sed voluntatem, cum non intentio verbis, sed verba intentioni debeant deferuire. In contrarium vero facit, quia licet ordine intentionis mens sit prior verbis, sicut enim dicuntur verba esse propter mentem, quia ad illam indicandam instituta sunt: nihilominus ordine executionis, seu in genere causæ instrumentalis priora sunt verba, nam per illa deuenimus in cognitionem mentis, & voluntatis legis latoris; ergo præferenda est verborum vis in legis interpretatione. Et confirmatur: nam illud est præferendum, quod certius est, sed verborum proprietates est certa, & clara; mens autem legis latoris solum per coniecturas cognoscitur, in quibus sæpe homines falluntur; ergo præferenda sunt verba per se loquendo, vel saltem regulariter. Quod videtur sentire Tiraquel. in dictal. Si vnquam, verb. Libertis. n. 23. cum Bald. in c. Licet, de Elect.

Respondeo, hanc comparisonem non posse fieri inter verba legis, & voluntatem legis latoris, vt in se est mere interna, cum voluntas non hoc modo cognoscatur, neque vt sic deferuire possit ad intelligendam legem. Potest ergo fieri comparatio, vel inter verba ex vna parte, & alias coniecturas, quibus mentem legis latoris indagamus, ex alia, vel inter vim, & proprietatem verborum, & mentem legis latoris sufficien-

14
Quomodo mens legis latoris potest esse regula interpretandi.

Hilar.

15

Tiraq. Bald.

16

12
Quid circa intentionem considerandum legis latoris.

Gregor.

Cælestin.

13

Gregor.

Quo sensu
verba sunt
signa volun-
tatis legisla-
toris.
Glossa.

ter coniectatam per varia signa simul sumpta. Priori ergo modo dicendum videtur, verba per se loquendo esse potissimum signum voluntatis legislatoris; & illo maxime utendum esse ad mentem legis perspicendam, non tamen illo solo, sed simul cum alijs, à quibus interdum vincitur, ac superari potest. Primum horum intendunt Doctores allegati, & constat, quia significatio verborum est magis expressa, & certa. Item quia verba sunt, quæ ex intentione legislatoris potissimum assumuntur ad declarandam voluntatem suam; ergo illa etiam primo, ac principaliter consuli debent ad eandem voluntatem cognoscendam. Altera verò pars sufficienter probata est in principali regula, & in declaratione precedentis dubitationis. Vnde constat, in secundo sensu comparationis mentem legis, utriusque sufficienter cognita sit, esse verbis preferendam, quod satis probant rationes priori loco factæ. Probatur etiam ex l. Non dubium. Codice de Legibus dicente, *Contra legem agere, qui per occasionem verborum contra legis nititur voluntatem*; est ergo voluntas verbis preferenda. Item in l. Nominis, de Verborum signific. dicitur *Ex lege esse tam quod est ex sententia legis, quam quod ex verbis*. Vbi Glossa exponit, *Tam quod est ex sententia præter verba, quam quod est ex verbis, & sententia: nam quod est ex verbis sine sententia, non est lex, ut visum est*. Hoc denique modo dicitur in dicta l. Non aliter, ff. de Leg. 3. à verbis legis recedi, vbi de mente legislatoris constat, Dicimus autem à verbis legis recedere, quando illa extendimus, vel restringimus, vel multo magis quando à proprietate verborum aliquantulum recedimus: quod etiam facere licet, quando necessarium est, ut à mente legislatoris non recedamus, quia tunc verbare vera non significant voluntatem legislatoris secundum suam proprietatem, sed secundum aliquam translationem, vnde est illud Gregorij in cap. Præterea, de Verborum significat. Plerumque dum proprietates verborum attenditur, sensus veritatis amittitur.

Interdum
proprietas
verborum
relinquen-
di, ut mens
legislatoris
investigetur.

17
Quibus mo-
dis mens le-
gislatoris
indaganda.

Gregor.

Tadem verò interrogari potest, quibus modis, vel coniecturis utendum sit ad mentem legislatoris indagandam præter nudam vim verborum. Respondeo multa assignari à iurisperitis, præcipua verò capita sunt hæc. Primo materia legis, nam illi maxime debent verba de seruire iuxta sententiam Gregorij supra citatam. Sic in cap. 2. de Translat. Episcop. §. Sed neque exponitur, *Ecclesiam dici viduatam*, etiam si habeat Episcopum non consecratum, vel inutilem, quia materia talem sensum postulabat. Sic etiam in l. Si vero, ff. Locati, verbum *Donationis* per verbum transactionis exponitur, materia exigente. Secundo quoties verborum proprietas induceret iniustitiam, vel similem absurditatem, circa mentem legislatoris, trahenda sunt verba ad sensum etiam impropriū, in quo lex sit iusta, & rationabilis, quia hæc præsumitur esse mens legislatoris, ut multis iuribus declaratum est in tit. de Legib. ff. Et in eis ratio ostenditur. Nam in l. 18. dicitur, *Benignius leges interpretanda sunt, quo voluntas earum conseruetur*. Ergo si necessaria sit etiam impropria interpretatio, ut voluntas sit, vel præsumatur iusta, in eo sensu accipienda est lex, quia alias non conseruabitur voluntas legislatoris, cum lex iniusta non sit lex. Et in l. 19. additur, *In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, qua vitio caret, præsertim cum voluntas legis ex hoc colligi possit*. Quia nimirum sine vitio esse præsumenda est.

A Quod habet verum, etiam si illa ambiguitas sit per analogiam, vel improprietatem, & idem sumitur ex l. Nulla iuris ratio, eodem.

Tertio ex comparatione ad alia iura potest indagari mens legislatoris in aliqua lege, etiam præter vim, & proprietatem verborum eius, idque dupliciter. Primo ex repugnantia, & contrarietate aliarum legum, quæ oriretur in vno verborum sensu & vitatur in alio, tunc enim interpretatur mentem legislatoris non fuisse derogare superioribus legibus, aut illas corrigere, & ideo visum fuisse verbis in ea significatione, quæ cum alijs iuribus stare possit. Quia non receditur à iure antiquo, nisi quatenus in nouo exprimitur, l. *Præcipimus* in fine. Codice de Appellationib. & notat Glossa in capite, *Cupientes*. §. *Quod si*. verb. *Petere*, de Elect. in sexto. Correctio enim, & mutatio legis odiosa est, & de se non admittitur, nisi vbi omnino vitari non potest. Vnde addunt iurisperiti, vitandam esse, etiam si opus sit verba posterioris legis minus propriè interpretari. Ita docent Anton. de Butr. in cap. *Cum dilectus*, de Consuet. n. 15. & ibi Impl. n. 12. & Felin. in cap. *Non potest*, de Re iudic. num. 8. §. *Limita dupliciter*, cum Panormita. in cap. *Cum olim*, de Re iudic. in fine, qui ad hoc etiam inducit Glossam vlt. interpretantem illum textum iuxta hanc regulam. Nam cum textus ille requirat concordiam eligentium, & concordia in rigore significare videatur, ut nullus discrepet: nihilominus sufficere censet, ut fiat maiori parte consentiente: nam hæc est concordia iuridica, de qua intelligenda est illa lex, cum non declaret, se velle communi iuri derogare. Vnde colligo, ita licere ob eam causam verba legis impropriè interpretari, ut tamen seruetur aliqua proprietas verborum, saltem secundum consuetudinem iuris, ut in exemplo adducto constat, & idem inuenitur in alijs, quæ afferri solent. Estque valde consentaneum rationi, quia esto non semper leges latentes loquantur iuxta naturalem proprietatem verborum, semper tamen videntur loqui saltem secundum aliquam iuris proprietatem, aut consuetudinem, quando materia aliud non postulat. Neque maior extensio videtur admittenda, ne detur occasio, & licentia corrumpendi iura, quod est maius incommodum, quam admittere aliquam iuris correctionem. Altera via colligendi mentem legislatoris per comparationem ad alia iura, est per concordiam. Vbi enim conueniens sensus legislatoris sumi non potest ex verbis in rigore, ac naturali proprietate sumptis, & alia significatio suppetit, in qua sensum accommodatum reddunt, multum iuuabit, si talis significatio verborum consentanea sit alijs iuribus, in quibus similia verba in illo sensu accipiuntur, vel æquiparantur, tunc enim valde probabilis fit talis interpretatio ex mente legislatoris, quia secundum ius loqui præsumitur. Et hoc maxime habet locum, quando talis interpretatio benigna est, & nullum alium habet incommodum: nam benigna interpretatio legis, cæteris paribus preferenda est, iuxta l. *Benignius*. ff. de Legibus.

Vltimo circa rationem legis addendum est, illam quidem non sufficienter continere mentem legislatoris, si tamen de illa constet multum valere ad eandem mentem legislatoris investigandam. Ita docuit Baldus in c. *Licet* de Elect. & Decius in caput *Secundo requiritur* de Appellationibus, & plures alij apud

18

Vide Guttieres in Practic. li. 3. q. 15. n. 34. & 25. Anton. de Butr. Imola. Felinus. Panorm.

Semper aliquam proprietatem verborum seruanda.

19
Ratio legis valde cõducit ad mentem legislatoris indagandam. Bald. Decius.

Tiraq.

Tiraquel.

Tiraquel. in dicta l. Si vnquam §. Libertis, num. 23. & prior pars constat, tum quia ratio legis non est textus legis, tum etiam quia multa per legem humanam statuuntur arbitrio potius, quam certa ratione, & ideo, non omnium, quae per leges statuuntur, ratio reddi potest, ut dicitur in l. Non omnium, de Legib. Quauis enim lex semper sit rationi cōsentanea, nihilominus electio inter ea, quae rationabilia sunt, saepe nō habet rationē, & ideo non sēper est inuestigāda, ut dicitur in l. Et ideo, ff. eodē: ergo sola ratio legis nō continet legislatoris voluntatem, quia pro suo arbitrio potuit non in omnibus illi conformari, sed solum quatenus voluit, & suis verbis explicauit. Vnde intulit Bald. supra, maioris momenti esse verba, quam rationem, etiam magistralem, ut ipse loquitur, quia verba sunt quasi legis substantia, & immediate continent voluntatem legislatoris. Ratio autem solum remote illam indicat.

Bald.

20

Nihilominus tamen posterior etiam pars verissima est. Oportet tamen circa illam aduertere, duplicem esse posse rationem legis, vnā in lege non expressam, sed ab interpretibus excoGITatam. Aliam in lege ipsa explicatam. Prior ergo ratio licet aliquid conferat ad assequendā legislatoris mentem, non est tamen certum indicium, sed probabilis tantum coniectura, tum quia saepe ratio non est certa, sed in opinione Doctorum posita est, tum etiam quia multo minus certum est, illam fuisse rationem, quae mouit ipsum legislatorem, cum possint esse alie, a quibus moueri potuerit, & consequenter est incertum, ad quam rationem magis accommodandus sit sensus legis. At vero quando ratio legis in ipsa lege continetur, magnum indicium esse potest mentis legislatoris, & post verba ipsa, videtur secundum certitudinis locum obtinere, quia tunc ratio legis est aliquo modo pars eius, nam in ea continetur, & supponitur. Vnde necesse est, ut præceptum, & voluntas legislatoris sit rationi suae accommodata, & consequenter, ut verba significancia actum præceptum, si ambigua sint, ex ratione ibi expressa determinationem accipiant; ergo ex tali ratione efficaciter probatur mens legislatoris. Quod ideo manifestum visum est Bartholo, & multis aliis Iurisperitis, ut saepe non distinguant inter hanc rationem, & mentem legislatoris, & vtramque pariter vocant animam legis, ut supra libro 3. dixi, & attingit Decius loco proxime citato. Veruntamen licet illa duo sint valde propinqua, in rigore sunt distincta, ut ibi probaui, & ideo ratio est medium ad indagandam mentem, & moraliter certum, quando est in lege expressa: non tamen ita infallibile, quin alia etiā circumstantia ponderandae sint, quia etiam ipsius rationis sensus potest esse ambiguus, & ex aliis circumstantiis certior redditur. Et contingere etiam potest, ut ex eadem ratione voluntas varijs modis, & ad diuersa moueatur, & ideo ad plene cognoscendam legislatoris voluntatem, quae est propria mens eius, non sufficit sola ratio, etiam in lege expressa, sed omnia expendenda sunt, & attente considerata.

Ratio legis in ipsa lege continetur magnum indicium mentis est legislatoris.

Barth.

Decius.

CAPVT II.

Quando, & quomodo habeat locum extensio in legibus humanis per earum interpretationem.

Legis interpretatio declaratur.

Legis interpretatio, si præcise, ac secundum vocis rigorem sumatur solum consistit

in declaratione, & intelligentia proprii, & (ut sic dicam) immediati sensus ipsius legis, sistendo tantum in vñtata, & propria significatione verborum, & in sensu legis ex illis sic intellectis resultante, & hanc interpretationem videtur vocasse declaratiuam Barthol. in l. Omnes populi. ff. de Iustit. & iure, q. 6. principali, & de illa tractat in quaestione 3. nobis vero nihil de illa dicendum superest, præter dicta in capite præcedenti. Alio ergo modo sumitur interpretatio prout aliquid specialiter operatur circa legem, quae multiplex est secundum varios effectus, vnus est correctio, vel abrogatio legis, de qua infra dicemus, quia specialiter fit per vnā legem circa alias, vel per posteriores circa præcedentes; alij vero sunt, qui in vnaquaque lege secundum se spectari possunt, ut sunt extensio, restrictio, exceptio vel excusatio, seu cessatio obligationis legis, vel aliorum effectuum eius, & de singulis aliquid dicendum est, ut generales regulæ habeantur ad decidendos casus ex legum intelligentia pendentes.

Barth.

Primo igitur circa extensionem aduerto, quadruplicem extensionem in lege posse cogitari. Vna est intra verborum proprietatem secundum naturalem significationem, alia est vltra proprietatem naturalem, & intra proprietatem ciuilem, siue per communis iuris vñsum, siue per aliquam iuris fictionem, tertia esse potest vltra vtramque proprietatem per aliquam improprietatem, siue in significatione alicuius verbi, aut nominis, siue in connexione verborum, siue in subintelligenda, vel supplenda aliqua particula non expressa in lege. Et ita in hoc tertio membro potest esse infinita varietas, & inæqualitas per maiorem, vel minorem improprietatem. Quarto potest cogitari extensio vltra omnem significationem verborum etiam impropriam, solum propter rerum, vel casuum similitudinem, aut identitatem formalem in ratione legis. Quinto addi potest extensio vltra mentem legislatoris. Sed hanc non admittimus, ut infra dicemus, nec vltra dictos modos extensionis videtur alius possibilis per comparisonem ad verba, vel rationem legis, quæ est veluti terminus, a quo procedit extensio. Potest autem extensio fieri ad personas, ad res, seu casus, ad loca, vel ad tempora, & ita ex parte termini ad quem (ut ita dicam) possunt etiam extensiones multiplicari.

Quadruplex extensio legis.

Dico ergo primo. Omnis lex non odiosa per se loquendo, extendenda est ad omnia, quæ verba in significatione propria, ac naturali comprehendunt, non vero vltra illa, nisi alia specialis ratio id requirat. Exempla sunt, si lex loquatur de filiis, ut filias etiam comprehendat, quia illa vox in significatione propria communis est, non vero ita comprehendit nepotes ex vi significationis, nisi alia ratio cogat. Et ideo dixi, per se loquendo, nam ex accidenti possunt verba intra illam significationem coarctari, ut si ex ampla intelligentia, etiam propriissima sequatur aliquod absurdum, vel correctio alterius legis, vel aliquid simile, ut in capite sequenti explicabimus. Sic ergo explicata assertio communis est in cap. i. de Constit. vbi bene Deci. lect. i. num. 23. & sequentibus. Panormit. num. 14. & sumitur ex Glossa in l. Non possunt. ff. de Legib. in fine. Prior ergo pars affirmans patet, quia tunc nulla est ratio extendendi legem vltra naturalem proprietatem verborum; ergo non debet

3 Quousque lex odiosa extendenda est.

Decius. Panormit. Glossa.

fieri,

fieri, quia regulariter homines loquuntur secundum proprietatem verborum, & si absolute & indefinite loquuntur, de toto significato verborum loqui intelliguntur. Et hoc maxime habet locum in legibus, in quibus indefinitus sermo æquiualeat vniuersali, quia sunt regulæ generales, & doctrinalem sermonem continent, vt optime probari potest ex lege *Prospexit*. ff. Qui, & à quibus, & tradit Bart. in l. 1. §. *Sed est*. ff. de Vent. in Possess. mittent. n. 3. vbi in scholiis multa referuntur. Et confirmatur, quia lex, quæ non continet odium, aut speciale grauamen inter fauores reputari potest, vt in principio libri præcedentis dixi; ergo intra prædictos saltem limites extendenda est.

Altera vero pars negatiua cum sua moderatione exceptiua, etiam est clara, quia per se loquendo, ac regulariter homines vtuntur verbis in significatione maxime propria, multo ergo magis id est obseruandum in legibus. Et hoc etiã confirmant multa ex his, quæ in superiori capite adduximus, & nonnulla iuris principia, vt quod *vbi lex nõ distinguit, nec nos distinguere debemus*, quod sumitur ex dicta l. *Prospexit*. & l. 1. ff. de Legat. præst. Cui æquiualens est, vt *quod absolute dicitur simpliciter, & sine diminutione accipitur*, l. De pretio. ff. de Publicana, &c. cui consonat l. Cum pretor. 170. ff. de Reg. iur. iuuat etiam quod *simplicibus legibus est amica*, vt dicitur in §. *Ceterũ*. Inst. de Legat. agnat. succ. & alia similia. Et hæc assertio ex sequentibus magis declarabitur, quando vero specialis ratio maiorem extensionem postulet, quando vero tantam non patiatur, dicemus capite sequenti.

Lex fauorabilis ad omnem proprietatem verborum est extendenda.

Dico secundo. Quando lex est fauorabilis, vel specialis aliqua ratio iuris intercedit, extendenda est ad omnem proprietatem verborum, non solum naturalem, sed etiam ciuilem, seu iuridicam, non vero vltra illam, nisi maior necessitas id postulet. Hæc posterior pars latius tractabitur in assertionem sequenti, nunc vero sufficienter constat ex dictis in capite præcedenti, quia verborum proprietatem tenenda est, nisi necessitas cogat, qui alias nihil erit certum, & constans in dispositione legum. Prior ergo pars assertionis, quæ præcipue nunc intenta est, communis est, & clara. Et in communi suaderi potest, quia vnaquæque ars vtitur verbis sibi propriis, & iuxta propriam consuetudinem, vel institutionem; ergo multo magis id seruandum est in legibus. Nec enim cogendus est legislator, vt quoties loqui vult de filiis naturalibus, & adoptiuis, specificè id faciat, sed aliquando vti poterit voce cõmuni; ergo in legibus habere potest locum extensio secundum totam significationem propriam verborum, non solum naturalem, sed etiam ciuilem: ergo maxime ita sunt accipienda verba in fauorabilibus legibus, iuxta vulgata principia iuris. Quod tamen semper est intelligendum per se, & nisi aliud obstat, iuxta alia principia, & regulas, quas proponemus. Idemque erit, quando eadem omnino ratio in lege expressa in omnibus illis significationibus inuenta fuerit, tunc enim satis indicat eadem ratio, intentionem legislatoris fuisse de omnibus illis loqui.

Atque ad hanc regulam spectant varix quæstiones, quæ de hac extensione tractantur à Doctoribus, quarum resolutio ab illa pendet, & à posteriori, & quasi per inductionem illam confirmat. Vna, & satis celebris est, an lex loquens

verbis proprie significantibus casum verum, extendatur etiam ad fictum, quem sub lata significatione verba comprehendere possunt, modo explicato. Quam quæstionem tractant Barth. & alij Legistæ, in l. *Si is, qui pro emptore*. ff. de Vsupac. & in l. *Omnes populi*, ff. de Iustit. & iur. & in l. *Cum ex oratione*. ff. de Excusat. tutor. & in l. 3. §. *Hæc verba*. ff. de Negot. gest. nam ex his, & aliis iuribus inter se collatis constat, interdum legis verba extendi ad casum fictum, interdum vero non extendi. Vnde ordinaria regula est, in materia stricta, id est, odiosa, correctoria, & similibus non admitti extensionem illam: in materia autem ampla, id est, fauorabili, admitti. Vt cum lex loquitur in fauorem filiorum, adoptiui etiam venire solent, vt docent Baldus, & alij apud Menoch. libro 4. præsumpt. 89. num. 36. & lex loquens de legitimis, legitimatos comprehendit, teste Barth. in dicta l. *Si is, qui pro emptore*. num. 30. & Menoch. supra num. 22. Vnde potest hic notari alia regula; scilicet, quando lex omnino æquiparat fictum cum vero, tunc quoad dispositiones, seu effectus eiusdem iuris, ordinarie habere locum extensionem legis secundum totam proprietatem ciuilem, seu legalem, quia lex disponere censetur secundum eiusdem iuris vsum, & institutionem. Vt verbi gratia, dicit lex, legitimatum nihil differe à legitimo, vtique quoad dispositiones iuris, vel secundum iura factas, Authent. Quibus modis nat. effi. &c. cap. 1. & 3. Inde ergo fit, vt nomine legitimorum ordinarie veniant etiam legitimati, nisi aliud constet aliunde de mente legis. In quo etiam considerandum occurrit, hoc maxime habere locum, quando effectus per legem inductus est quasi dispensatio in aliquo defectu non à natura, sed ab hominibus introducto, vt est ingenuitas concessa contra seruitutem, nam seruitus non est conditio naturæ, & ideo seruus factus ingenuus per legem, simpliciter venire solet in legibus nomine ingenui, vt patet ex dicta l. *Cum ex oratione*. Maxime vero in materia fauorabili. Et alia exempla afferemus in sequentibus.

Dico tertio. Extensio legis per improprietatem, seu vltra proprietatem verborum, tam naturalem, quam ciuilem raro locum habet, admittenda vero est, quando alias vel lex fieret illusoria, & nullius momenti, vel iniustitiam aut aliam absurditatem contineret. Hanc conclusionem in terminis posuit Abb. in cap. 1. de Constit. num. 14. & sequitur ibi Deci. & alij, & Felin. referens alios in cap. *Translatio*, de Constit. num. 14. Couarr. 3. Variar. cap. 3. nu. 9. Nauarr. in Sum. cap. 27. num. 51. & in cap. *Pena*, de Pœnit. dist. 1. num. 16. & 21. & sumitur ex Gloss. penult. in cap. 2. de Vfur. in 6. Qui omnes præcipue loquuntur de posteriori parte assertionis. Nam prior, scilicet, quod hæc licentia extendendi legem ad improprium sensum, per se non liceat, sed tantum necessitate cogente, per se nota est, & ex dictis in capite præcedenti satis probatur. Quod vero propter dictam causam liceat, optime probatur ex l. *Scire etiam*, §. *Aliud*. ff. de Excusat. tutor. vbi propter vitandum absurdum lex ibi dicens, *Per intra centum miliaria*, extenditur, vt etiam intra quatuor centum locum habeat. Et à simili etiam sumitur ex l. *Nam absurdum*. ff. de Bon. libert. & optime in l. *Si stipulatio*. ff. de Oper. liber. Et confirmari hoc potest ex c. *Si ciuitas*, de Sētētia excomunic. in 6. vbi interdictum ciuitatis extenditur ad suburbia, ne vili pē-

Barthol.

Extensio ad mittenda in materia fauorabili, nõ vero in odiosa.

Baldus.

Barthol. Menoch.

Lex aliquando extenditur vltra proprietatem verborum tam naturalem, quæ ciuilem. Abbas. Decius. Felin. Couarr. Nauarr. Glossa.

di valeat sententia interdicti. Idem probatur ex c. *Significauit*, de Iudæis, vt illud bene expendit Nauar. in Sum. c. 27. n. 5. Ratio autē est, quia est vulgaris regula, omnem dispositionem ita esse interpretandam, vt valeat potius, quam percat; ergo multo magis lex, quæ magno consilio fit, at vero si iniustitiam contineret, non esset lex; ergo ita est interpretanda, vt & sit lex, & non sit iniusta, etiam si ad hoc necessarium sit verba extendere vsque ad impropriatatem. Et eadem ratione vitanda est omnis absurditas à lege per eius interpretationē, quia si esset absurda, irrationabilis esset, & consequenter non esset lex. Idem deniq. erit si sit inutilis, & nullius momenti, quia etiam hoc modo nihil ad commune bonum conferet, ac subinde non erit lex. Et præterea cum lex auctoritate publica fiat, & magno consilio; non potest præsumi facta in eo sensu, vt sit iniusta, absurda, vel inutilis. Vnde etiam de statuto dixit Albert. conf. 20. n. 11: non esse ita interpretandum, vt elusorium fiat, & sequitur Mascard. con cl. 596. nu. 2. Imo etiam in lege odiosa fit hæc extensio, ne fiat fraus legi, & ita fiat inutilis, vt in l. 4. Ad Macedon. sub mutuo comprehenditur venditio pecunia credita. Et ad id valet L. *Cum quis*. 126. de Reg. iur. & Glos. vlt. in c. vlt. de Vfur. in 6. vbi nomē testamēti ad codicillū extēdit in materia pœnali, ne lex fiat illusoria; estque ibi communiter probata. Et plures alios in eandem sententiam refert Tiraquel. in ll. connub. Gloss. 5. nu. 115. & Sarmien. l. 1. Sele. ca. 12. n. 7. Atque in his assertionibus non videtur esse controuersia inter auctores: nam in his generalibus regulis conueniunt, licet alij plures, alij pauciores limitationes adhibeant, quas nunc non expendimus quia pendent magis, ex particularibus materijs, seu ex applicatione generalis doctrinæ ad illas, quam ex formali ratione interpretandi leges.

C A P V T III.

Verum lex extendi possit ad casum non comprehensum sub aliqua verborum significatione, propter solam rationis similitudinem, vel identitatem.

QVæstio hæc valde controuersa est inter auctores, & non paruam habet difficultatem, & ideo specialiter tractanda est. Multi ergo sentire videntur, tantam extensionem fieri non posse. Et potest suaderi primo, quia ratio legis non est lex, nec formaliter illam constituit tantquam forma substantialis eius, quia hæc est voluntas legislatoris significata per verba; ergo si verba in aliqua significatione non extenduntur ad aliquem casum, quantumvis fortasse ratio in eo militet, non est de illo lata lex. Dices, voluntatem legislatoris esse rationi conformem, & ideo tantum extendi, quantum ratio eius. Sed cōtra hoc argumentor secundo, quia stante eadem ratione potest Princeps velle vnum & non aliud, vel pro sola libertate, vel certe, quia non expedit multa præcipere, aut prohibere, neque omnia omittere, & ideo eligit vnum pro arbitrio suo, quod sepe potest facere sine culpa, imo etiam interdum propter aliquam rationem. Nā licet nos lateat, fortasse non defuit legislatori aliquod motuum; propter quod vnum præciperet, & non aliud, non obstante aliqua similitudine rationis. Vnde confirmatur tertio, quia ipsa determinatio expressa verborum ad vnum casum, & taciturnitas alterius, indicat potius le-

gislatore vñ voluisse præcipere, vel prohibere, & non aliud, ex illa coniectura iuridica, quia si voluisset, expressisset, cap. 2. de Translat. Episcop. c. *Ad audentiam*, de Decim. Vnde potius solet interdum sumi argumentum ab speciali, quia dum hoc in speciali prohibetur, & alia tacentur; signum est alia non prohiberi. Denique lex non est ultra totam significationē extendenda sine necessitate, aut ratione cogente; hæc autem nulla est, sed sola coniectura similitudinis rationis, quæ & infirma est; quia nunquam potest illa similitudo omnimoda satis probari, cum non oporteat, legislatorem omnē rationem exprimere, quæ ipsum mouit; & per alias coniecturas, quas adduximus illa sufficienter eluditur, argumēto c. *Verisimile*, de Præsumptionibus: ergo propter solam rationem non est lex extendenda ultra verba. Et hanc sententiam significat Gloss. in cap. *In fidei*, verb. *Inquisitionis*, de Hæret. in 6. tenet Anton. in ca. vlt. de Consuet. nu. 57. Domin. in c. 1. de Temporib. ordin. in 6. nu. 9. Adrian. in 3. Mater. de Excommunic. q. 3. excep. 8. & Cordub. lib. 1. q. 11. opin. 2. ad 3. multi alij apud Tiraquel. in l. *Si vnquam*, verb. *Liberris*. à n. 2. vbi infinita pene congerit, & allegat vsque ad n. 30. & præcipue in n. 20. & 21.

Multi vero alij affirmant, tantam esse vim rationis legis, vt propter illam comprehendere censeatur casus in lege omisso, si in eis par ratio militet, licet aliter sub verbis legis non contineantur: Pro quā sententia multa et à congerit Tiraquel. supra à nu. 42. Vbi etiā plures auctores allegat. Idem Constanti. Roger. in tract. de Iur. interpret. §. 1. à num. 21. Molin. libr. 1. de Primog. c. 5. n. 7. & sequentib. Couarr. in c. *Alina*. 2. p. §. 4. n. 7. vers. *Secundo*. Angel. verb. *Lex*. nu. 6. & 8. cum Imol. & Gemi. Syluest. q. 18. cum Panormit. in c. *In insula*, de Regular. nu. 3. vbi ait, dispositionem legis extendi propter rationē expressam in lege, etiam si verba id non patiantur. Idem fere habet in cap. 1. de Iuram. calum. nu. 8. Fundamentum potissimum est, quia ratio legis, præsertim in ipsa expressa; indicat sufficienter, intentionem legislatoris esse prohibere aliquid, non quatenus materialiter (vt sic dicam) tale est, sed vt subest tali rationi; ac subinde prohibere quidquid talem rationem equaliter induit; ergo dispositio talis legis tam vniuersalis est, quam eius ratio, etiam si verba eius id non exprimant. Et confirmatur, quia hoc modo decisio vnius casus per sententiam Principis censetur habere vim legis pro omnibus similibus, quia, nimirū, casus ille particularis materialiter sumptus solū censetur esse tanquā quoddam exemplū, in quo ratio decisionis exercetur; quia vero ratio est, quæ fundat decisionem, ideo vniuersalis esse cēsetur pro casibus similibus; ergo idem est cum proportionē in quacumque lege. Et ad hoc confirmandum allegantur varia iura, quæ non licet sigillatim expendere, quia intellecta generali doctrina, potest vnusquisque iuxta eam singula interpretari.

In hac re difficile est iudicium ferre, propter varia dicta Doctorum, & iurium, quæ ab ipsis allegantur. Vt tamen quod sentio dilucide, & breuiter explicare valeam, suppono; sermonem esse de lege humana propria, id est, disponente, & inducente nouam obligationem, quæ ex sola ratione naturali non oriretur, nam si lex hominis tantum sit declaratiua rationis naturalis, sine dubio tantum extendetur, quan-

Gloss. Anton. Domin. Adrian. Mater. Cordub. Tiraquel.

2
Ratio legis aliquando extenditur ultra significationem verborum. Tiraquel. Constant. Roger. Molin. Couar. Angel. Imola & Gemi. Syluest. Panorm.

3
De lege humana propria sermo esse debet.

tum ipsa ratio. Nec de hoc esse potest contro-
uersio. Deinde differentiam constituo inter
paritatem rationis, & identitatem. Parita-
tem rationis voco, quando licet rationes
sint diuersæ, habent inter se æqualitatem, vt sunt
verbi gratia, ratio amicitia, aut gratitudinis, quæ
inter se diuersæ sunt, possunt autem æquipara-
ri, & moraliter æquales iudicari. Identitatem
autem voco, quando in diuersis materijs vna
& eadem ratio pietatis promouendæ, aut nocu-
menti euitandi intercedit. Quam distinctionem
attingunt Iuristæ allegati, & paritatem vocant
similitudinem rationis, aliam identitatē, vt vi-
dere licet in Baldo, & alijs, quos Tiraquel. citat, &
expressius Rochus Curt. tract. de Consuetud. ad
cap. vlt. cod. sect. 4. num. 23. ex Alex. conf. 75.
& Paulo de Cast. conf. 338. & in conf. 84. vti-
lum refert; & sequitur Tiraquel. in dictal. si
vnuquam, verb. Libertijs, num. 45.

Primo igitur censeo, solam similitudinem
rationis per æquiparationem, seu æquivalentiā
sine identitate non sufficere, vt legis obligatio
ex vno casu ad similem extendatur, vt ex perso-
na ad personam, aut alio simili modo, quando
sub verbis legis, in aliqua significatione non cō-
prehenditur. Ita opinantur in primis auctores
citati in prima opinione. Deinde idē plane sen-
tiunt Paul. Castren. Alex. & Rochus proxime
citati. Ad idem potest citari Glossa in cap. 1. de
Temporib. ordin. in 6. verb. Italia. Nam licet in
principio videatur repugnare, in vltimis verbis
tandem exponit illum textum, non admittendo
extensionem propter similitudinē rationis: ve-
rum est, non fundari in hoc, quod similitudo ra-
tionis non sufficeret, sed in hoc, quod ratio ali-
qua dissimilitudinis excogitari potuit. Verun-
tamen etiam hinc sumi potest argumentum
pro conclusione, quia si verba legis nullo modo
casum comprehendunt, sola similitudo rationis
non potest sufficere, vt dispositio legis censetur
habere locū in alio casu simili, quia nunquā po-
test similitudo esse tāta, quin facile sit aliquā ra-
tionē differentia inuenire. Sed vltius declara-
tur, incipiendo à cettioribus. Nam in primis
fere omnes fatentur, hanc extensionem per si-
militudinem rationis non habere locum, vbi a-
lia lex aliter disponit in alio casu, quantuncum-
que simili; vt expresse docent Barthol. in Au-
thent. Quas actiones. C. de Sacros. Eccles. n. 8. & 9.
& in l. Omnes populi, ff. de Iustit. & iur. q. 6. princi-
pali, quæst. 4. consentit Abb. conf. 29. n. 4. vol. 2.
& in cap. Translatio, de Constitut. nu. 4. vbi clarē
loquitur de ratione simili, non eadem, vt Barth.
etiam loqui videtur, vt illum etiam Rochus ex-
posuit. Idem Felin. in dicto c. Translatio. de Con-
stit. num. 13. Et ratio est, tum quia legum corre-
ctio est iuris strictissimi, vt infra dicemus, &
ideo non habet in illā locum extensio propter
solā similitudinē rationis, tū etiam quia fortius
vinculū est legis expressæ, quā sit ratio alterius
legis propter solā similitudinē; ergo non potest
hæc lex cōtra alteram præualere. Ex quo obiter
colligo, solā similitudinē rationis nō sufficere,
vt casus sit comprehensus in lege ex mente le-
gislatoris, nam si esset comprehensus, re vera
eximeret illum à contraria lege antiquiori.

Deinde in legibus pœnalibus est facilius, ma-
gisque recepta assertio (idemque intelligatur
cum proportionē in irritantibus, & in omni-
bus odiosis.) Vt autem caueatur æquiocatio,
quæ in hoc committi potest, distinguenda

sunt in lege pœnali duo, scilicet, præceptum,
vel prohibitio, & pœnæ impositio. Quod
ergo attinet ad pœnam, certum existimo, non
posse legem pœnalem quoad pœnam extendi
propter solam similitudinem rationis, quan-
tacumque ista sit. Quod præter auctores pro-
xime allegatos sensit Gloss. in cap. In pœnis. 49.
de Regul. iur. in 6. dicens, quod de pœnis non ar-
guimus ad similia, quia pœna non excedunt proprium
casum. Idem docuit Antonius de Butr. in capit.
vlt. de Consuet. numer. 57. & 58. & bene Cast.
libro 1. de Lege pœnal. capit. 7. documen. 3.
Eandem opinionem tenet, & communem
Doctorem esse dicit Molin. tractat. 2. de Iustit.
disputat. 176. §. Quarto. Emman. Roder. tom.
1. Quæstion. regular. quæst. 1. artic. 6. regula 14.
Sanci. libr. 10. de Matrimonio disp. 4. Probari
autem potest primo ex generali regula iuris, in
pœnis benigniorem interpretationem esse fa-
ciendam: at extensio pœnæ propter solam simi-
litudinem non fit per interpretationem beni-
gnam, sed nimis rigorosam; ergo. Secundo,
quia hæc extensio vel fieri posset à casu ad ca-
sum similem æqualem, vel grauiorem, vel à per-
sona ad personam, vel à pœna ad pœnam, vel à
loco ad locum, aut alia simili circumstantia; ni-
hil autē horū potest dici cū probabilitate; ergo.

Probatur prima pars de casu ad casum, quia
pœnæ impositio licet secundum generalem ra-
tionem æqualitatis, seu proportionis fundetur
in ratione iustitiæ, tamen in determinatione
talis pœnæ ad talem casum pendet ex voluntate
legislatoris, magis quam ex ratione, vt con-
stat, quia nulla certa ratio cogebat Principū ad
imponendā hanc pœnā pro tali delicto: posset n.
imponere aliā, vel nullā per legē imponere, sed
cōmittere iudici; ergo rationis similitudo ex par-
te delictorum non sufficit ad extendendū pœnā
ad casum similem, quia præter rationem neces-
saria est voluntas legislatoris, quæ ibi non inter-
uenit. Declaratur, & confirmatur hæc pars,
quia in pœnis, quæ ipso facto imponuntur,
manifestum est, neminem obligari in conscien-
tia ad exequendā, vel obseruandam in se pœ-
nam legis, nisi commiserit illud specificum de-
lictum, propter quod est imposita, vt in cen-
suris, irregularitatibus, & alijs impedimentis
canonicis manifestum est, vt constat ex doctri-
na sæpe repetita in materia de Censuris. Imò Do-
ctores omnes in illa ponderant non solum spe-
cificam rationem delicti, sed etiam modum, &
consummationem eius iuxta rigorosum sensum
verborum esse necessarium. Vnde ridiculum
esset dicere, parricidam, vel incendiarium tem-
pli, aut imaginum, incurrere censuram canonis
si quis suadente, quia in hæc delicta æquipa-
rantur in grauitate percussioni clerici; ergo idē
dicendum est in pœnis imponēdis per iudicem,
eadem enim ratio militat, quia lex imponens
pœnam certam pro furto, in rigore non obligat
iudicem ad imponendā illam pœnam pro alio
delicto, etiam si simile, vel æquale sit. Quando
verò possit iudex, vel etiam debeat ex alio prin-
cipio vti ea similitudine, seu imitatione legis
punientis vnum delictum ad puniendum aliud,
paulò post explicabo.

Atq; hæ rationes conuincunt in alijs exten-
sionibus secundum alias circumstantias, quando
variata circumstantia, variatur factum, quod lex
considerauit. Vt patet in primis in variatione
personæ: nam si lex definite punit religiosum

Glossa.

Anton. de
Butr.
Castro.
Molina,
Emmanuel
Roder.

Sanci.

Declaratur
exemplo.

Rochus.
Alexan.
Paul. Cast.
Tiraquel.

Similitudo
rationis non
sufficit, vt
obligatio le-
gis ex vno
casu ad si-
milem ex-
tendatur.
Paulo Cast.
Alexan.
Rochus.
Glossa.

Barthol.

Abbas.

Rochus.
Felinus.

5
Duo in le-
ge pœnali
distinguen-
da.

concionantem hoc, vel illud, non punit clericum secularem idem delictum committentem, quia licet sit in specie idem, non tamen est idem, quod lex voluit, & expressit. Item hic procedit illa ratio, quod punire hanc, vel illam personam pendet ex voluntate legislatoris, & ideo non sufficit similis ratio, quia nec semper homo vult omnia, quæ participant similitudinem rationis, nec semper expedit omnia velle, sed vnum præ alio eligitur arbitrio legislatoris, vel propter alia motiva, quæ apud se habere potuit. Et hæc est iuridica ratio exponendi omnes canones penales, & destructo hoc generali fundamento, tollitur certitudo in his legibus explicandis. Et idem discursus fieri potest de loco: nã si lex punit delictum factum in tali loco, ita vt ex illa constet habuisse respectum ad illum, non extenditur ad alium, licet eadem, vel similis ratio in eo esse videatur. Quod quidem dixit Barth. in Authent. ult. C. de Sacrosanct. Eccle. quando cum illa extensione inducitur correctio legis, ego vero censeo absolute, ac per se idem esse dicendum ex vi mutationis loci, & facti, quod lex consideravit. Et idem est de malo peccandi: nam si lex punit peccantem scienter, non extenditur ad peccantem ex ignorantia, etiam si contingat, delictum ex aliis circumstantiis esse grauius, & sic de alijs, propter eandem rationem. Denique idem est euidentius de extensione à pœna ad pœnam: nam si certa pœna imponitur per legem, non potest iudex illam mutare, aliam similem imponendo, quia astringitur lege ad soluendum, vt ita dicam, in tali specie, nisi per modum dispensationis ex iusta causa aliud ei permittatur, vt supra dictum est. Et in pœnis, quæ incurruntur ipso facto, non potest quis mutare pœnam in aliam similem, quando potest pœnam lege præscriptam exequi: imo licet non possit, non tenetur aliam æquiualentem præstare, vt in superioribus dictum est, & in alijs legibus est certum, in eis non habere locum commutationem proprio arbitrio factam, vt infra dicetur, nulla ergo extensio, vel argumentatio per similitudinem rationis habet locum in pœnis, quoad proprium reatum earum, etiam si maxima congruentia, vel similitudo intercedere videatur, vt dixi etiam in tom. 3. tertiæ partis q. 67. art. 8. in comment.

Supereft dicendum de altera parte legis pœnalis, quæ est prohibitio, vel præceptum, nam Ioan. Andrin cap. Diffendia, de Rescript. libr. 6. dixit, per similitudinem rationis extendi dispositionem legis pœnalis, licet non extendatur pœna. Et potest suaderi, quia eadem est ratio de hac lege, quæ de qualibet alia obligante per vim directiuam, quia etiam lex pœnalis vt præcipiens, vel prohibens habet suam vim directiuam, solum hoc potest in ea considerari speciale, quod ratione adiunctæ pœnæ videtur potius restringenda, quam extendenda, quoad hoc vt pœna restringatur, & non extendatur. Sed hoc non cogit, quia pœna est quid accessorium, & directio legis est principale, & ideo non est habenda ratio accessorij, si principale per se spectatum petit, vel admittit extensionem; sed lex directiua non adiiciens pœnam extenditur propter similitudinem rationis; ergo & lex pœnalis quoad dispositionem, & directionem. Sed hæc sententia in primis in eo displicet, quod separat pœnam à dispositione legis: nam licet verum sit, pœnam legis non

A posse extendi ad eum, qui illam legem non violat, cui adiecta est, etiam si aliam similem violat, vt probant omnia dicta in superiori puncto, nihilominus si propter rationis similitudinem extenditur dispositio legis pœnalis, consequenter dicendum est, violari legem illam per actum illum in quo similis ratio militat, alias quomodo lex extenditur ad illum actum? Si autem lex violatur, pœna eius incurritur, quia adæquata est ipsi legi, & sequitur transgressionem eius, tanquam accessorium principale. Deinde displicet ipsa assertio, quia licet equiparatio facta cum alijs legibus directiuis non pœnibus videatur probabilis, nihilominus fundamentum etiam in alijs legibus censeo esse falsum.

B Dico ergo, nullam legem extendi quoad vinculum obligationis in conscientia, quod per se imponit, propter solam similitudinem, vel paritatem rationis ad casum omissum, & nullo modo comprehensum sub significatione verborum legis, etiam si de tali casu nihil per aliam legem dispositum sit, & siue lex pœnam addat, siue non addat. Vt hanc assertionem probem, suppono distinctionem quandam, quæ videntur Imol. Gemin. Tiraquel. & Syluest. locis citatis, qui dicunt, duplicem esse mentem legislatoris, vel potius interpretationem mentis legislatoris, vnam comprehensiuam, aliam extensiuam, quod ego intelligo pure extensiuam, generale nomen imperfectiori membro applicando. Comprehensive interpretatio, vel extensio est, quando per illam declaratur, talem casum, vel personam comprehensam fuisse in mente legislatoris, licet verbis non satis eam declarauerit, vt est casus in cap. Si postquam, §. Si vero. de Elect. in 6. ibi, *Quæ non solum, vt quis veniat, sed etiam ex sui mente exigit, quod vsque ad finem negotium prosequatur*, cum similibus. Pure vero extensiuam mens, seu interpretatio dicitur illa, per quam extenditur dispositio legis ad casum non comprehensum sub mente legislatoris, propter similitudinem, vel paritatem rationis.

Hoc posito sic argumentor, interpretatio pure extensiuam, & non comprehensiuam nunquam sufficit, vt dispositio legis obliget in casu, ad quem fit extensio, ex vi talis legis, sed extensio quæ fit per similitudinem rationis sine adminiculo verborum, nunquam est comprehensiuam, sed pura extensio; ergo ratione illius tantum nunquam lex obligat per vim directiuam. Quæ ratio procedit tam in lege fauorabili, quam in pœnali, correctoria, & quomodocumque odiosa, vt per se patet. Maiorem videntur plane supponere Imol. & Gemin. Imò etiam Syluest. & probatur, quia formalis ratio constitutiua legis est mens legislatoris, sub qua voluntatem eius præcipue intelligo; ergo quod non fuit sub mēte legislatoris comprehensum, nō potest sub lege comprehendi; ergo non potest cadere sub legis obligationem; ergo si interpretatio fit pure extensiuam, non potest sufficere ad obligationem legis. Probatur consequentia vltima (nam cætera omnia per se nota videntur) ex data declaratione terminorū, quia illa dicitur pura extensio, quæ fit ultra totum id, quod sub mente legislatoris comprehenditur. Quod autem talis sit extensio, quæ fit per solam similitudinem rationis, quod in Minori sumebatur, probatur, quia sola similitudo rationis non ostendit, sub voluntate legislatoris comprehensa fuisse omnia, quæ similitudine

ratio.

Iuridica ratio exponendi omnes canones.

Barth.

Tom. 3. in 3. p. q. 67. ar. 8. in comment.

8 Ioan. Andr.

Repositur sententia Ioan. Andr.

Similitudo rationis non sufficit ad vinculum conscientie inducendū.

Imol. Gemin. Tiraquel. Syluest.

Duplex interpretatio mentis legislatoris.

10 Interpretatio pure extensiuam non sufficit, vt dispositio legis obliget ad talis casum.

Imol. Gemin. Syluest.

rationis inter se habent, vt probant omnia dicta de pœnis. Nam sicut obligatio ad pœnam talem non nascitur ex sola ratione, sed ex voluntate legislatoris, quæ stante simili ratione potest velle hanc, vel illam pœnam, & non aliam, ita obligatio directiua nascitur ex voluntate, & hæc non semper tantum extenditur, quantum rationis similitudo, vt in pœnis probatum est, & in rationibus pro prima sententia adductis:

II
Syluest.

Refellitur
responsio
Syluest.

Syluest.

Respondet autem Syluest. verb. *Lex. quæst. 18.* sicut physicè est impossibile, esse eadem causam, quin sequatur idem effectus, ita loquendo iuridice, esse impossibile, esse eandem rationem, & non esse idem ius; cum ratio ipsa sit formaliter ius, & lex, nisi hoc sit ex voluntate legislatoris, quam tamen sequi non tenemur, nisi exprimatur. Veruntamen hæc obiectio, ablata quadam æquiocatione, quam inuoluit, magis confirmat nostram sententiam, quæ eam oppugnet. Aequiuocatio ergo sæpe committitur in illo verbo *Eadem ratio*, nam si rigoroſe ſumeretur pro vera identitate rationis, prout à similitudine distinguitur, non procederet ratio contra nos, qui hæc duo distinximus, & nunc de sola similitudine tractamus: Syluester autem latius loquitur de ratione eadem, prout antea dixerat, *Si ratio sit par simpliciter, seu eadem, aut certe maior.* Sic ergo loquendo de ratione eadem, pro simili, pari, vel maiori, falsa est Maior, & inepta comparatio, quæ sit causæ physicæ, quæ naturaliter agit, ad rationem, quæ moraliter inducit liberam voluntatem legislatoris: quod ipsemet Syluest. vidit, cum addidit, *nisi hoc sit de voluntate legislatoris*; si ergo legislatoris voluntas potest efficere, vt lex non tantum extendatur, quantum par ratio, non est iuridice impossibile, esse eadem rationem, & non esse idem ius. Falsumque est dicere, quod talis ratio sit formaliter ius, & lex, nam talis ratio per se non sufficit, ius aut legem constituere sine voluntate legislatoris, alias non posset legislatoris voluntas facere, ne lex tantum extendatur, quantum illa ratio, quia non potest tollere ab illa ratione, quod illi est intrinsicum, & formale. Nam ob hanc causam non potest voluntas legislatoris humani facere, vt illa ratio naturalis, quæ per se inducit obligationem naturalis legis, & est quasi formale ius naturale, non extendatur, quantum natura sua potest. Secus vero est de ratione congruitatis, seu conuenientia, quæ in lege humana reperitur, illa enim ratio per se non est formaliter ius, aut ratio, sed potius est voluntas, vel saltem non sufficit ratio sine voluntate. Vnde libenter admittimus illud principium, quod Syluest. sumit, quia non tenemur sequi voluntatem legislatoris, nisi exprimatur, nihil autem illum iuuat, quia licet legislator non exprimat, se nolle, vt lex extendatur ad omnia, in quibus similis ratio inuenitur, non ideo ratio sola per se obligat, vt ostensum est, nisi accedat voluntas legislatoris. Vnde retorquetur ratio, quia per talem legem non exprimitur voluntas legislatoris obligans ad talem extensionem, ergo nulla est talis obligatio. Probatur consequentia, quia voluntas legislatoris non obligat, nisi exprimatur, at illa non exprimitur; ergo ex illa non potest esse obligatio, nec etiam ex sola ratione; ergo ex nullo capite.

13
Obiectio.

Sed dici potest, quod licet ratio sola non sit lex sine voluntate, tamen est signum voluntatis, præcipue quando in ipsa lege exprimitur; ergo tunc tantum extenditur voluntas; quantum

A ratio, & ita ex ratione resultabit interpretatio non tantum pure extensiuæ, sed etiam comprehensiuæ, & sic etiam procedit, quod Bald. & alij dicunt, rationem esse ipsam legem, quia inuoluit voluntatem; & ideo æque extendi legem ipsam, ac rationem eius. Sed hoc, licet possit habere apparentiam aliquam in propria identitate rationis, de qua statim, non tamen in rationis paritate, aut similitudine, quia de illa falsum est assumptum: nam ratio per se non est sufficiens, ne dum adæquatum signum voluntatis, etiam si in lege exprimatur, quia est tantum signum honestatis, vel vtilitatis, quam legislator in tali materia respicit, vt in illa per legem, ac voluntatem suam necessitatem inducat. Et ideo necessarium non est, nec moraliter verum, aut ordinarium, quod voluntas legislatoris extendatur ad omnia, in quibus potest inueniri similis ratio. Quia (vt dicebam) voluntas pro sua libertate potest circa vnā materiam disponere, & non circa aliam, licet in vtraque inueniatur similis ratio, quia fortasse non expedit in omnibus disponere, & pro suo arbitrio legislator eligit vnā materiam potius, quam aliam. Exemplum morale est, quia in lege taxante pretium panis, aut vini eadem profecto, vel potius, similis ratio considerari potest, & nihilominus lex positiua interdum taxat pretium panis, & non vini, vel olei, & sic de alijs. Item aliquando lex canonica disponit aliquid in vna religione medicatæ, quod posset simili ratione generaliter disponere, & tamen si lex specialiter loquatur de Prædicatoribus, vel Minoribus, non extenditur ad alios, vt patet ex capite *Constitutione*, cum cap. *Non solum*, de Regular. in 6. Nam prohibitionem factam Minoribus, & Prædicatoribus recipiendi nouitios ante annum probationis elapsam, eodem extendit Bonifac. VIII. ad aliorum mendicantium ordines, & addit, *Nos pari similitudine rationis inducti*, plane ostendens, antea non habuisse locum extensionem illam, non obstante similitudine rationis.

Bald.

Solutio.

Exemplum
morale.

Bonifac. 8.

13
Syluest.

Ioan. And.
Imol.
Gemin.
Panormi.

Innoc.

C Atque ita ex illo textu fatetur Syluest. probari sententiam hanc quoad leges pœnales, & dispositiones, seu prohibitiones earum, & in hoc esse communem sententiam, eamque aliis in locis docuisse Ioan. Andr. scilicet, in regula *Odia*, in 6. & in Clementin. 1. de Ele&st. Imol. & Gemin. in dicto cap. *Statutum*, Panormita. etiam in cap. 1. de Re iudic. nu. 15. Nam licet dicat, legem pœnalem extēdi ad limites rationis expressæ, statim subdit, *seus ubi allegaretur simile sub facilioribus terminis, vel paribus*, & citat Innoc. in cap. *Cum speciali*, de Appel. apud quem nihil inuenio. At vero in legibus non pœnalibus, nec correctorijs plures ex dictis Iuristis admittunt extensionem, sed nec rationem sufficientem afferunt, nec differentiam sufficientem inter leges pœnales, quoad vim directiuam assignare possunt, vt supra dicebam, quia si leges pœnales nō admittunt hanc extensionem, non est propter pœnam adiunctam, quæ est quid accessorium, sed quia voluntas legislatoris ex vi solius rationis similis non comprehendit casus omissoſ, quæ ratio eandē vim habet in legibus nō pœnalibus. Præsertim quia obligatio in cōscientia etiam est res grauissima, quæ non est extendenda sine maiori fundamento, quandoquidē ratione adiunctæ pœnæ similis extensio non admittitur. Denique dicti auctores nullo modo rationibus factis satisfaciunt.

Aduer-

14
In quo sen-
su procedit
assertio de-
claratur.

Tiraquel.
Glossa

Glossa.

Glossa.
Felin.
Bald.

D. Thom.

Menoch.

15

Aduerto autem, assertionem a nobis positam | A
procedere tantum ex vi eiusdem legis, & de
rigore obligationis, in ordine ad obseruationē,
vel transgressionem eius, hoc enim modo cen-
semus, legem non obligare ad aliquid, quod sub
verbis eius aliquo modo non comprehenditur,
quantuncumque similis, & æqualis, vel maior
ratio in illo locum habeat. Quod aduerto, quia
Iuristæ sæpe in hac quæstione loquuntur de vfu
legum in ordine ad externa iudicia, & ad sen-
tentiam in eis ferendam, vel ordinem seruand-
um. Et ita dicunt, deficiente lege, proceden-
dum esse: à similibus ad similia, & vtendum esse
lege disponente in vno casu, ex ratione simili-
tudi, quæ in alio casu inuenitur, in quo lex nihil
disponit. Et in hoc sensu dicere solent, casum
similem expresso, non censi omisum, cum in
vtroque par ratio militare videtur, ad quod
multa allegat Tiraq. de Retract. consanguin. §.
2. Gloss. l. n. 19. Hæc autem duobus modis pos-
sunt intelligi. Primo vt procedatur ex prudenti
arbitrio, & rationali coniectura, ac præsum-
ptione, quidquid sit de obligatione legis. Et in
hoc nullus prudens dubitare potest, tum quia
nihil est magis consentaneum rationi, & pru-
dentia, quam præcedentum vestigia imitari, &
præcipue per leges superioris approbata, tum
etiam, quia iura omnia ad hoc inclinant. Vnde
dicitur in leg. Nam. ff. de Legibus. Quando lex in
vno disponit, bonam esse occasionem, cetera, que tendunt
ad eandem vtilitatem, vel interpretationem, vel certam iu-
risdictionem supplendi, vbi Glossa addit, procedendo de
similibus ad similia, & aliis iuribus id confirmat.
Imo sæpe supremus legislator mouetur ex simili-
tudine æquitatis alterius legis, latæ etiam à
Principe inferiori, ad aliam legem similem, vel
proportionalem edendā, qui est casus proprius
cap. Cum dilecta, de Confirmat. vtili, vbi Glossa,
verb. Similitudine prouocati, alia iura refert, & mul-
ta ad hoc congerit Felin. in cap. Transito, de
Constit. à num. 10. vbi cum Bald. dicit, hanc ex-
tensionem habere locum etiam in pœnis proce-
dendo à similibus ad similia, scilicet, in casibus
non prouisis in iure, quid verissimum est, & vfu
receptum. Et potest etiam assignari ratio, quia
iudex debet secundum leges iudicare, iuxta do-
ctrinam D. Thom. 2. 2. q. 60. articul. 5. Ergo vbi
deest lex expressa, optime faciet, vtendo simili-
tudine rationis. Et sic dixit Menoch. libro 1. de
Præsumpt. q. 5. num. 8. quando præsumptio, licet
non sit scripta expresse in lege, magnam cum
scripta affinitatem, vel similitudinem habet
(quod maxime contingit ob maiorem, vel ean-
dem rationem) de illa iudicandum esse, ac de
ipsa scripta, & ita inquit, Cum casus omnes lege com-
prehendi non potuerint, procedimus de similibus ad si-
mililia.

Secundo potest id intelligi, vt ad hoc tenean-
tur iudices, etiam ex obligatione legis, quod non
est tam certum, est tamen valde probabile. Si
tamen id verum est, non oritur obligatio ex so-
la lege disponente in casu simili per se spectata,
sed ex aliis legibus approbantibus consuetudi-
nem illam, & ordinantibus, vt seruetur, vt sumi
potest ex l. Non possunt. ff. de Legib. ibi. Is, qui iu-
risdictioni præst, ad similia procedere, atque ita ius
dicere debet, vbi verbum debet, licet ambiguum
sit, satis indicat obligationem, maxime concur-
rente communi consensu, & consuetudine. Dici
etiam potest, hoc extensionis genus esse necessa-
rium secundum ius, quia se habet, sicut præ-

sumptio iuris, & de iure, contra quam non ad-
mittitur directa probatio, & ideo iudices eam
sequi in iudicando tenentur, nisi contingat op-
positum aliunde euidenter constare. Ita ergo
in præsentī, vbi alias non constiterit manifeste
de contraria mente legislatoris, tenebitur iudex
vti extensione legis secundum rationem simili-
tudinis, vbi casus aliter non potest aperto iure
decidi.

Secundo principaliter dicendum est, ex iden-
titate rationis recte fieri extensionem compre-
hensiuam legis ad casum non comprehensum
in verbis, si constiterit rationem illam esse adæ-
quatam, solumque animum legislatoris indu-
xisse, quod ex materia, & circumstantijs, ac ver-
bis legis inspicendum est. Hanc assertionem
pono propter sententiam valde communem,
asserentem, ex identitate rationis extendendam
esse legem, quam in aliquo sensu veram esse, ne-
gare non possumus. Primo propter auctorita-
tem Canonistarum, & Legistarum, qui fere in
hac assertionem conueniunt, nam licet differre
soleant in maiori, vel minori illius extensione,
vt infra dicam, tamen in generali fere omnes
illam admittunt. Secundo propter varia iura,
quæ hoc indicant, quanquam (si attente expen-
dantur) fere nunquam separant omnino ratio-
nem à verbis, quia non colligunt ex identitate
rationis mentem legislatoris fuisse comprehen-
dere aliquem casum nō satis expressum in ver-
bis, nisi vel extendendo verba in aliqua signifi-
catione saltem lata, vel impropria, vel quia alia
necessitas cogit, vt, quod alias lex esset iniusta,
vel absurda.

In hoc ergo solet assertio probari primo ex
ultima regula iuris in 6. In legem committit, qui
verba legis complexus, contra legis nititur voluntatem.
Quæ habetur in leg. Non dubium, C. de Leg. &
sumitur ex leg. Scire, & l. Contra. ff. de Legib. ta-
men, vt eisdem locis Glossæ aduertunt, ille di-
citur amplecti verba, & non voluntatem legis,
qui non accipit verba in ea significatione, quam
legislator intendit, quamque posset facile ex le-
gis ratione intelligere, & ita licet verum sit, le-
gem comprehendere, quidquid ratio eius exigit,
non tamen sine aliquo significato verborum,
cui ratio accommodetur. Et ita Glossæ in om-
nibus dictis locis exempla ponunt in eo, qui
fraudulenter adhæret materialibus verbis, &
ab intenta significatione recedit, vt si prohibe-
tur agere, non agit per se, agit autem per alium:
si prohibetur mutare non mutat, sed vendit
pecunia credita, & sic de alijs. Deinde afferri
potest dictum cap. Si postquam, §. Si vero. de Elect.
in 6. vbi lex præcipiens alicui, vt ad curiam ve-
niat, extendit, vt etiam præcipere intelligatur,
vt ille à curia sine licentia ante finitum negotiū
non discedat. Quod dicitur esse ex mente, licet
non videatur esse ex verbis, quia ratio præci-
piendi aduentum non est propter ipsum tantum,
sed propter negotium præsentialiter peragen-
dum. Nihilominus tamen hæc extensio, quæ
comprehensiuæ sine dubio est, licet sit ultra ex-
pressam, & rigorosam significationem verbi
veniendi, considerata nihilominus materia, &
circumstantijs, non est omnino extra latam, &
vfitatam significationem verbi veniendi, nam
qui dicit se ire aliquod ad aliquod negotium, vir-
tute dicit, se ire ad permanendum ibi, quandiu
negotium postulauerit, quod moraliter magis
intelligitur in eo, qui venit ex præcepto, quia

16

Ex identita-
te rationis in-
fertur exten-
sio ad casum
in verbis non
comprehen-
sum.

17

L. Non du-
bium
Glossa.

Verba cum
suis circum-
stantijs con-
sideranda
sunt.

magis pendet ex voluntate præcipientis.

18 Tandem facit cap. *Quia in insulis*, de Regul. Quod de monachis loquitur, & extenditur secundum omnes ad omnes religiosos in insulis habitantes, ut ante decimum octauum annum non admittantur, ob rationem textus, scilicet, quia in illis locis durior est monachorum congregatio. Sed data hac extensione, constat ex usu nomen monachorum sæpe in lata significatione pro religiosis sumi, & sic inuenitur in multis alijs. Aliquando autem videtur fieri extensio omnino præter verba, imo quodam modo contra illa, ut in dicta l. *Scire etiam. §. Aliud*. sed ibi cogebat alia necessitas vitandi absurdum, ut supra dixi. Aliud exemplum sumo ex lege *Illud. ff. Ad leg. Aquil.* ubi dispositio quædam loquens de furto, ad omne damnum iniuriosum extenditur, & subditur probatio, quia ratio, quæ in furto mouit, eadem in damno iniuriæ inuenitur, unde sequitur, ut idem debeat existimari. Sumitur etiam optimum exemplum ex leg. *Cum mulier. ff. solut. matrim.* Dixerat enim lex, *Cum mulier adulterata fuerit viri lenocinio, non priuatur dote.* Et subiungit, *Audiendum esse, qui dixerit ex mente legis, virum non posse accusare uxorem in eodem casu,* utique ex ratione legis, quæ attenta iustitia æque utrumque postulat, nimirum, quia tunc uxor non intendit iniuriam marito, quia volenti non fit iniuria, quæ ratio tam excludit maritum ab accusatione, quam à retentione dotis. Quauis dici etiam possit, hoc virtute fuisse comprehensum in verbis legis, licet non expresse, sed per quandam consecutionem, quia qui iuste puniri non potest, profecto nec accusari potest, utique seruata proportionem, & respectu eiusdem.

19
Vt ratio sit
adæquata
legi duo re-
quiruntur.

Atq; hinc facile exponitur vltima pars assertionis, videlicet, ut hæc extensio comprehensua ex identitate rationis locum habeat, necessarium esse, ut ratio sit adæquata legi. Duo autem ad adæquationem necessaria sunt, vnum, ut ratio per se sola moueat sufficienter, & efficaciter ad legem condendam: aliud, ut sit veluti finis vnicus integre intentus per legem. Ratio prioris partis est, quia si illa ratio per se spectata, & sola non moueat, sed coniuncta cum alijs; ergo licet in alijs casibus inueniatur, non potest ex illa inferri, fuisse comprehensos sub mente legislatoris, quia potuit non moueri ad illos ex defectu aliarum rationum, vel circumstantiarum. Ratio vero alterius partis est, quia si ratio non sit integre & adæquatè intenta, non oportet, ut comprehendat omnia, quæ illam participare possunt. At vero quando sic est adæquata, & integre intenta, oportet saluari integre, & ideo ex vi illius sit omnis ampliatio, quæ necessaria est ad vitandam omnem fraudem, & circumuentionem legis. Et ita procedunt vulgaria iura in hac materia l. *Adigere. §. Si patronus*, iuncto §. *Si vero. ff. de Iure patronat.* & optime in l. *Cum pater. §. Dulcissimus. ff. de Legat. 2.* & alia, in quibus ex ratione extenditur lex ad eos casus, in quibus fieret fraus legi, nisi lex ita ampliaretur.

20
Ratio legis
debet esse in-
trinseca ad
omnes casus
ad quos ex-
tenditur.

Addo vero vltius ut regula data procedat, necessarium esse, rationem legis esse adeo intrinsecam, & vniuersalem ad casus omnes, qui ex vi illius in lege comprehendi dicuntur, ut in ea habeant connexionem necessariam in ordine ad iustitiam, & prudentiam legis, id est, ut sit contra rectam rationem, vel

A contra prudentiam, in quibusdam casibus ob eandem rationem disponere, & non in omnibus eandem rationem æque participantibus. Nam si talis non sit ratio, non potest sola illa cogere ad talem extensionem faciendam, nisi aliunde sumatur ex verbis eiusdem legis, vel ex alijs iuribus. Probatur ratione sæpe facta, quia lex pendet ex voluntate, voluntas autem pro sua libertate potest vnum velle, & non aliud, etiam si in utroque sit eadem ratio volendi. Et quando non intercedit dicta connexio, poterit etiã id fieri sine iniustitia, vel etiã sine imprudentia, quia forte non expedit, vel non oportet omnia velle, seu de omnibus similibus æque disponere, & quando non est disparitas inter illos, libera est electio, etiam secundum prudentiam, vel certe licet in propria ratione legis sit æqualitas, ex alijs circumstantijs potest in aliqua materia magis mouere:

Exemplum sumi potest ex cap. 1. de Tempor. ordin. in 6. ubi prius ponitur ratio generalis vitandi periculum imminens, quod indigni ordinentur, si extra patriam in locis remotis ad ordines admittantur, & nihilominus postea non fit prohibitio generalis, sed per illa verba. *Præ nullo Episcoporum Italie, &c.* ubi Glossa querit, an extendatur prohibitio ad Episcopos Germaniæ quoad Italos ibi peregrinantes, & prius dubitat propter rationis identitatem, tandem vero ait non esse admittendam extensionem. Quod mihi certe verissimum semper visum est, tum quia non frustra Pontifex in specie loquutus est de Episcopis Italiz, & clericis vltromontanis, qui ab eis ordinantur sine literis dimissorijs, & de illis tantum loquitur, applicando ad illos specialiter rationem generalem, quod facere potuit, vel quia magis in ea provincia periculum imminebat, quia frequentius ad illam confluunt vltromontani, quam è conuerso Itali vltra montes, vel quia facilius poterat vltromontanus habere remedium in Italia existens, quam è contrario, ut ibi Glossa notauit. Et ita licet ratio sit eadem, tamen applicatio non est eadem, & potuit prudenter ad vnã materiam fieri, & non ad aliam. Et adeo illa ratio ut generalis non fuit adæquata illius legis, sed illa secundum specialem gradum, & modum periculi in tali regione imminens. Quæ doctrina potest facile ad alia exempla applicari, nam in præceptis Ecclesiæ possunt multa inueniri similia.

D At verò quando ratio legis est talis, ut in ea habeant connexionem, tam quæ in lege exprimuntur, quam quæ videntur omissa, tunc recte ex vi rationis intelliguntur omnia comprehensa, ut probat optime exemplum adductum ex l. *Cum mulier*, & similia. Et ratio est, quia lex præsumitur esse iusta, & prudenter, ac debito modo à legislatore lata, non esset autem talis, nisi esset adæquata rationi suæ. Inde vero fit, quod sæpe indicauius, hunc modum extensionis legis ex vi rationis semper fieri, aut mediante ampliatione, & extensione verborum in aliqua significatione saltem minus propria, aut ad vitandam absurditatem aliquam, vel iniustitiam legis, ut sufficienter patet ex discursu, & exemplis adductis. Et specialiter declarari potest, quia ex vi rationis non potest fieri extensio comprehensua, nisi sufficienter per illam indicetur voluntas legislatoris, quia voluntas mente retenta, & non manifestata non obli-

Glossa.

T. m. 9 de
Censur diff.
31 sect. 1.
suspensione
2 §. ibi ta-
men.

Glossa.

22

gat;

gat; ergo vel manifestatur per verba, quia ratio cogit, ut sic illam interpretemur, vel si omnino defunt verba, quia eadem ratio cogit, ut ea suppleamus; vel alio modo ad talem sensum illa accommodemus. Hoc autem nunquam licere potest, nisi quando id necessarium est ad vitandum aliquod absurdum in lege, cuius optimum exemplum est in dicto §. Aliud.

Quapropter non probo regulam datam a Panormit. in cap. Quia in insulis. de Regular. n. 3. quod legis dispositio ampliari debet, vel restringi ad limites rationis expressæ, etiamsi verba non patiantur, nec sit alia necessitas præter applicationem eiusdem rationis. Vnde infert textum illum, licet expresse loquatur de Monasterijs insularum, quia pro ratione reddit, quod ibi est dura congregatio, extendi ad omnem duram religionem ubicumque existentem. Quod profecto mihi incredibile est, quia illo modo infinita esset extensio in legibus facienda, & quia regula illa nulla ratione nititur, ut ostendi, & quia in illo particulari exemplo Pontifex non consideravit quamcunque asperitatem religionis, sed illam, quæ ex tali sito loci nascitur, & illa est propria, & (ut ita dicam) identica ratio legis, durities vero aliunde proveniens alterius est considerationis. Vnde magis est ibi similitudo rationis, quam identitas, & procedunt omnia dicta in priori puncto. Nec iura, quæ Panormit. allegat, illi quicquam fauent, nam fere omnia in discursu capitis longe aliter explicata sunt, & l. Pater. §. Fundum. ff. de Leg. 3. quam etiam adducit, potius probat oppositum, nam quia testator expresse dixit. Quo ad vixerit, non extenditur dispositio ad successores hæredis, etiam si ratio sumpta nude id postulare videretur, ut Glossa etiam aduertit.

C A P V T III.

Expediuntur nonnulla dubia circa extensionem legis ob identitatem rationis, vel alijs modis.

Circa superiorem doctrinam nonnulla dubia supersunt, quæ breuiter expedienda sunt. Primum est in quibus legibus locum habeat prædicta extensio. Multi enim auctores dicunt, hanc extensionem per identitatem rationis habere locum in lege fauorabili, & maxime si cedat in salutem animæ. Quod tradit Panormit. in cap. Ex tenore, Qui Fil. sint legit. & ibi Ioan. Andr. Hostiens. & omnes. Item Felinus, & alij in capite Translatio, de Constitut. & in capit. ultimo de Præscrip. Bart. Authent. Sacramenta puberum. Cod. Si aduers. vendit. ubi in scholio multi alij referuntur, & alios refert Coar. in 4. 2. p. cap. 6. n. 1. Flami. de Resignat. beneficior. lib. 11. q. 2. n. 17. Potest vero hoc intelligi, vel quando extensio fit ex vi solius rationis propter necessariam connexionem aliorum casuum cum illa, seu propter iniustitiam aliquam, vel absurditatem legis vitandam, vel quando fit non ex necessitate, sed ex congruitate, quia verba facile illam extensionem complectuntur. In priori sensu non est illud proprium legis fauorabilis, sed amplius extenditur, ut iam dicam. Vnde non est exclusiue id accipiendum, sed tanquam magis certum, & facilius admitendum. Idemque dicendum erit de lege fauorabili animæ comparata ad alias fauorabiles. In posteriori autem sensu est hoc proprium legis

fauorabilis, quia generatim, & quali per antonomasiam conuenit ei, quæ animæ fauorem continet. Est autem intelligendum de extensione intra aliquam proprietatem verborum, ut iam declaratum est.

Vnde infero, eo modo, quo lex recipit extensionem comprehensiuam ex sola identitate rationis, non solum habere locum in lege fauorabili, aut non pænali, sed etiam in pænali. Ita docent plures ex citatis auctoribus, præsertim Syluest. & Angel. cum Imol. & Gemin. in dicto cap. 1. de Tempor. ordin. 6. & in dicto cap. Si postquam. Panormit. frequenter, cap. ult. de Rescrip. num. 10. & 11. & in cap. Nihil, de Elect. nu. 9. ubi etiam de correctorijs loquitur, & in Clement. 1. de Rescrip. n. 2. & in Clem. 1. de Elect. n. 8. quibus locis varia in utramque partem adducit, ipse autem non solum est constans in illa sententia, sed etiam valde illam extendit. Idem tenet alios referens Rochus Curt. de Consuet. Sect. 4. nu. 23. Item Nauarr. in cap. Pæna, de Pœnit. d. 1. ubi pluribus modis hoc extendit. Item Couarr. in cap. Alma. 2. p. §. 4. num. 7. Anton. Gom. 1. Variar. cap. 5. num. 1. & cap. 11. num. 12. Gutier. lib. 1. Canoniar. quæstion. cap. 10. nu. 13. Debet autem hoc intelligi, non de extensione solius pænæ, hæc enim nunquam fieri potest, ut dixi, nec in illa potest inueniri identitas rationis, cum magis pendeat ex voluntate quoad determinationem, seu qualitatem pænæ. Nec etiam debet intelligi de extensione quoad solâ obligationem præcepti (ut aliqui ex dictis auctoribus sentire videntur) quia si obligatio extenditur, consequenter extendetur pæna, quia absolute ponitur contra legis transgressores, & quia est accessorium, quod sequitur suum principale, nisi ipsa lege expresse restringatur ad certum peccandi modum: Tunc enim ex defectu illius poterit non incurri pæna, ut in materia de Censuris sæpe dictum est. Et ideo cum proportionem intelligitur assertio de tota lege etiam pænali. Præterea debet intelligi quando talis comprehensio ex vi rationis necessaria est ut vere, & integre impleatur ratio legis, vel ut sit iusta, & rationabilis, ut explicatum est, tunc enim est evidens necessitas, quia non minus efficax, & iusta, ac rationabilis debet esse lex pænalis, quam quælibet alia.

Et hinc facile soluuntur contraria, quæ obijci possunt ex illis regulis, quod pænæ sunt restringendæ, & leniendæ, & benigne interpretandæ. Hæc enim omnia de extensiuâ interpretatione intelligi possunt, ut Gemin. Imol. Syluest. & alij volunt. Sed non placet expositio, quia etiam in non pænalibus illa interpretatio locum non habet, saltem quoad propriam legis obligationem, de qua nos præcipue tractamus. Dico ergo, extensionem comprehensiuam duplicem distinguere, vnâ necessitatis, aliam congruitatis, sicut enim præsumptio duplex distinguitur à iuristis, vna necessaria, alia probabilis, seu voluntatis, ita etiam extensio comprehensiuâ ex vi rationis duplex esse potest, vna omnino necessaria ad iustitiam, vel rectitudinem, & in gratiam obseruantium leges, alia non necessaria, seu voluntaria, quia licet in vno sensu possit lex multa comprehendere iuste, & sine inconueniente, alia minor comprehensio sufficit ad iustitiam legis & proprietatem verborum cum ratione etiam legis seruandam. Dico ergo, generales illas regulas de non ampliandis legibus pænalibus, in-

Extensio comprehensiuâ ob rationis identitatem etiam ad legem pænalem extenditur. Syluest. Imola. Gemin. Panormit.

Roch. Curt. Nauarr. Couarr. Anton. Gom. Gutier.

Limitatur regula.

Gemin. Imol. & Syluest. Solutio. Refellitur.

Extensio comprehensiuâ duplex.

Vera interpretatio regularum generalium.

23
Refellitur
regula Panormi.

Panormi.

Glossa.

Panorm.
Ioan. Andr.
Hostiens.
Felinus.
Barth.
Couarr.
Flam.

telligi de interpretatione (vt ita dicam) voluntaria, id est, sine qua potest conservari prudens dispositio, & iustitia legis, quia infra hanc latitudinem benigne semper est interpretanda lex pœnalis. Quando verò extensio est necessaria ad iustitiam legis, secus est, & ita intelligenda est Glossa. in Clem. 2. de Aetat. & qual. verb. *In his*, ideoque merito dicunt multi ex dictis auctoribus, hanc comprehensionem non esse propriam extensionem, sed adæquatam legis interpretationem, quæ in pœnibus etiam seruanda est. Propter quod etiam supra dicebamus, per se loquendo debere pœnalem legem ampliari ad omnia comprehensa sub aliqua propria significatione verborum, licet amplectenda sit minus ampla, dummodo propria sit.

Atque ex prædicto fundamento sequitur, idem esse dicendum etiam in lege correctoria, vt aperte dicunt Panormit. Rochus, & alij supra allegati, & Tiraquel. cum multis dicto §. *Libertis*. nu. 45. & sumitur ex Glossa. in Clem. 1. de Elect. verb. *Eligatur*. Imo idem sequitur, etiam si simul pœnalis, siue odiosa, & correctoria sit, vt ex eis se sumitur, & ex alijs, quos refert Matienz. lib. 5. Recop. tit. 11. l. 19. Glossa. 2. n. 5. Gutier. de Iur. 3. p. cap. 2. nu. 8. Et de lege exorbitante generaliter; idem tradit Bart. in l. *Si constante*. ff. Solut. matrim. 44. lason n. 73. Menoch. lib. 4. præsum. 89. nu. 37. Tiraq. in dicta l. *Si vnquam*. §. *Libertis*, nu. 44. & 61. Denique in quacunque lege, quantumuis grauis cogitetur, dummodo æquitatem legis retineat, ratio facta procedit, recte applicata, & explicata rationis identitate, eritque semper multo facilius extensio, si verba in aliqua significatione, licet latissima, possint casum comprehendere, vt per varia exempla exponit Rochus dicta sect. 4. n. 12.

Quidam autem hoc limitare videntur, dum dicunt, hanc extensionem in pœnibus, correctorijs, & exorbitantibus, habere locum, quando alioqui sunt fauorabiles, vt dicit Tiraq. supra dicto nu. 61. vel quando sunt propter vtilitatem animæ, vt ait Felin. in cap. *Translatio*. nu. 13. de Constitut. vel in fauorem Ecclesiæ, vt dixit Glossa in cap. *Sciunt cuncti*, de Elect. in 6. vel in fauorem boni publici, vt ait idem Felin. infra num. 14. & Nauarr. in dicto cap. *Pena*, & sentiunt alij, quos refert Rochus dicta sect. 4. n. 20. Hæc vero & similia vel dicta sunt de extensione non necessaria, vel non exclusiue, seu restrictiue intelligenda sunt, sed quasi per antonomasiam, & ob maiorem certitudinem, sicut in simili, paulo ante explicaui. Nam si extensio est comprehensua, & necessaria ad iustitiam, & plenam obseruationem legis iuxta vim rationis eius, tunc generaliter seruanda est regula in quacunque lege quomodocumque exorbitante, dummodo vera lex sit: si vera ratio non cogat similiter ad talem extensionem, tantamque comprehensionem, tunc licet in alijs pœnibus vitanda sit extensio, in his priuilegiatis (vt ita dicam) admitti potest, & interdum debet, quia (vt supra dixi) licet lex pœnalis sit, vel odiosa ex vno capite, potest ex alio tantum continere fauorem, tantique momenti, vt in ea seruanda sint principia legis fauorabilis, potius quam odiosa. Et iuxta hæc possunt non difficile varia dicta Doctorum conciliari, quæ in specie verborum non solum diuersa, sed etiam contraria sæpe videbuntur, non tamen sunt, quia de diuersa extensione, & de diuersa rationis vnitatem, seu similitudine, aut identitate loquuntur,

licet hæc omnia pauci distinguunt.

Quærent vero dicti auctores, an hæc intelligenda sint tantum de ratione expressa in lege, vel etiam de non expressa, sed ab interpretibus excogitata. Sepe enim auctores videntur doctrinam datam restringere ad rationem in lege expressam. Ita Panormit. in cap. 1. de Iurament. calum. nu. 8. & in cap. *Nihil de Electio*. n. 9. & idem sentit Bart. in dicta Authent. *Quas actiones*, & alij: ibi præsertim vbi extensio fit in materia non fauorabili, vt pœnali, vel correctoria. Et ad hoc induci potest lex. *Præter*, §. *Iulius*. ff. de Legat. 3. ibi, *Cum hoc nudum præceptum esset*, & indicat ibi Glossa. Nihilominus contrarium docent multi, videlicet, sufficere rationem subintellectam, licet expressa non sit; dummodo satis certò constet, illam & non aliam potuisse esse rationem legis. Ita sentit Barth. in l. *Item queritur*, §. *Qui impleto*. ff. Locati, nu. 10. & Bald. in l. *Maximum*, C. de Lib. præter. n. 4. & Cyn. in l. *Non dubium*, C. de Legib. & Panormit. in Clement. 1. de Rescriptis, cum Glossa ibi; idem in cap. *Fin.* de Rescriptis. Felin. in cap. *Translatio*, de Constitut. Vltimo notab. Angel. verb. *Lex*. num. 8. Syluest. q. 18. Ant. Gom. v. *ariar.* cap. 11. n. 12. Fundamentum est, quia potest sufficienter constare de ratione legis, etiam si scripta non sit, ergo idem operabitur. Probatum consequentia, quia non habet dictum effectum: quia scripta est, sed quia in se talis est. Nihilominus tamen quia quado est scripta, pars est legis, & de illa certissime constat, & per contextum constare etiã potest, quomodo determinet alia verba legis, ideo regulariter vix habet locum cum obligatione hæc extensio ex vi rationis, nisi scripta sit. Quando verò non est scripta, iuxta legis qualitatem, & materiam poterit extensio fieri cum maiori, vel minori certitudine præsumptionis, & interdum poterit esse tam euidentis, vel communiter recepta, vt ad obligationem legis sufficiat.

Vltèrius inquiri potest, an præter dictos modos extensionis legis, alij dari possint: solent enim recenseri alij peculiares modi extendendi leges, etiã pœnales, & onerales, qui attinguntur à Nauarr. in dicto c. *Pena*, ex Franc. & Dominic. in c. 1. de Tèpor. ordin. Sed si recte spectentur, omnes ad superiores reducuntur, & iuxta illos intelligi debent vt veri sint. Quod breuiter declaro, attingendo præcipuos. Vnus est, vt fiat extensio legis ad correlatiua ex Glossa, Barth. & Bald. quos ibi citat Nauarr. supra, & idem dicit in sũ. cap. 22. num. 72. & Rochus dicta sect. 4. nu. 13. & 16. & Ripa in l. *Aut prator*. §. *Si iudex*. ff. de Re iudic. vbi alij. Intelligendum autem hoc est in prius de correlatiuis, vt talia sunt vt maritus, & vxor, pater, & filius, mensura & mensuratum, vt se respiciunt, nam si materialiter spectentur, non habent connexionem. Deinde necessarium est, vt eadem ratio in eis vigeat, ita vt non possit in vno procedere, nisi attingat aliud, vel certe, vt ratio iustitiæ postulet, vt dispositum de vno habeat locum in alio: alioqui relatio parum refert ad extensionem. Exempla varia in dictis auctoribus videri possunt.

Alius modus extensionis est per radicationem plurium casuum in eodem principio, seu radice, nã vna etiam lege prohibentur, iuxta illud Iustiniani Imperatoris in l. vlt. C. de Nuptijs, *Cum ex vna radice vitium nascitur, consequens est, vt eadem lege tollatur*. Qui modus etiam debet intelligi, quando ratio, & radix prohibitionis vna & ea-

dem

Glossa.

Quid in lege correctoria dicitur.

Panorm. Rochus. Tiraquel. Matienz. Gutier. Butr. lason. Menoch.

Rochus.

5 Quorundam limitatio.

Felin. Glossa. Nauarr. Rochus.

Panormit. Barth.

Ratio subintellecta quæ effectum habet.

Barth. Bald.

Panormit. Glossa Felin. Angel. Syluest. Ant. Gom.

7

Ad supra dictos modos extensionis omnes alij modi reducuntur. Nauarr. Franc. Domin. Glossa. Barth. Bald. Rochus. Ripa.

8

Iustinian.

dem est in utroque casu, ut exposuit Glossa in cap. *Fraternitatis*, de Testib. verb. *Novis*. Item explicā-
 dus est de identitate rationis eo modo, quo illā
 declarauimus. Erit autem res euidentior, si ra-
 dix ipsa sit materia legis, nam si lex excludat ra-
 dicem, quidquid ex ea oritur, videtur exclusum,
 ut dixit Bald. in dicta l. *Maximum*. C. de lib. præ-
 ter. nu. 4. Similis modus extensionis est inter ea,
 quæ se consequuntur, seu connexa sunt, quēmo-
 dū posuit Anton. de Butr. in c. ult. de consuet.
 limitat. 4. & late Rochus ibi sect. 4. nu. 16. & at-
 tingit Nauar. dicto cap. *Pena*, nu. 11. & 12. ex
 Glossis, quas allegat. Et varia exempla adducit,
 quæ maiori indigebant examine, sed non possu-
 mus ad singula descendere. Existimo igitur, se-
 cundum eadem principia posita esse de exten-
 sione iudicandum, scilicet, ut connexio tanta sit,
 ut non possit, v.g. vnū prudenter, vel iuste pro-
 hiberi, quin prohibeatur aliud, sicut de correla-
 tiuis dictum est. Contingere etiam poterit, ut
 vnum sub alio contineatur, tanquam imperfe-
 ctum sub perfecto eiusdem rationis, ut affinitas
 sub consanguinitate, vel tanquam pars sub toto,
 vel commutatio sub dispensatione, & tunc pro-
 cedit regula à minori, non è contrario, & sic in-
 telligit Panormit. in cap. *Dilecti filij*, de Arbit. nu.
 4. & 5. & colligitur ex illo textu. Item potest fie-
 ri, ut ratione connexionis vnum comprehendi
 censeatur sub alio secundum communem vsum,
 & tunc non fiet extensio ex vi solius rationis, sed
 etiam propter significationem verborum, in qua
 plurimum valet communis vsus, ut late Felin.
 in Proem. Decret. nu. 3. & sequentibus.

Alius præterea modus extensionis est per æ-
 quiparationem casuum per aliam legem prius
 factam, nam tunc dispositum in vno per aliam
 legem consequenter censetur dispositum in alia,
 iuxta Glossam, & Doctores in l. *Siquis seruo*. Cod.
 de Furtis, & Bart. & alios in l. *Ut tantum*, ff. de
 Seru. corr. & notat Abb. alia referens in c. *De*
multa, de Præben. nu. 18. Roch. dicta sect. 4. nu.
 14. las. in l. *Transigere*. C. de Transact. Nauarr.
 dicto cap. *Pena*, nu. 14. & idem fere num. 15. Hic
 vero modus extensionis si in sola ratione legis
 fundetur, iuxta prædicta moderandus est; si au-
 tem fundatur in dispositione alterius legis, tunc
 ponderanda sunt verba legis facientis æquipara-
 tionem, & in eo seruanda est regula, in quo facta
 est æquiparatio, & non vltra, ut attingit Syluest.
 verb. *Pena*, q. 4. & ibi Angel. & latius Crotus in
 l. *Si constante*. l. c. ff. Solut. matrim. & Bernar.
 Diaz regul. 429. Et tunc proprie non fit extensio
 in eadem lege, sed vna extendit effectū alterius,
 & ideo solet hæc extensio vocari à iuristis pas-
 sua, & non actiua, ut videre licet in Bart. su-
 pra, & Rocho n. 9.

Alius item modus addi potest, quando lex lo-
 quitur in determinato casu gratia exempli, nam
 tunc extendenda est ad casus similes. Quem mo-
 dum ponunt Syluest. verb. *Lex*, q. 20. verb. *Quar-*
to, & Angel. ibi nu. 7. Sed hic etiam modus locū
 habet iuxta distinctionem datam de identitate,
 vel similitudine rationis, nam sola similitudo, ni-
 si sit etiam in identitate specifica, non sufficit, cū
 hac vero identitate sufficit, ut patet ex multis de-
 cisionibus canonum: & in legibus, quæ ferri pos-
 sunt per sententiam Principis in particulari ca-
 su, ut supra dictum est, & nihilominus intelli-
 guntur esse generales leges. Identitas autem il-
 la optime explicatur per motiū, & rationem
 virtutis, sub qua talis actus prohibetur, vel

præcipitur, nam si fuerit lex lata in tali casu in-
 tuitu religionis ob seruandæ, vel sacrilegij vitan-
 di, vbi in simili casu eadem specifica ratio reli-
 gionis, vel sacrilegij interuenerit, lex extende-
 tur, & idem est de ratione iustitiæ. Et hoc decla-
 ratur bene ex l. 1. ff. vti possi. iuncto §. *Nam*
interdictum prætoris loquens de possessione domus,
 extenditur ad possidentem agrum, vel quancū-
 que rem similem, quia nimirum eadem est ratio
 iustitiæ in illis omnibus, cuius intuitu interdictū
 latum est. Et ita ex materia, vel ex ratione
 legis, vel ex alia lege, vel ex naturali ratione,
 non erit difficile intelligere, quando lex loqua-
 tur in particulari casu, gratia exempli, vel per
 aliam occasionem. Et sic etiam procedit alia se-
 quens regula, quod lex loquens in speciali casu,
 quia frequentius accidit, extenditur etiā ad simi-
 les, licet rariores sint, dummodo eiusdem ratio-
 nis sint in ratione virtutis, aut vitij, ad quam re-
 spexit lex. Quod notauit Glossa in l. C. de his,
 qui ad Eccles. verb. *Iudai*, & in l. vnic. C. de Rapt.
 virg. verb. *Sponsam*. Idem Rebuff. in tract. No-
 minat. q. 5. num. 25. Vgol. de Excommun. tab. 2.
 cap. 23. §. 6. nu. 6. Et eadem regula vsus sum in 5.
 tom. d. ip. 15. sect. 4. circa finem, explicando cap.
Quoniam multos. 11. q. 3. Omnia vero fundantur
 in identitate rationis, quæ attente, & secundum
 omnes circumstantias positas spectanda est, ut ex-
 plicauit.

Vltimo inquiri potest, an huiusmodi extensio
 locum habeat non solum in casibus, seu actioni-
 bus, sed etiā in personis, locis, ac temporibus, &c.
 Ad quod potest generaliter responderi affirmā-
 do, si ratio, aut verba legis, seruata proportione
 talem extensionem, vel ampliationem requirāt.
 Addo tamen proprie & immediate hanc exten-
 sionem fieri ad casus, seu actiones, quia illæ sunt
 proxima materia legum, & ideo de his præser-
 tim loquutur sumus, consequenter verò etiam fie-
 ri ad pœnas, quatenus fieri potest ad maleficia,
 seu delicta. Addo etiā propriissime fieri ad perso-
 nas, tū quia etiā lex loquitur ad personas, & illas
 obligat, tū etiā quia actiones per respectū ad per-
 sonā variari possunt. Et ideo etiā de hac amplia-
 tione legis frequentissime loquuntur auctores, &
 varia eius exempla videri possunt in Rocho su-
 pra dicta sect. 4. n. 12. Tiraq. in dicto §. *Libertis*, n.
 28. & sequentibus. Anto. Gabr. lib. 6. tit. de Verbor.
 significat. fere per totum.

Ad loca vero potest quidem fieri extensio in-
 tra latam vocis significationem, quando saltem
 sub illa potest nomen loci in lege positum extē-
 di ad alia loca, vel quia nomen est ambiguum, &
 ex frequentiori vsu, vel ex materia, aut ratione
 legis determinatur, vel quia per connexionem
 vnus locus sub alio continetur, ut suburbia no-
 mine populi, vel populi subiecti sub nomine ci-
 uitatis, iuxta l. *Qui ex vico*. ff. Ad municip. & quæ
 in simul docet Barth. in l. 2. C. Quæ sit longa cō-
 suet. q. 36. Roch. dicta sect. 4. n. 17. Seclufis autē
 omnino verbis, aut nunquam, aut rarissime po-
 test fieri talis extensio. Et ratio in generali reddi
 potest, quia si locus sit extra territorium legisla-
 toris, clarum est, non posse ad illum fieri exten-
 sionem legis, quoad obligationem eius, iuxta re-
 gulam cap. 2. de Constitut. in. 6. Sed ad summum
 per imitationem poterit ad vnum locum appli-
 cari lex alterius per modum exempli, vel autho-
 ritatis. Si autem extensio fiat ad aliū locū con-
 tentum in territorio, non vero comprehensum
 villo modo sub loco, pro quo legislator expresse

Quando lex
 loquens in
 speciali ca-
 su ad simi-
 les extendi-
 tur.
 Glossa.

Rebuff.

Vgol.

II
 Quomodo
 extensio ad
 personas,
 loca, & te-
 pus spectat.

Rochus.
 Tiraq.
 Anto. Gabr.

12

Barth.
 Rochus.

Anton. de
 Butr.
 Rochus.
 Nauar.
 Glossa.

Panormit.

Felin.

Glossa.
 Barth.
 Abb.
 Roch.
 Nauar.

Quomodo
 hic modus
 fit intelligē-
 dus.

Syluest.
 Angel.
 Crotus.
 Bern. Diaz
 Bart.
 Rochus.

10

Syluest.
 Angel.

Identitas ex
 motiū col-
 ligenda

voluit legem ferre, non poterit esse extensio comprehensiva, cum intentio legislatoris satis limitetur per definiti loci expressionem, vt supra attingi cap. 1. de Tempor. ordin. in 6. nam ratio ibi adducta videtur generaliter procedere, moraliter loquendo.

At vero extensio legis ad tempus fieri non potest, nisi ad præteritum, vel futurum, nam de præfenti semper lex loquitur, vt constat, & non sunt plures temporis differentia. De extensione autem ad præteritum dictum est lib. 3. cap. 14. tractando, quomodo lex feratur circa præterita, declarando, non disponendo, & ideo talis extensio recte fit per vim rationis in lege expressa, quando ex illa colligi potest, legem esse declaratiuam, & non tantum constitutiuiam: idemque erit, quoties ex quolibet alio verbo, vel ex materia id constare poterit, nec aliter fit illa extensio. Respectu autem futuri temporis non est vera extensio, nam hæc est propria legis natura, vt ad futura feratur, iuxta l. *Leges & constitutiones*. C. de Legib. & ideo potius regula erit, legem de se comprehendere futurum tempus, nisi restringatur, quia lex semper loquitur, & ideo licet de præfenti loquatur, semper in quolibet futuro tempore, quando est præfens, idem disponit. Addit vero Panorm. in cap. 2. de Constitut. nu. 2. quod si lex remittat delictum, tunc non extenditur ad futura, ne det materiam delinquendi. Plus vero dicitur, in l. *Cum lux*. ff. de Legib. videlicet, *Cum lex in præteritum quid indulget, in futurum vetare*, vtique ex mente legis. & ita ibi fit quedam extensio ad futura, quia indulgendo præterita, supponit, illa esse mala, vel prohibita, quam prohibitionem non reuocat indulgendo præterita, sed potius tacite confirmat.

CAPUT V.

Quando, & quomodo possit lex per interpretationem restringi.

Materia huius capitis eadem fere est, quæ præcedentis, nam cum restrictio opponatur extensioni, eadem fere doctrinam cum proportionem admittit, sic enim oppositorum eadem solet esse ratio, nam quot modis vnum dicitur, tot dicitur reliquum. Quia vero materia solet esse obscura, & perplexa, ideo aliqua in particulari dicere, necessarium visum est. Restrictio, ergo, sicut extensio, accipi solet, vel per comparisonem ad verba iuxta varias eorum significationes supra positas, scilicet, aut propriam naturalem, aut propriam civilem, aut impropiam, vel per comparisonem ad rationem legis: per comparisonem autem ad mentem non potest dari restrictio, nimirum, quæ aliquid eximat ab obligatione legis, quod fuerit comprehensum sub mente legislatoris, id enim repugnantiam inuoluit, stando in vi interpretationis, nisi intercedat dispensatio, quæ superiorem potestatem requirit, vt infra dicitur. Nam mens legislatoris, seu voluntas est ipsa lex, seu vnde habet lex vim obligandi; ergo impossibile est per interpretationem aliquod eximere à lege, quod non eximatur à mente legislatoris. Igitur omnis restrictio legis extendit, vt mentem ipsam legislatoris ad pauciora coarctet, quam verba, vel ratio legis præ se ferre videantur. Ad maiorem autem claritatem distinguere possumus, aliud esse non extendere

A legem, aliud restringere illam, nam inter extensionem, & restrictionem potest medium intelligi, per adæquationem ad verba secundum eorum proprietatem, & rationem. Hæc autem non potest habere locum, vbi & verba legis non possunt, nisi vnam propriam significationem habere, naturalem, vel civilem, nam si vtramque habeant, eo ipso, quod secundum alteram tantum intelliguntur, est restrictio, & si ad vtramque amplientur, est extensio, & ideo rara est hæc adæquata interpretatio sine restrictione, vel ampliatione, ideoque nihil de illa specialiter dicere oportet, quia in capitibus præcedentibus, explicando quomodo liceat extendere leges, simul declarauimus, intra quos terminos contineri debeat quælibet extensio, & consequenter declarauimus, quæ extensio, seu ampliatio non liceat.

B Atque hinc etiam facile explicari potest quando restrictio legis non liceat. Dum enim restrictio extensioni contraria sit, quoties ampliatio legis secundum regulas datas necessario facienda fuerit, tunc non licebit restringere legem, vtrique secundum idem, nam si ampliatio fiat in vno, & restrictio, in alio non erunt contraria, & sic non repugnabit simul fieri circa eandem legem diuersis respectibus. Atque eadem ratione quoties non licet extendere legem ultra verborum proprietatem, tunc licita est, imo, & necessaria restrictio, quando verba alia significata minus propria habere possunt, quia tunc non extensio legis est illius restrictio. Nunc ergo pauca addenda supersunt in particulari ad maiorem declarationem, quauis magna ex parte per proportionem ad extensionem accipienda sint.

C Dico ergo primo. Restrictio legis fieri potest, ac debet ad vitandam iniustitiam, seu iniquitatem, vel aliam absurditatem in ipsa lege. Ita docent omnes, & est clarum ex eadem ratione facta in simili de extensione, quia ita debet lex intelligi, vt sit iusta, & honesta, & præsumi debet ex mente facta, quæ nullam absurditatem complectatur; ergo quantum fieri possit, ita restringenda est ad vitanda similia incommoda, quando ad eum finem restrictio necessaria fuerit. Quod optime probat ratio textus in cap. *Suggestum*, de Appellat. ibi. *Quia decretalem epistolam, quæ tales muniri videntur, non ad depriendam cuiusque iustitiam, sed remouendum grauiamen, nos fecisse cognoscas*. Vbi Panorm. nu. 2. aduertit, legem posse restringi secundum rationem naturalem, etiam si non sit in lege expressa. Et idem repetit in cap. *Proposuit*, eodem num. 4. Vnde recte dixit Glossa in Authen. *Vt sine prohibitione*, &c. verb. *Existimamus, inoptum esse, dicere, non fallere regulam, vbi aequitas id suadet*. Est autem hoc intelligendum de ratione naturali ostendente iniustitiam, vel absurditatem in lege, si absque restrictione intelligatur, nam si solum ostendat esse æquam, vel rationi consonam restrictionem, posse tamen sine illa legem esse iustam, & rationalem, talis ratio non erit sufficiens ad restringendam legem contra proprietatem verborum eius, ex alio principio in superioribus declarato, quod legis obligatio cessat in particulari, licet ratio eius negatiue deficiat, si non deficit contrariè, nam eadē est ratio in præfenti. Dico autem hoc intelligi de restrictione contra proprietatem verborum, nam si in aliquo sensu proprio lex possit talem restrictionem admittere, tunc ratio ostendens in restrictione æquitatem, licet non ostendat præcisam necessitatem, poterit sufficere ad restrictionem faciendam,

2
Aliquando non licet legem restringere.

3
Restrictio fieri debet ad aliquod in conueniens evitandum.

Panorm.

Glossa.

Panorm.

Restrictio quo modo accipienda.

Restrictio quo tendit.

dam, si alioqui materia iuuert, & restrictio cedat in fauorem, & maiorem benignitatem iuxta l. *Semper*. ff. de Regul. iur.

Atque ex hoc principio inferitur, dispositio- nem legis indistincte loquentis, ita esse restrin- gendam, vt non cedat in praiudicium innocen- tis, nam inferre innocenti nocumentum, alienū esse præsmitur ab intentione legislatoris, quia iniustitiam inuoluit, vt recte probatur ex l. 2. C. de Noualib. & fauet cap. *Super eo*. de Offic. deleg. vbi, *Non tamen est nostra intentionis diocesano praiudicium generare*. Vbi sermo quidem est de delega- tione, & Glossa ibi illud extendit ad omnia re- scripta, tamen eadem ratio est in legibus, quia hæc restrictio in naturali iustitia fundata est. Et ita docet Alb. in c. *Causam, quæ*, de Rescrip. Et idem solet dici de consuetudine, quæ legi æqui- paratur, Felin. in cap. *Auditis*, de Præscrip. verb. *Quinta declaratio*, & Innoc. in cap. *Dilecto*, Offic. Arch. num. 7.

Dico secundo. Quando ratio legis non est ad- æquata verbis legis, restringenda est ad termi- nos suæ rationis, & non est secundum totam verborum generalitatem intelligenda. Hæc as- assertio satis communis est, vt constat ex allegatis in cap. 2. & 3. nam quoad hoc idē cum propor- tione sentiunt de extensione, & restrictione, & specialiter docet Abb. in cap. *Quia in insulis*, de regu- lar. & in cap. *Post translationem*, de Renunc. & in cap. *Suggestum*, de appellat. & ibi Deci. notab. 1. & 2. Anton. de Butr. in cap. *Post translationem*, de Renunciat. num. 34. & latissime Tiraq. refe- rens multos, in tract. *Cessante causa*. r. p. num. 144. vbi multa repetit ex his, quæ etiam habet in di- cta l. *Si vnquam*, §. *Libertis*. Hæc autem regula ne- cessario intelligi debet de ratione expressa, & scripta in lege, quia vbi lex non exprimit ratio- nem, nemo potest prudenter talem rationem leg- is excogitare, quæ non sit adæquata dispositio- ni legis, & ita nunquam potest lex restringi ex ratione tantum cogitata, vel præsumpta, quan- tuncunque verisimilis appareat. Quia licet forte Doctores aliam adæquatam rationem legis non inueniant, fortasse legislator illā habuit, satisq; est, quod per verba legis significauit, se ita gene- raliter voluisse, & quod nullū signū restrictio- nis ostenderit, Quia quod Principi placuit, legis ha- bet vigorem, lege 1. ff. de constitut. Principis, & fieri etiam potest, vt lex illa sit ex his, quarum ratio non potest inueniri, vt dicitur in lege *Non omnium*, ff. de Legibus. Nisi fortasse lex inueni- retur iniusta, si vltra talem rationem, etiam co- gitatam, obligaret, nā tunc incidemus in casum præcedentis assertionis. Hæc ergo assertio de ratione expressa in lege necessario intelligenda est, & sic fundari potest, tum quia licet verba leg- is generalia sint, per adiunctā rationem limi- tantur, in civile autem est, nisi tota lege perspecta, vna aliqua particula, eius proposita iudicare, vel respondere, vt dicitur in l. 24. ff. de Legib. ergo non est iudi- candum de tali lege, eiusve obligatione ex solis verbis præceptiuis secundum se spectatis, sed ex illis vt limitatis per rationem, quæ est veluti ani- ma eius, vt in superioribus dictum est. Et con- firmatur, quia voluntas Principis rationabilis est, voluntas autem non vult rationabiliter, nisi quæ sub ratione comprehenduntur, præsertim quando illam habet & proponit pro expresso motiuo, & fine adæquato. Tandē confirmatur, quia limitata causa limitatum parit effectum, sed ratio est sola causa volendi; ergo voluntas

limitatur iuxta limites rationis, etiam si verba plus sonare videantur.

Hæc vero assertio difficultate non caret, quæ in primis sumitur ex Glossa in l. *Non*, ff. de Legib. in fine, dicente, interdū legem d- re vbi non habet locum eius ratio. Al. egat l. 1. de Popular. §. *Secundo loco*, verb. *Sexus*. Sed illa lex parum cogit, nam ibi proponitur occasio legis particularis, ratio autē in vniuersalis est. Magis ergo vrget lex. *Prospexit*. ff. Qui, & à quibus, in qua expresse dici videtur, si verba legis vniuer- salia sunt, illis standum esse, etiam si in aliquibus ratio legis non ita procedere videatur. Vt si lex prohibet mulieri de adulterio accusatæ alienare seruos, ne quæstioni subducantur, dicitur com- prehendere omnes, etiam si sint extra ministeriū domus in agro, vel alibi, imo & postea compara- tos, quia licet ratio legis non videatur illos cō- prehendere, verba id faciunt. Quod (inquit) per- quam durum est, sed ita scriptum est. Ratio autē red- di potest, quia ratio legis non est lex, imo nec proxima virtus legis, sed hæc est voluntas legis- latoris, hæc autem non est semper adæquata ratio- ni, nam sepe generalior est voluntas, nec pro- pterea erit irrationabilis, aut imprudens, quia ad maiorem securitatē, aut cautelam potest vo- luntas vltra rationem extendi. Et confirmatur, quia supra dictum est, interdum posse voluntatē esse magis restrictam, quam sit ratio, & ideo non semper extendi legem ad omnia, ad quæ exten- ditur ratio; ergo pari ratione ē contrario potest voluntas esse generalior, quam ratio; ergo non est lex restringenda ex ratione, quia lex pro- ratione indicat legislatoris voluntatem. Confir- matur tandem, quia alias cessante ratione legis in particulari, cessaret obligatio legis, hoc autē non ita est, vt infra dicam; ergo.

Respondeo breuiter, assertionē esse intelligen- dam de ratione legis adæquata, & intrinseca, & (vt ita dicam) constitutiua proximi obiecti eius, & hoc probare obiectiones proxime factas, & ita intellecta assertionē illas solui. Itaq; sicut di- ximus, non quancunq; identitatem rationis suf- ficere ad extensionem legis, sed oportere vt ratio sit adæquata, & ita intrinseca, vt in illa con- nexione habeant omnia comprehensa sub le- ge, quia per illam aliquo modo cōstituuntur sub tali obiecto: ita cum proportionē de restrictione censemus. Quia si ratio non sit adæquata, licet sit minus vniuersalis, quā verba, ex alia ratione, vel aliquid rationi adiungendo, potest compre- hendere sub lege omnia, quæ absolute significat. Deinde etiā necessariū est, vt ratio sit quasi con- stitutiua obiecti legis quia alias non potest cen- seri adæquata, vt licet Ecclesia præcipiat ieiuniū propter cōprimenda vitia, non est illa ratio adæ- quata, vnde licet illa deficiat, ratio legis adæ- quata potest subsistere, quæ est honestas tēperan- tiæ in tali actu, seu materia. Quod si materia leg- is non sit propter se intenta, sed tantū propter aliud, tunc oportebit, vt ratio contineat proxi- mum, & adæquatum finem legis, quia tunc cen- sebitur tanquā intrinsecus. Vtin dicta l. *Prospexit*, ratio illis verbis contenta, *Ne mancipia quæstioni subducantur*, non fuit intrinseca, & cōstitutiua ob- iecti legis, nā materia eius absolute fuit seruorū alienatio, seu distractio, quæ materia in se non habebat rationē intrinsecā, ob quā prohiberetur, fuit ergo illa ratio finis extrinsecus prohibitio- nis, qui licet fuerit præcipuus, & ideo exprima- tur, potius nō esse adæquatus: nā potuit absoluta

prohi-

6
Aliaque leges
quæ a his
reputantur
videntur
Glossa

7
Declaratur
in quo sensu
dicta asser-
tio sit intel-
ligenda.

Alb.

Felin.

Archid.

5
Quando ra-
tio legis non
est adæqua-
ta verbis re-
stringenda
est.

Dec.
Ans. Butr.

434 *Lib* Alendas occasiones fraudū, A prohibito, fieri ad cōprehendendos casus om- & deceptior contingentes. Vnde si velimus il- nes mo- nem interpretari, vt sit adæquata legi- lam, & saliter loquenti, sumenda erit non tantū secundum actum, sed etiam secundum præsump- tionem, & secundum potentiam, vel moralem contingentiam. Quauis enim mancipia, quæ sunt in agro, vel postea emuntur, ordinarie non possint esse testes in tali crimine, nihilominus, sit absoluta prohibitio, ne illo colore subducantur, qui possunt esse testes, fingendo, fuisse in agro, vel absentes, vel postea emptos, nam qui ordinarie in agro habitant, potuerunt inueniri in domo præsentes tempore delicti, & sic potest ratio ad omnes extendi. Quod cum proportio- ne applicari potest ad alias leges, vt non facile absoluta earum verba ex ratione limitentur, hoc enim seruandum esse, optime ex illa lege, *Pro- spexit*, probatur.

Hoc etiam suadet ratio in obiectione facta, nam si ratio legis contineat intrinsecum motuum virtutis, vel vitij, cuius intuitu actus præcipitur, aut prohibetur, sine dubio lex non cōprehendit casum, in quo talis ratio inuenta non fuerit, quia est adæquata, constituit enim materiam legis & lex non loquitur extra propriam materiam, & ita illa ratio dici potest virtus legis, non per modum principij efficientis, aut formæ intrinsecæ, sed per modum proprii obiecti, & materię, quæ in suo genere est causa legis, & necessaria ad illam. Si vero ratio legis contineat finem extrinsecum, sic vel non erit adæquata ratio, & sic non procedet contra regulam, vel certe si accipitur secundum omnem habitudinem, quam participare potest in ordine ad maiorem cautelam, securitatem, vel vtilitatem legis, sic non poterunt extendi verba legis ultra rationes in tota hac latitudine sumptas, quia iam voluntas legis omni ratione careret, quod præsumi non potest. Et ita etiam patet facile responsio ad primam confirmationem, cōcedo enim seruari aliquo modo commutatam proportionem inter extensionem, & restrictionem per rationem legis, vt satis declaratum est. Tamen in hoc est aliqua diuersitas, quod voluntas potest etiam prudenter non velle omnia, in quibus eadem ratio militat, quia non semper expedit, quando alias non sunt necessario connexa, non potest autem voluntas aliquid prudenter velle sine aliqua ratione, & ideo vbi constitit rationem legis esse adæquatam, non est verisimile, extra illam extendi mentem legislatoris.

Ad ultimam confirmationem. Panorm. in d. cap. *Quia in insulis*, sentit etiam esse legem restringendam pro omnibus casibus, in quibus cessat ratio legis, prout in lege exprimitur, vt in illo textu, quia pro ratione redditur. *Quia in insulis dura est congregatio monachorum*, ait de cōsuetudine eius non habere locum in insulis, in quibus non fuerit dura congregatio monachorum. Sed quidquid sit de illo textu particulari (cuius decisio, vt credo, magis pendet ex significato illius vocis, *Insula*, quæ sit generaliter loquendo, non potest admitti doctrina, nisi intelligatur de cessatione rationis contraria, & quæ tollat obiectum legis, vt infra dicetur. Respondeo igitur, negando sequelam intellectam de cessatione rationis legis mere negatiue, & in particulari. Et ratio est, quia licet ratio sic cesset quasi in actu, nihilominus potuit mouere ad prohibendum actum, quia de se erat obnoxius illi rationi, & ita ille actus fuit

absolute comprehensus sub ratione legis etiam si postea in illo cessauerit. Et si recte res consideratur, tunc non omnino cessat ratio legis. Quod in dicto cap. magis exponemus.

Dico tertio, legem restringi aliquando ex subiecta materia, & præsertim per comparisonem ad aliam legem. Sub hac assertionem breuiter cōprehendo varios modos restringendi leges, qui ab authoritatibus traduntur. Vnus ex subiecta materia, quia verba legis iuxta subiectam materiam intelligenda sunt, & ideo etiam secundum illam coartari possunt. Exemplum sumitur ex l. *Adigere*. ff. de Iur. Patronat. vbi prohibetur patronus, ne libertum iure iurando cogat, ne vxorem ducat: & nihilominus dicitur inferius, qui tale iuramentum exigeret à liberto eunuchus, non peccaturum contra legem. Nam iuxta materiam subiectam lex loquitur de libertis, qui possint liberos procreare. Verum est, optime posse restrictionem illam reduci ad rationem legis, quia fere semper hæc restrictio ex materia est coniuncta cum ratione, & ideo nihil amplius de illa dicere necesse est.

Aliquando vero sit restrictio legis generaliter loquentis, vt locum non habeat in casu aliquo speciali, propter speciales circumstantias, vel prærogatiuas rerum, aut personarum. Quia iuxta generalem regulam iuris, *In generali concessione non veniunt ea, quæ quis non esset in specie verisimiliter concessurus*. 81. num. 6. & in c. *Si Episcopus*, de Pæn. & remiss. in 6. Eodem enim modo in præfenti dicere possumus, in generali prohibitione, vel præcepto legis non venire ea, quæ Princeps non esset in specie verisimiliter præcepturus, quia sicut concessio, ita & lex ex voluntate pendet. Hæc autem restrictio dupliciter fieri potest, vno modo ex speciali iure determinante, vt tales personæ non veniant sub generali clausula, vt in c. *Quia periculosum*, de Sent. excomm. in 6. & tunc est clara ratio, & restrictio, solumque verba legis specialis expendenda sunt, & seruanda. Contingere item hoc potest, quia in speciali casu est aliter per legem statutum, aut priuilegium dispositum, & generalis lex contraria, illis non derogat, iuxta regulam iuris, quod generi per speciem non derogatur. Et de hoc modo specialiter dicturi sumus tractando de legum correctione, & derogatione.

Denique contingere potest, illam restrictionem sine speciali iure, solum ex coniecturata mente legislatoris, verisimiliter applicando regulam illorum canonum, non comprehendi sub generali lege ea, quæ in specie non esset quis voliturus. Et sic est difficilis restrictio, & inter iurisperitos multum controuersa, vt videre licet in Anton. Gabr. lib. 6. tit. de Legib. conf. 1. vbi refert contrarias opiniones, & earum auctores. Illa tamen communior est, quæ affirmat, etiā hoc modo posse hanc restrictionem fieri, quia generalis illa præsumptio, quod nemo in generali sermone cōprehendit id, quod in specie esset voliturus, in iure fundata est, & in ratione naturali, quia illa præsumptio fundatur in defectu voluntatis, quæ præsumitur ex incogitantia talium circumstantiarum. Sub hac autem regula fieri potest applicatio ad casum sub lege contentum, arbitrio prudentis de illo iudicando. Neque potest in hoc certior regula constitui, quia sine dubio vsus huius restrictionis in particulari difficilis est. Vnde Socin. in Regul. iuris. 284. ponens regulam, quod lex generaliter loquens, generaliter

10
Lex ex sub-
iecta mate-
ria aliquan-
do restringenda.

11

12.

9
Panorm.

est

est intelligenda. 55. limitationes ponit, quæ ad hoc genus restrictionis pertinent, & in eo videri possunt, & in tomo 2. regular. verbo. *Lex*. Hic vero statim occurrebat dicendum de casu dubio, de quo in capite sequenti tractabimus.

C A P V T V I.

Virum interdum cesset obligatio legis in particulari, contra verba legis, etiam si per Principem non tollatur.

Hactenus explicuimus interpretationem legis humanæ, quoad generalem sensum eius, quo obligationem inducit, nunc dicendum est de mutationibus, quæ in ea contingunt, propter quas desinit obligare. Duplex autem modus mutationis potest in lege intelligi, vnus veluti ex se, & ab intrinseco ex defectu alicuius causæ conseruantis, vel alicuius conditionis necessariæ ad obligationem eius; alius modus est ab extrinseco per actionem superioris agentis, facientis in lege mutationem. Nam sicut lex humana voluntate introducta est, ita per similem voluntatem potest mutari. Vnde prior mutatio contingit, quando perseverante eadem Principis voluntate propter mutationem aliarum rerum lex desinit esse, vel obligare: posterior vero est, quando statim ab omni alij ad obligationem legis requisitis, per voluntatem Principis lex mutatur, & prior generaliter dici potest cessatio, posterior vero ablatio legis vocari potest. Et vtrique mutatio potest dupliciter accidere, scilicet, vel partialiter in aliquo actu, vel occasione, aut tempore, vel persona particulari, perseverante lege in generali; vel totaliter per ablationem totius legis, & ita quatuor resultant mutationes, scilicet, cessatio legis partialis, quæ dici potest exceptio à lege, vel totalis, & dicitur absolute, & simpliciter cessatio, vel ablatio partialis, quæ generaliter comprehenditur nomine dispensationis, & solet etiam dici derogatio, & totalis ablatio, quæ dicitur reuocatio, seu abrogatio legis. De his ergo quatuor mutationum generibus sigillatim dicendum est: & prius de cessatione partiali, deinde de totali, postea vero eodem ordine de vtrique ablatione.

Primum igitur omnium quæremus, an contingat cessatio legis vniuersalis in particulari euentu, etiam si ab alio non auferatur eius obligatio. Quæ quæstio coincidit cum illa, quæ sub alio titulo proponit D. Thom. 1. 2. q. 96. art. 6. scilicet, An liceat subdito interdum contra verba legis agere: constat enim, hoc non posse licere, durante obligatione legis quia tunc non potest subditus ab ea discordare sua autoritate, sed ei parere tenetur; ergo si interdum licet, est, quia cessat obligatio eius; est ergo vna, & eadem illa quæstio. Et similiter est eadem cum quæstione tractata à D. Thom. 2. 2. q. 120. quando liceat vti epijkia in vsu, seu executione legum. Vt autem intelligatur sensus quæstionis, & distinguatur ab alijs, quæ in superioribus capitibus tractata sunt, & non confundatur epijkia cum generali interpretatione legum; aduerto, aliud esse inquirere de sensu verborum, an vniuersalia sint, & hos, vel illos casus comprehendant, seu an in hac, vel illa significatione accipiantur, & hoc pertinet ad generale doctrinam datam capitibus precedentibus, & magis ex professo ad iuris prudentiam. Non vero spectat hoc ad epijkiam, quia epijkia (vt Arist. dixit) est emendatio legis propter vniuer-

sale, ibi autem non agitur de emendatione legis, sed de eius sensu, nec supponitur vniuersalitas legis, sed inquiritur, qualis & quanta sit. Aliud ergo est, supposito sensu legis quoad verborum vniuersalitatē, & quod ex vi sue significationis vniuersalis, prout in lege vsurpatur, hunc actum comprehendant: nihilominus in particulari euentu propter circumstantias occurrentes cesset obligatio legis circa talem actum, quia pro tunc non potuit cadere sub potestatem, vel non cecidit sub voluntatem legislatoris, sed ab illa excipitur, & hæc exceptio est emendatio legis, quæ per epijkiam fieri dicitur & in hoc sensu tractatur præsens quæstio.

Videtur ergo nunquam posse hoc modo cessare obligatio legis vniuersalis in casu particulari. Primo quia si id posset accidere maxime cessante ratione legis in aliquo particulari euentu, sed tunc etiam non licet, ergo nunquam. Maior patet, quia duo tantum sunt in lege, ex quibus tertium, id est, voluntatum legislatoris, ac subinde obligationem legis, vel eius cessationem cognoscere valeamus, scilicet, verba, & ratio, vt ex hæcenus dictis constat, sed verba de se non cessant, in casu, de quo tractamus, imo illi comprehendunt, alias non ageretur in illo contra verba legis, ergo solum superest ratio, vt ex eius cessatione, legis cessatio in particulari oriatur. At hoc verum non est, quia, vt supra dixi, voluntas legislatoris potest esse vniuersalior, quàm ratio eius, imo interdum quoad nos omnino cessat, ratio, quia non cognoscitur & nihilominus lex suam vim retinet, ergo. Secundo argumentari possumus, quia alias posset subditus sua autoritate interpretando legem, illa non seruare, quod videtur esse contra legem 1. C. de Legib. vbi dicitur ad solum Principem pertinere, declarare, an in aliquo casu lex seruanda non sit propter æquitatem, vnde multi Doctores hanc interpretationem dispensationem vocant; ergo sine illa lex nunquam per se cessat. Tertio argumentor testimonio Glossarum, & iurisperitorum, qui ita sentire videntur. Nam Glossa in cap. Post Translationem, de Renunciat. verb. Cessante, dicit, si ius commune statuitur ex causa, non cessare, licet cesset causa, nisi aliunde in ipso iure sit expressum. Idem sentit Glossa in l. Non dubium, C. de Legib. verb. Amplexus, dicens, non licere agere contra verba scripta legis propter mentem legislatoris, nisi hæc mens in alia lege sit inscriptis redacta, & citat Placenti, pro illa sententia, & l. Prospexit. ff. Qui, & à quib. cum alijs similibus, & in eandem sententiam quamplures refert Tiraquel. in tract. Cessante causa. numero 165. & sequentibus.

Nihilominus res certa est, interdum cessare obligationem legis in particulari etiam si verba legis illum casum comprehendere videantur, & in nulla lege exceptus sit, nec à Principe sit in lege dispensatum. Ita docet D. Thom. dicta p. 96. art. 6. & 2. 2. q. 60. ar. 5. ad 2. & q. 120. per totam, & his locis Caiet. & alij expositores, & Soto lib. 1. de Iustit. q. 6. ar. 8. Idem supponunt tanquam manifestum Theol. in 3. d. 37. Scot. Gabr. & alij. est etiam apud iuristas receptissimum, vt late refert supra Tiraquel. n. 130. Hæc etiam veritatē tanquam euidentē lumine naturæ tradit 5. Ethic. cap. 10. vbi hac ratione inter partes iustitiæ ponit equitatē, quā Arist. definit esse. Emendationē legis ea ex parte, qua deficit propter vniuersale. In quibus verbis comprehendit rationē nostræ assertionis, quam paulo superius

latius

Duplex modus mutationis in lege.

Alia diminutio mutationis legis

D. Thom.

D. Thom. Sensus quæstionis aperitur.

4 Interdum cessat obligatio legis in particulari. D. Thom. Caiet. Soto. Scot. Gabr. Tiraquel. Arist.

latius explicuerat, dicens, necessarium esse, ut lex humana interdum definat obligare in particulari aliquo euentu, quia lex vniuersaliter fertur, & fieri non potest, ut vniuersalis dispositio legis humanæ in omnibus particularibus ita sit recta, quin aliquando deficiat, quia res humanæ, circa quas humanæ leges versantur, innumeris subunt mutationibus, & casibus contingentibus, quos nec legislator humanus semper præuidere potest: nec si posset, illos omnes posset conuenienter in particulari excipere, quia infinitam confusionem, & prolixitatem in legibus induceret, quod esset multo maius incommodum: ergo necesse est, ut lex humana generaliter lata in aliquibus casibus non obliget propter mutationem rerum in eis contingentem. Neque inde fit ait Arist. legem non esse rectam, quin potius recta non esset, si in talibus casibus obligaret: & ad eius rectitudinem sufficit, quod acceperit id, quod plerumque accidit, ut dicitur etiam ff. de Legib. l. 3. & sequentibus. Defectus ergo, ait idem Philolophus, non est in lege, neque in legislatore, sed in natura, id est, in materia mutabili, nec potuit legislator, aut lex totam contingentem mutabilitatem distincte explicare propter rationem explicatam. Et ideo ex natura rei in lege humana subintelligitur illa conditio, vel exceptio, licet non explicetur distincte, quia alias non esset lex iusta, & rationabilis. Ergo ex ipsa iustitia legis humanæ, considerata naturali conditione materiæ, in qua versatur, sequitur necessarium, ut eius obligatio aliquando in particulari cesset, non per extrinsecam ablationem, sed ex sola materiæ, seu rerum mutatione.

Atque propter hanc legum humanarum contingentiam posuit Arist. supra specialem virtutem, seu partem iustitiæ, quam epijkiam appellauit, & à multis Latinis vocatur æquitas, nam licet hæc vox interdum pro iustitia, interdum pro animi moderatione, & alijs etiam modis sumatur, tamen aliquando condistinguitur à iure utique scripto & riguroso, ut explicauimus supra libro 1. c. 2. & si idem est, quod epijkia, vel parum ab illa differt. Et ita etiam iuristæ sapientes de æquitate loquuntur, quam Barth. in l. 1. C. de Legib. in fine, conuenientiam quandam, seu benignitatem iuris, appellauit. Panor. vero in cap. ult. de Transact. num. 6. cum Speculatore & Ioannes Andr. dicit, esse iustitiam dulcore misericordie temperatam. Est autem considerandum (ut hoc obiter explicemus) in hac æquitate præstanda concurrere, & iudicium intellectus proferentis sententiam, hic & nunc non obligare legem, etiam si vniuersaliter loquatur, & actum voluntatis parentis huic iudicio, & operantis contra verba legis. Vterque ergo in suo ordine est actus virtutis, probabiliterque existimo, propter illos non multiplicari virtutes, seu non esse necessarium addere aliquam specialem virtutem. Nam prior actus si sit in principe seu superiore interpretante legem, erit actus prudentiæ Regalis, vel politiciæ, si vero sit in ipsomet subdito, erit iudiciū cōmunis prudentiæ, præsupponens regulariter generalia principia iuris naturalis vel etiā humani, quatenus ab eis tale iudiciū in particulari pēdet. Quod iudiciū in omni materia prudentiæ necessarium est, illudque (ut opinor) Arist. 6. Ethic. cap. 11. Sententiā, appellauit. Græce Gnome. Et in præsentī materia cum proportionē inuenitur, nec habet specialem difficultatem, vel rationē propter quā proprium habitū postuler,

distinctū ab eo, quo in alijs materijs virtutum prudentia sententiā profert. An vero in quacūque prudentia iudiciū & imperium pertineant ad eundem, vel ad diuersos habitus, alterius considerationis est.

Alius vero actus voluntatis, qui ex tali iudicio sequitur, non semper ad vnā virtutem pertinet, sed pro materiæ capacitate, & motui, seu rationis operandi variari potest. Nam in Principe, v. g. ex illo iudicio sequi potest actus volēdi ita interpretari legem, & hic potest pertinere ad iustitiam legalem, quia per se ad cōmune bonum ordinatur. Potest etiam pertinere ad cōmutatiuam, si procedat ex motiuo non grauandi talem subditum contra æquitatem illi debitam. Et utroque modo potest intelligi, quod Arist. ait, epijkiam esse partē iustitiæ, nam in fine capitis concludit, esse iustitiam, & non alium quemquā habitū. Quod autem ibi præfert æquum iusto legali, respectiue intelligendū est, intelligit enim per iustū legale illud, quod consistit in obseruatione, vel impositione legis, & respectu illius præfertur in particulari casui, quod in illo æquum iudicatur, quia in illo vel nimis rigorosū, vel iniustum esset obligationē legis imponere. Absolute vero non est minus iustum, legem iustam ferre absolute, quam excusationē eius per epijkiam admittere. Imo illud maiorem prudentiam requirit, & vniuersaliorē iustitiam. At vero in subdito non potest sequi ex illo actu intellectus proprius actus iustitiæ in voluntate, quia non est necessarium, ut ex carentia obligationis vnus legis sequatur actus iustitiæ, sed sequi potest actus temperantiæ, ut si per epijkiam quis comedat carnes in die ieiunij, vel quid simile. Si autem epijkia versetur in materia iustitiæ, tunc actus ille poterit pertinere ad materiā iustitiæ, ut per se constat. Et in vniuersum poterit ille actus deferui generalis iustitiæ, & ex motiuo illius fieri, si quis secundū epijkiam operetur, quia per hoc nō recedit à mente Principis, nec ab eo, quod æquum est: quomodo etiam obediētia potest ibi intercedere, vel operando secundū tacitam voluntatē superioris, vel saltem ita operando, quia tunc obedientia legis nō lēditur, & alia honesta ratio operandi occurrit.

Sed queret aliquis, an hæc excusatio seu cessatio obligationis, & epijkia habeat locum in præceptis tantum negatiuis, vel etiā in affirmatiuis. Nam de negatiuis non potest esse dubium, quia cum obligent semper, & pro semper, in eis est maxime necessaria hæc excusatio, & potest facile accidere occasio non seruandi præceptū in tempore, pro quo obligat, & ita propriissime erit excusatio, seu cessatio obligationis. At vero præcepta affirmatiua non obligant pro semper, sed pro opportuno tempore, & ideo licet pro aliquo tempore occurrat occasio, in quo exequendū nō sit affirmatiuū præceptū, non erit vera excusatio ab obligatione præcepti, nec cessatio obligationis eius, cū ipsum non obliget pro singulis temporibus, sed dicetur potius dilatio obligationis, quia nondū occurrit occasio, pro qua tale præceptum obligat. Nihilominus tamen æque solet epijkia attribui præceptis affirmatiuis, ac negatiuis, quod recte explicatū verū quidē est. Videtur autē mihi id proprius dici (nisi sit quæstio de modo loquēdi) in præceptis affirmatiuis, quæ habēt certū tēpus designatū pro quo impleri debēt, nā si eodē tempore veniat nō cogitatū impedimētum, habet locū propriissime epijkia. Idemque

excusatio
tam in præ-
ceptis affir-
matiuis,
quam nega-
tiuis locum
habet.

Arist.

in iustitia

Barth.

Panormit.
Ioan. And.Aristot.
Gnom.

erit in quibuldam præceptis affirmatiuis, quæ propter negationem, quam inuoluunt, vel in qua fundantur, obligant pro semper, seu ad statim moraliter. Vt est præceptum restituendi, & similia. In his enim quælibet dilatio per occasionem iustam dici potest excusatio, & epikia. Quando autem præceptum affirmatiuum nec pro statim obligat, nec pro certo tempore, sed arbitrario, tunc non videtur in illa habere proprium locum excusatio, vel epikia propter argumentum factum, quanuis lato modo interdum appelletur.

Supereft ad rationes in principio positas respondere; pendent autem ex quibusdam dubiis, quæ in capitibus sequentibus commodius expedientur.

C A P V T V I I.

Quando habeat locum excusatio ab obligatione legis per epikiam, seu aequitatem.

IN hoc capite explicandum est, quid sit necessarium, vt obligatio generalis legis in particulari casu cesset. Aliqui putant sufficere, vt ratio legis in tali casu particulari cesset negative, id est, quod in eo non inueniatur ratio, quæ legislatorem mouit ad ferendam legem. Citatur pro hac sententia D. Thom. 2. 2. q. 147. art. 1. ad 1. & 2. quia significat, præceptum ieiunij non obligare eos, in quibus necessitas, propter quam præceptum est ieiunium, non inuenitur. Sed immerito allegatur D. Thomas, quia ibi ad obligationem præcepti solum requiritur generalem rationem, quæ communiter, & vt plurimum communitati conueniat, ad excusationem autem in particulari requiritur causam rationabilem. Potest autem hæc opinio tribui Caietano tom. 1. Opusc. tract. 1. q. 2. & Nauarr. in Sum. cap. 16. num. 37. qui specialiter hoc admittunt in lege, quæ aliquid præcipit, vel prohibet solum propter vitanda incommoda, nam eo ipso, quod in particulari non sequantur illa incommoda, dicunt, cessare obligationem legis, etiamsi ex obseruatione legis nulla incommoda sequantur. Et Caiet. ponit exemplum in lege prohibente matrimonium clandestinum ante Concilium Trident. Sed de hoc exemplo, & de hoc genere legum, quæ solum dantur propter vitanda incommoda, dicam commodius in sequenti capite. Eandem sententiam tenet Panorm. in cap. Quoniam, de Probat. num. 6. vbi doctrinam extendit ad legem ieiunij, & alias similes leges Ecclesiæ, & allegat Archid. in cap. Viuam. 76. d. Post B. Thomam (vt ait) alludens ad locum citatum D. Thomæ, illum enim Archid. adducit. Idem latius docuit Panormit. in cap. Quia in insulis, de Regul. generalem regulam constituens, cessante ratione legis in particulari, cessare legis obligationem, & ita exponit caput illud. Cum enim in monasteriis monachorum existentibus in insulis requiratur ætatem annorum 18. ad professionem, quia in insulis durior est congregatio monachorum, ait Panormit. vbi non fuerit durior, etiamsi monasterium sit in insula, non requiri illam ætatem, sequitur Angel. verb. Lex. n. 4. casu 7. inclinat etiam Syluest. ibi q. 8. & q. 9. verb. Octauo. & Adrian. quod lib. 6. post secundam conclusionem.

Fundari solet hæc sententia in assertione tertia posita in quarto capite, & in omnibus iuribus, & rationibus, quæ ad illam confirmandam adducta sunt, & in Reg. Cessante causa cessat effectus.

A cap. Cum cessante, de Appellat. quæ ita potest applicari. Nam ratio legis adæquata, & qualis dicto capite explicata est, est in suo genere causa adæquata obligationis legis; ergo illa cessante, in quocumque casu particulari, cessat obligatio legis. Antecedens probatur, tum quia ratio legis est anima legis; ergo non minus est causa adæquata obligationis, quàm ipsa lex, quia sicut corpus sine anima mouere aliud non potest, ita nec lex sine ratione potest subditum obligare. Tum maxime, quia iustitia legis pendet ex ratione, & ita deficiente ratione, deficit iustitia, & consequenter vis obligandi. Tum denique quia lex ordinari debet ad bonum commune; ergo non descendit ad particulares casus, nisi mediante influxu communis boni, sed vbi cessat ratio legis, non influit commune bonum, quia ibi non participatur; ergo nec lex ibi obligat, quæ deficiente influxu causæ primæ, seu vniuersalis, secunda, seu particularis non operatur.

B Hoc vero fundamentum debile est, ideoque prædicta sententia, nisi sano modo explicetur, defendi non potest. Dicendum ergo est, vt obligatio generalis legis in particulari casu cesset, non satis esse, quod ratio legis negative deficiat, sed necessarium esse, vt deficiat contrarie aliquo modo. Hanc doctrinam tradidit Caiet. 2. 2. q. 120. & sequitur Soto dicto art. 8. & q. 7. art. 3. vers. Sed argues, & lib. 3. q. 4. art. 5. in fine. Ledes. 2. p. q. 17. art. 2. dub. 3. in fine, & q. 18. art. 2. dub. 12. & 14. Nauarr. supra, Couarr. in 4. 2. p. §. 9. n. 8. Medin. de Contra. q. 14. Et eam indicat D. Thomas, dum semper exempla epikiae ponit in casibus, in quibus lex de ficit contrarie, vt si reditio depositi sit ad nocendum innocenti, vel si obseruare præceptum non aperiendi portas ciuitatis noctu, sit in perniciem plurium ciuium, quos hostes persequuntur, & ita in 2. 2. q. 120. art. 1. requirit casum, in quo legem seruare, sit nociuum, & subdit, in his ergo, & similibus casibus malum est sequi legem positam. Vbi Caietan. sic declarat rationem epikiae, quia sequi verba legis, in quibus non oportet, vitiosum est. Et eodem modo loquitur in 1. 2. q. 96. artic. 6. & idem sentit 2. 2. q. 147. art. 3. ad 2. Vbi generaliter ait, Præcipue si casus sit talis, in quo si legislator adesset, non decerneret esse legem seruandam. Et idem sumitur ex Arist. supra, vt statim explicabo. Duas autem partes habet hæc sententia, vna est affirmans, cessare obligationem legis, quando ratio legis cessat contrarie, & hanc supponimus vt claram, tum à sufficienti partium enumeratione, tum quia lex obligare intendens pro tali euentu esset iniqua, vel inhumana, vt magis ex puncto sequente constabit.

D Altera ergo pars est negans, sufficere, quod ratio legis negative cesset. Et hæc probatur primo contraria ratione, quia si solum negative ratio legis cesset, non erit malum seruare legem, nec etiam erit iniustum, vel inhumanum ad eam seruandam obligare; ergo non est cur cesset eius obligatio. Consequentia probatur ex Aristot. dicente, tunc epikiam habere locum, quando lex peccat, id est, peccaret, & iniusta esset, si in tali casu obligaret, & ideo etiam dicit, Epikiam esse directionem legis, vtique ne à recto deficiat. Vnde sic concluditur, sicut epikia, ita etiam cessatio obligationis solum habet locum, vbi obligatio ipsa esset contra rationem iustitiæ, vel debitam legislationem, si ad talem casum extenderetur, sed obligando in casu, vbi tantum negative deficit ratio legis, non pecca-

3
Vt obligatio legis cesset oportet deficiat ratio legis, non negatiue solum, sed aliquo modo contrarie.
Caiet.
Soto.
Ledesim.
Nauar.
Couar.
Medin.
D. Thom.

Caietan.

4
Probatur non sufficere rationem legis negative cessare.

ret lex, quia nec malum aliquod, nec quidpiam inhumanum præciperet; ergo. Maior patet quia tunc nulla superest sufficiens ratio, cur cesset legis obligatio, nam cessante ratione illo modo, potest manere iusta voluntas obligandi. Minor autem, & primum antecedens patet, quia potest actus esse de se bonus et alii ratio legis in eo cesset, ut ieiunium erit bonum, etiam si non sit necessarium alicui ad macerandam carnem, vel satisfaciendum pro peccatis, & carētia actus poterit esse bona, etiam si finis legis prohibentis illum cesset, ut abstinere à clandestina dispensatione, &c. & idem est in similibus.

Vnde argumentor secundo inductione, quia innumera sequentur absurda, si tanta licentia detur non seruandi leges in casibus particularibus, solum quia in eis negatiue cessat ratio legis. Sic enim in præceptis Ecclesię possent viri perfecti excusari à ieiunio, quia non sentiunt illius necessitatem ad fines ab Ecclesia intentos. Imò fornicatio posset censerī non prohibita in casu, in quo euidenter cessaret ratio talis prohibitionis, ut si nullum omnino esset periculum malæ educationis prolis, propter quam vitandam concubitus vagus prohibitus est. Et in materia obedientiæ possunt facile similia exempla multiplicari. Vnde est optima ratio à priori, quia licet ratio legis in particulari cesset negatiue, semper manet aliqua vniuersalior ratio, ob quam expedit etiam tunc seruari legem, tum quia esset valde contrarium bono communi, si propter illam solam causam possent leges non seruari, tum etiam, quia per se est honesta ratio seruandi legē vniuersitas partium cum toto, vbi sine commo seruari potest.

Atq; hinc retorquetur ratio contrariæ sententiæ. Quia licet ratio legis cesset in hac persona quoad particularem necessitatem, vel utilitatem intentam per legem, non tamen cessat quoad vim obligandi illam per legem, quia licet illa ratio tantum ut plurimum locum habeat, est sufficiens, ut lex iuste feratur pro omnibus, qui illam seruare possunt, etiam si ratio illa in eis cesset. Quod sic declaro, nam licet legislator aduertat, & prævideat rationem defecturam in aliquibus, vel distincte, vel tantum confuse cogitatis, nihilominus potest iuste velle, ut indistincte obliget omnes, dum contrarium impedimentum æquitati repugnans non obstitit; ergo ita est interpretanda voluntas legislatoris, ergo ex vi illius obligabit lex. Antecedens patet, quia voluntas in illa vniuersalitate sua nititur in alia ratione generaliori, quia ita expedit ad commune bonum, & priuato non nocet, quia semper est illi utile obedire, & iustitiam legalem seruare, quam in tali obseruatione legis intueri potest. Prima vero consequentia clara est, tum quia verba generalia legis hanc voluntatem indicant, & nulla est sufficiens ratio exceptionis, tum etiam quia illa voluntas est prudentior, & rationabilior; ergo illa præsumenda est. Denique secunda consequentia constat, quia voluntas iusta legislatoris est anima legis, & quia lex obligat ad materiam præceptam, non ad finem præcepti, ut supra dictum est.

Et ita expenditur contrarium fundamentum, quia iam declaratum est, quo modo hæc obligatio in eo casu pertineat ad bonum commune, quia licet tunc subditus non participet illam utilitatem intentam per legem, participat generalem utilitatem, quæ est in obseruanda lege,

& in vniuersitate cum suo corpore, & ex hoc capite lex illa est iusta, & fundatur in ratione altiori. Et hinc patet responsio ad primam rationem in principio præcedentis capitis positam, procedit enim quando ratio tantum negatiue cessat, non tamen quando cessat contrariè. Solet autem instari contra hanc resolutionem ex præcepto correctionis fraternæ. Sed de hoc puncto dicam commodius infra cap. 8. vbi hæc assertio magis confirmabitur.

Ut autem magis explicetur, oportet amplius declarare, quid sit necessarium, ut ratio, vel finis legis cesset contrariè. Et specialiter an sit necessarium, ut in tali casu seruare legem sit malum, & peccatum. Caiet. enim dicta qu. 120. art. 1. ex professo contendit, tunc solum habere locum epikiam, quando lex ita deficit, ut seruare illam sit iniquum. Putatque esse sententiam D. Thomæ in 3. dist. 37. q. 1. art. 4. vbi docet, epikiam tunc solum habere locum; cum obseruando legem discreparet quis ab intentione legislatoris, quod solum videtur contingere, quando discederet à rectitudine. Clarius tamen fauet in alijs locis allegatis, indicat enim, tunc solum cessare in particulari legis obligationem, quando obseruantia illius mala esset, imò interdum solum excipit casum, in quo esset nociua reipublicæ. Ad idem inducit Caiet. Aristot. dicentem, epikiam esse directionem legis, qui peccat propter vniuersalem, solum autem peccare posset, si obligaret ad actum iniquum. Item epikia est pars iustitiæ; ergo materia eius est operatio, quæ non esset recta, si secundum legem vniuersaltem fieret, & non secundum æquitatem epiciæ. Tandem argumentor ab inconuenienti, quia alias fornicatio posset esse licita, si necessarium non esset, rationem legis contrariè in dicto sensu deficere. Et cum hac sententia Caietani transeunt fere Soto, & alij posteriores Theologi.

Videtur tamen hæc sententia nimis rigida, & limitata, quia sæpe potest homo excusari ab obseruantia legis generaliter loquentis, etiam si posset licite actum per illam præceptum facere, vel prohibitum ommittere; ergo non tantum cessat obligatio legis in particulari, nec solum habet locum epikia, quando obseruare legem esset iniquum, sed aliquando, ac sæpe illum habebit, etiam si iniquum non sit, solum quia est nimis graue, aut difficile. Consequentia clara est, quia si epikia solum haberet locum, quando seruare legem esset iniquum, quoties licita esset epikia, esset etiam sub obligatione, quia vitare id, quod iniquum est, semper cadit sub obligationem, ergo è contrario, si absque tali obligatione potest interdum non seruari lex, potest etiam licita esse epikia, etiam in casu, in quo sine peccato posset lex obseruari. Antecedens autem manifestum est ex supra dictis de obligatione legis humane cum periculo vitæ, vel alio magno incommodo, nam inde constat, propter vitandum magnum grauamen licitum esse non seruare legem, quanuis si velim cedere iuri meo, possim facere actum præceptum illo grauamine; ergo excusatio non semper est cum obligatione non faciendi actum præceptum; nec oritur semper ex iniquitate actus, sed ex alio iure, quod homo habet, ut non tam seruiliter (ut sic dicam) obligetur. Deinde sit res clara exemplis, nam interdum potest homo, qui per se obligatur ad confessionem integram peccatorum, excusari à confessione

alicuius,

5
Multa ab-
surdum ex co-
traria sen-
sentia se-
quuntur.

6

7

8

Quid requi-
ritur ut ra-
tio vel finis
legis cesset
contrariè.
Caietan.

D Thom.

Arist.

9

Epikia ha-
bet locum
licet licitū
sit actū præ-
ceptum fa-
cere.

alicuius, quia non potest illud aperire sine graui periculo infamiae, & nihilominus poterit confiteri illud licite, si sua sponte velit se exponere periculo illius infamiae, hoc enim nullum peccatum est. Item damnatus ad iustam mortem famis, non tenetur abstinere à cibo, si copiam illius habeat, & tamen potest sine peccato abstinere, si velit; ergo idem esse potest in praesenti. Ut in statu Carthusianorum abstinendi à carnibus, etiam si esset propria lex obligans de se in conscientia, posset sine peccato non seruari propter periculum mortis, & nihilominus probabilissimum est, posse etiam seruari, si quis velit secum illo rigore uti. Et in ieiunijs, alijsq; ordinarijs obligationibus Ecclesiae saepe est licita excusatio propter aegritudinem, vel similem causam, & nihilominus si quis actum preceptum faciat, non obstante excusatione, non solum non peccabit, verum saepe etiam opus supererogationis faciet.

Quapropter mihi certum videtur, ad virtutem, & prudentiam pertinere, non solum discernere, quando obseruatio precepti quoad verba mala sit, sed etiam iudicare, quando non obliget, etiam si abique peccato ad litteram seruari possit. Vnde si quis dixerit, vtrumque spectare ad materiam, & munus epijkiae, nihil fortasse ab scopo aberrabit. Nec contra hoc vrgent rationes Caietani. Omnes enim facile soluntur, aduertendo, non solum esse alienum à prudenti legislatore iniqua praecipere, sed etiam inhumana, & grauior, quam humana a conditio pariat, vel quam ratio communis boni postulet, ut ex dictis supra in communi de lege manifestum est. Ergo non solum peccaret lex praecipiendo, quod non debet, id est iniquum, sed etiam praecipiendo, quando, vel quomodo non debet, id est, obligando cum maiori rigore, quam par sit. Vtrumque ergo peccatum legis emendat epijkia, & in vtroque habet locum definitio. Arist. & discursus eius, & eodem modo est intelligendus D. Thomas. Nam intentio legislatoris non solum est recta praecipere, sed etiam recte, & ideo qui obseruat legem tanquam obnoxius illi, quando per illam non obligatur propter occurrentem causam excusantem, ab intentione legislatoris discrepat, etiam si actus, quem facit, malus non sit. Ad rationem autem, quod epijkia est pars iustitiae, respondeo, etiam hic interuenire rationem iustitiae ex parte legislatoris non obligandi in tali casu per suam legem, etiam si exequi illam malum non sit, ideoque si ad ipsum legislatorem fieret recursus in tali casu, deberet secundum iustitiam interpretari, legem tunc non obligare. Vnde ex parte subditi factis est, quod possit iuste, & non declinando à rectitudine, non seruare legem in tali casu, si velit, etiam si ad hoc non obligetur, nam ad hoc etiam specialis prudentia necessaria est. Sicut in materia iustitiae, ex aequitate aliquando iudicamus, aliquem non obligari ad restituendum, cadendo à statu suo, licet si id faciat, peccati argui non possit. Ad vltimam vero sequelam de fornicatione negatur illatio, quia non dicimus ad epijkiam sufficere, ut ratio legis negatiue cesset, in qua illatio illa fundatur, sed dicimus posse cessare contrarie, etiam si obseruantia legis praua non fiat: si nimis intolerabilis fiat, nam tunc etiam est contra legislatoris intentionem, & hoc est cessare contrarie.

Constat ergo, epijkiam non solum habere lo-

cum, quando alias lex in tali casu praeciperet rem iniquam, sed etiam quando praeciperet rem acerbam, & nimis difficilem, in vtroque enim casu peccaret lex, praecipiendo iniuste, vel quia malum praeciperet, vel quia immoderate, & vltra potestatem legislatoris. Addo vero vltius habere locum epijkiam in casu, in quo non deesset potestas in legislatore ad obligandum, sed ex circumstantijs iudicatur, non fuisse hanc mentem eius. Quia non semper Praelatus vult obligare cum toto rigore, & in omni euentu, in quo posset obligare. Ut verbi gratia, non solum censetur quis excusari a precepto ieiunij propter aegritudinem grauem, in qua non posset superior obligare, sed etiam propter minorem debilitatem, qua non obstante potuisset Ecclesia obligare, sed nihilominus creditur ex benignitate noluisse, quae intentio legislatoris colligi potest ex alijs circumstantijs temporis, loci, & personarum, & ex ordinario modo praecipiendo cum illa moderatione subintellecta, licet non exprimatur. Et hunc certe modum videtur significasse Arist. cum dixit, epijkiam emendare legem, quod & ipse legislator, si adesset, hoc modo dixisset, id est, ita esset moderaturus, & interpretaturus legem suam. Sic etiam dixit D. Thom. munus epijkiae esse, praetermissis verbis legis, intentionem legislatoris sequi. Ergo ad epijkiam non est necesse, interpretari casum non comprehendere sub lege, quia legislator non potuit sua lege illum comprehendere, sed etiam sufficere, si interpretemur, noluisse illum comprehendere, licet potuerit, nam & hoc sufficit ad excusationem ab obligatione legis, & saepe contingit, aliam esse legislatoris voluntatem ab ea, quam nuda verba praeseferunt, ut ex praecedentibus capitibus constat. Et ita ibi etiam interuenit emendatio legis, quatenus plus verbis videtur comprehendere, quam fuerit in voluntate legislatoris. Igitur recte vocatur haec epijkia. Et ita tres modi, vel rationes vtendi epijkia distinguere possunt, ut vnus sit propter cauendum aliquid iniquum, alius propter vitandam acerbam, & iniustam obligationem, tertius propter coniectatam legislatoris voluntatem, non obstante potestate.

Quod si quis inquirat, quibus regulis vtendum sit ad faciendas huiusmodi exceptiones. Respondeo breuiter, in primo modo praecipue considerandum esse, an in eo casu occurrat aliud preceptum, praesertim iuris diuini, & naturalis, cui repugnet executio legis humanae, secundum verba eius, & consequenter, an actus tunc habeat iniustitiam, vel malitiam inseparabilem, vel saltem contra preceptum grauius, & magis obligans, & iuxta haec principia debet fieri iudicium. In secundo modo consideranda sunt supra dicta de modo obligandi legis humanae, & iuxta illa iudicandum erit, an hoc factum particulare cum his circumstantijs excedat potestatem legis humanae. In tertio vero magis est vtendum coniecturis, ex circumstantijs desumptis, & praesertim ex vsu, & modo regiminis, & ex more interpretandi similes leges.

Vnum tamen in particulari inferam ex dictis propter opinionum varietatem, non solum posse cessare obligationem legis, quando in particulari euentu esset contra bonum commune, seruare legem, sed etiam si sit tantum contra bonum particularis personae, dummodo sit nocuum graue, & nulla alia ratio communis boni obliget ad illud inferendum, vel

Non solum iniquum, sed valde difficile corrigere epijkia.

Aristoteles.

D. Thom.

Triplex modus vtendi epijkia.

Quando vtenda sit epijkia.

Aliquando obligatio legis cessat propter bonum commune.

Soto.
D. Thom.

Permittendum, nam tunc iustitia, vel charitas iubet euitare tale nocumentum proximi, cui non potest lex humana rationabiliter opponi. Ita Soto supra; & omnes, nec refragatur D. Thomas, nam licet in dicto artic. 6. loquatur de detrimento communis boni, sub illo comprehendit detrimento particularium ciuium, nā in damnum ciuitatis redundat, vt manifeste patet in exemplo, quo vtitur, & alia sunt facilia, nam propter subueniendum proximo grauiter infirmanti interdum licere potest, Missam omittere in die festo, & sic de alijs. Dicunt vero aliqui hoc solum habere locum, quando tale est detrimento proximi, vt non possit cedere iuri suo; vt est in periculo vitæ, vel simili, non autem quando potest cedere iuri suo, vt erit in bonis temporalibus, quia tunc detrimento priuatum non vergit in damnum communitatis, si enim vergeret, non posset priuatus illi renunciare. Sed hoc verum non est, tum quia propter vitandum graue nocumentum proximi temporale, quod ipse posset voluntariè sustinere, si vellet, licitum est interdum non obseruare præceptum, vt, verbi gratia, si incendium domus imminet, vel quid simile, quia lex ne obligat illum, qui patitur damnum ad cedendum iuri suo, nec alium ad non succurrendum illi ipso inuito propter audiendum Missam verbi gratia. Item quia illud damnum semper redundat in communitatem, cuius interest, vt bona ciuium non dilapidentur.

14

Aliter limitant Iuristæ dictam assertionem vt procedat, quando detrimento, vel proximi est in bonis acquisitis, non vero in acquirendis, nam ex hoc sumi non potest sufficiens excusatio, quia illud non est verum detrimento, seu damnum emergens, sed tantum lucrum cessans; quod non consideratur, alias possent homines non seruare præcepta, vt suis lucris attenderent. Ita fere Barthol. Non dubium. C. de Legib. num. 9. quem alij multis secuti sunt, quos late refert Tiraquel. in dicto tract. nu. 151. Statim vero n. 152. refert Salicet. contradicentem, & plura contra illam distinctionem congerit Felin. in cap. Si quando. de Rescrip. n. 11. Nobis ergo non seruit distinctio, nā si damnum sit leue, licet sit in bonis acquisitis, potest non sufficere ad excusandum ab obligatione legis, si vero lucrum cessans sit iustum, & graue, sæpe æquiparatur damno, moraliter loquendo, vt constat ex l. vnic. C. de Sentent. quæ pro eo quod interest, profer. in fi. Et vsu receptum videmus, excusari aliquem ab obseruatione festi, ne occurrente, & transeuntem occasionem magni lucri amittat. Igitur licet vitatio damni emergentis ex genere suo iustior, & grauior causa sit, tamen etiam alia potest sufficere, & in vniuersum loquendo, omnia sunt considerata, vt prudens iudicium in contingenti casu feratur.

CAPVT VIII.

Quomodo de excusatione occurrente constare debeat, vt epikia vii, & legem non seruare liceat sine recursum ad Principem.

Hæc omnia postulantur in posteriori ratione dubitandi c. 5. proposita, & inter se sunt connexa, ideoque simul tractanda ac definienda sunt.

Varijs ergo modis occurrere potest casus excusationis, scilicet, cum euidencia, & certitudine, quod tunc malum sit, & iniquum seruare legem. Secundo cum simili certitudine, quod lex nō obliget, licet seruari possit sine peccato. Potest autem contingere, vt hoc secundum non sit æque certum, sed tantum probabile, vel etiam dubium. Tertio potest esse casus tantum probabilis in vtroque. Quarto dubius in vtroque. Quinto potest esse certum, in obseruatione legis nullum esse peccatum, excusationem autem eius esse tantum probabilem, aut dubiam. Primo ergo dicendum est, quando certo constat, materiā legis ex accidenti euentu, vel circumstantia factam esse iniquam, seu contrariam alteri præcepto, aut virtuti magis obligati, tunc cessare obligationem legis, & propria auctoritate posse omitteri sine recursum ad Principem. Sumitur ex D. Thom. dicta q. 120. ar. 1. ad 3. dicente, *In manifestis non est opus interpretatione, sed excusatione.* Idem fere habet dicta q. 96. ar. 6. ad 2. etiam Caiet. & omnes. Et ratio est, quia ibi superioris auctoritas nullum effectū habere potest, nam etiam si post recursum ad illum vellet, & subditus legem seruaret, non posset illi obedire, quia obediendum est Deo magis, quam hominibus; ergo impertinens est in eo casu licentiam postulare. Dices: interdum propter bonum seruandum, necessaria est licentia petita, etiam si non sit necessaria obtenta; ergo saltem ob hanc causam erit consulendus Princeps in huiusmodi casu, quando periculum non imminet, & datur locus, ac tempus ad id præstandum. Respondeo ex communi sententia, etiam hoc non esse necessarium in tali casu. Quia nulla est lex, quæ obliget ad illam facultatem petendam, nec ex natura rei est necessaria, quia subordinatio subditi ad legislatorem per se illam non postulat. Si autem in aliquo casu publico id iudicetur necessarium ad vitandum scandalum, vel propter aliam similem causam, id est accidentarium.

C

Secundo dicendum est. Quando certo constat, legem non obligare, etiam si possit sine peccato seruari, subditus propria auctoritate potest illam non seruare. Probatur eadem ratione, & ita Doctores de his duobus casibus indistincte loquuntur, solum ergo illos distinguo, vt notem differentiam, quia in priori casu non solum potest subditus, sed etiam tenetur, legem non seruare, siue petat licentiam à superiore, siue non petat; at vero in hoc posteriori casu, licet possit agere contra verba legis, ad hoc non obligatur, quando certus est in obseruatione legis non committi peccatum. At si de hoc dubitet, pro ratione dubij iudicandum erit. Nam si dubium sit tantum formidinis, & probabiliter iudicet non esse peccatum conformari verbis legis, liberè poterit id facere si velit, quia iudicium probabile tollit prædictæ dubium. Si autem dubium sit proprium, & negatiuum, tenebitur subditus partem securiorem sequi, & abstinere ab opere, licet videatur conforme verbis legis, quia tunc nullum habet principium, quo expellat practicum dubiū, quia tunc ille est certus, se nō peccare, nō obseruando legē, cum supponatur esse certus, quod illa non obliget; ergo tenetur illam viā certā sequi, & relinquere dubiam. Patet consequentia, quia tunc nec inuari potest auctoritate legis, seu superioris ad deponendam conscientiam dubiam, quia iam illi certo constat, legem non comprehendisse opus illud, de quo est dubium, vt supponitur,

Si lex ex aliqua circumstantia sit iniqua cessat obligatio sine recursum ad principem.

D. Thom.

Caietan.

Certitudo legis nō obligantis tollit recursum ad principem.

nec

nec etiam poteſt iuvari iudicio probabili, quia nullum habet, vt etiam ſupponitur; ergo nullo modo licet operari cum tali dubio, quod neceſſario eſſe debet practicum.

Tertio dicendum eſt, qui probabiliter iudicat, legem non comprehendere caſum illum, ſecure poteſt excuſari ab obligatione legis, etiam ſi formidet, vel vtrinque habeat rationes probabiles dubitandi. Ita tenent Caiet. & Soto ſupra, & Medina, & alij moderni in dicto art. 6. Sumitur ex Sylueſt. verb. Papa, q. 16. in fine, ſaltem iuxta diſtinctionem infra dandam. Idem Cordub. Enriq. & Sancti. infra referendi, & idem ſentit Nauarr. in Summa, Pralud. 9. num. 16. & cap. 23. n. 43. dicens, excuſari à peccato mortali, qui transgreditur legem humanam bona fide, & ex iuſta cauſa, illam vero eſſe cauſam iuſtam, ob quam legiſlator, ſi aſſeſſet, eum pro excuſato haberet. Vtrumque autem concurrit in præſenti, vt conſtat. Vnde fundamentum aſſertionis eſt, quia licet ſequi iudicium probabile, conſcientiam dubiam practice deponendo.

Hanc vero aſſertionem limitant Caietanus, & Soto ſupra, vt locum habeat, quando occaſio eſt ſubita, & vrgens periculum, ita vt non detur tempus conſulendi ſuperiorem, alioquid dicunt, in illo caſu recurrendum eſſe ad ſuperiorem. Et ita exponunt D. Thomam vtentem illa diſtinctione, quia non poteſt in alio dubio verificari, vt ſtatim dicemus. Hæc vero doctrina aliquibus modernis non placet, neque putant, diſtinctionem illam D. Thomæ de caſu, in quo poteſt, vel non poteſt conueniri ſuperior, poſſe applicari ad caſum formidoloſum cū iudicio probabili, quia quod ſuperior poſſit, vel non poſſit conueniri, nihil refert ad certitudinem iudicij de tali caſu, an ſub lege comprehendatur, nec ne. Ideoq; diſtinguūt duos modos epijkia ſupra tactos, ſcilicet, vel excipiendo caſum à poteſtate legiſlatoris, vel à ſola voluntate. Et in priori dicunt, poſſe ſubditum ex probabili iudicio, quod talis caſus non comprehendatur ſub poteſtate legis, excuſari à legis obſervatione; nulla expectata interpretatione ſuperioris, non ſolum in caſu ſubito, & vrgente, ſed etiam in quolibet alio. Probatur, quia tunc non agitur de interpretanda ſuperioris voluntate, ſed de poteſtate, quam non tenemur interpretari ex iudicio ipſius Principis, quando ipſe illam non declarauit, ſed ex principiis Theologiæ, aut iuris. Et declaratur amplius, nam licet Pontifex poſſit ſuam poteſtatem declarare per clauem ſcientiæ, nihilominus, quando illa non vtitur, non tenemur illum conſulere de poteſtate ſua, ſed regulis doctrinalibus vtij; ergo etiam in particulari caſu, qui à poteſtate legiſlatoris excipitur ſecundum aliquas doctrinas probabiles, non eſt neceſſarium ad interpretationem Principis recurrere, etiam ſi tempus detur, ſed licitum erit probabili iudicio iuxta probabilem opinionem vtij. Confirmatur, quia ſi ſubditus iudicat, nunc verba legis non obligare, quia probabiliter iudicat, eſſe peccatum in tali facto, tunc vtrinque videtur eſſe periculum ſpeculatiuum, vel faciendi contra hanc legem, vel contra aliam; ergo licitum eſt ſubdito ſeruare aliam, quam probabiliter iudicat eſſe grauiorem, & magis obligare, neque ad hoc indiget interpretatione ſuperioris. Si vero iudicium probabile eſt, ſuperiorem excedere poteſtatem ſuam, præcipiendo rem grauiorem, vel cum maiori periculo, quam poſſit, tunc ſubditus probabili-

ter credit non potuiſſe ferri præceptum pro tali caſu, & alias ſuam libertatem poſſidet; ergo poteſt ius ſuum anteferre, & contra verba legis pro ſua libertate operari abſque alia interpretatione.

At verò in altero modo epijkia, in quo caſus excipitur à ſola voluntate, & non à poteſtate legiſlatoris, ait hæc opinio, non ſolum eſſe recurrendum ad ſuperiorem, quando fieri poteſt in caſu probabili, ſed etiam ſi caſus ſit moræ impatiens, nec det tempus recurrendi ad ſuperiorem, non licere vtij iudicio probabili ad non ſeruandam legem, ſed omnino eſſe ad literam ſeruandam. Ratio eſt, quia tunc eſt certum, nihil peccari ſeruando legem; itemque eſt certum verba legis de ſe comprehendere caſum illum, & à legiſlatore comprehendendi potuiſſe; ergo quando non conſtat certo, legiſlatorem caſum illum excipere voluiſſe, non licet à verbis legis recedere, propter ſolum probabile iudicium. Probatur conſequentia, tum quia verba legis ſuam vim, & auctoritatem habere debent, & quaſi ius ſuum poſſident, & ideo preferenda ſunt; tum quia hæc eſt tutior pars, quæ ſemper præferenda eſt; tum etiam quia tunc non peccat lex, etiam ſi caſum illum comprehendat; ergo non poteſt per epijkiam emendari; tum denique quia ſi hæc licentia detur, infinita ſequentur incommoda. Et ideo Iuriſperiti dicunt, cum verba legis ſunt clara, non eſſe ab illis recedendum in caſu dubio, vt patet ex Panorm. in cap. 1. de Conſtit. n. 14. Denique hic applicari poteſt illa ratio, quia in caſu, in quo poteſt conueniri ſuperior, non licet vtij illo probabili iudicio; ergo nec tunc etiam quando non poteſt conueniri, quia quod poſſit, vel non poſſit, conueniri non facit, vt ſit magis certum iudicium.

Nihilominus ſententiam Caietani, & Soti cenſeo eſſe practice certam quoad hanc partem, vt quando non poteſt conueniri ſuperior, liceat ex probabili ſententia, aut iudicio epijkia vtij, ſiue caſus excipi iudicetur à poteſtate legiſlatoris, ſiue à ſola voluntate. Ratio eſt, quia iudicium probabile in rebus moralibus ſufficit ad prudenter operandum, præſertim vbi regula certa applicari non poteſt, vt ex materia de Conſcientia ſuppono. Item quia alius modus operandi eſt vltra humanam conditionem, & prudentiam, cum omnis fere cognitio humana coniecturalis ſit, & præſertim in rebus agendis. Item quia imponeretur grauiſſimum onus hominibus, ſi nunquam liceret eis vtij epijkia ex iudicio probabili, quando non patet aditus ad ſuperiorem. Quis enim auderet vnquam excuſari à lege poſitiua propter neceſſitatem occurrentem? cum nemo ſit tam certus de ſufficiētia cauſæ, quin dubitet, vel formidet. Item in his caſibus non poſſent ſimplices ſequi conſilium hominis docti, & pii, nec ipſe poſſet tale conſilium dare, quia nunquam fere ducitur, niſi iudicio probabili. Conſtat autem contrarium eſſe in vſu totius Eccleſiæ, & approbari ab omnibus Doctōribus. Addo, ſine cauſa conſtitui in hoc differentiam inter epijkiam per exceptionem à poteſtate, vel à voluntate, nam licet in hoc ſit verum diſcrimen, quod in priori modo poſſit ordinarie eſſe maior certitudo, quam in ſecundo, quia certius cognoscitur poteſtas, quæ libera non eſt, quam voluntas, quæ libera eſt, nihilominus ſtante æquali incertitudine, cum probabilitate in iudicio, eadem eſt ratio, ſaltem vbi

3
Iudicium
probabile
tollit recur-
ſu ad prin-
cipem.
Caiet.
Soto.
Medin.
Sylueſt.
Cordub.
Henriq.
Sanc.
Nauarr.

4
Limitatio
Caietani &
Soto.

D. Thom.

Duplex mo-
dus epijkia
notandus

5
2. pars ſen-
tentia Cai-
etan.
Vaſq. diſp.
176. c. 3.

Panorm.

6
Quando nō
poteſt con-
ueniri ſupe-
rior licet
vtij epijkia
ex probabi-
li iudicio.

certo constiterit, legem posse seruari sine peccato, quia tunc etiam verba legis retinent vim suam, & fere applicari possunt aliarum rationes in posteriori membro allatae. Maxime, quia quoties epijcia non fundatur in iudicio certo, licet excipiat casum à potestate legislatoris, semper debet etiam inniti in coniecturata mente eiusdem legislatoris, quod scilicet, noluerit talem casum comprehendere. Nam cum non est certum, superiorem non posse hoc præcipere propter rei arduum, aut inordinationem, si ipse superior nihilominus ex certa scientia id præcipiat, declarans, se posse, & iudicans in tali actu non esse inordinationem, vel nimiam grauitatem; subditus tenetur obedire, dum non est certus, etiam si probabiliter iudicet, quia præualeat ius superioris, & subditus debet suum iudicium deponere, ut est communis doctrina, & in praxi necessaria; ergo in illo casu de epijcia non sufficit probabile iudicium de defectu potestatis, nisi accedat etiam iudicium, quod superior in eo casu sic dubio noluerit obligare; ergo cum hoc tantum sit probabile, non sufficit, vel certe si sufficit iudicium probabile de potestate, & voluntatis defectu, sufficit etiam iudicium probabile de defectu solius voluntatis.

Ultimo posset sufficienter confutari illa opinio quoad hanc partem, quia rationes eius non sufficiunt ad imponendum grauissimum onus, deberent enim convincere, vel illud sufficientissime probare, maxime contra communem sententiam. Ad principale ergo fundamentum negatur consequentia, ad primam probationem respondeo, verba legis sine voluntate non habere vim, nec auctoritatem ad obligandum. Verba enim legis secundum se tantum sunt ad ostendendam voluntatem legislatoris tanquam signum expressum eius, non est tamen hoc signum tam certum, quin possit ex circumstantiis limitari, & extendi, ut supra visum est, ergo quando ex circumstantiis occurrentibus probabiliter limitantur verba, ut non comprehendant casum aliquem, iam ex vi verborum non est certum, casum talem comprehendere sub lege, licet sit certum comprehendere sub significatione verborum legis. Vnde cum dicitur, verba legis quasi possidere ius obligandi, respondeo, inde solum probari in casu omnino dubio, vel cæteris paribus præferenda esse verba legis, & secundum illa esse iudicandum de voluntate, non vero ubi est in contrarium iudicium probabile. Ad aliud autem de parte tutiori respondeo, satis esse sequi practice tutam, ut alibi dixi. Deinde dico, magis cauendum esse, ne recedatur à voluntate legislatoris, quam à verbis eius, ut iura docent. Ad illud, quod tunc non peccat lex, respondeo, licet non peccet præcipiendo malum, vel nimis arduum, peccare posse, plus significando, quam legislator voluerit, & hoc posse per epijciam emendari. Neque hinc sequuntur incommoda, si re vera iudicium probabile, & prudens seruetur, quod vero sequi possint per abusum, impertinens est, multoque maiora sequuntur, si homines non possint, in huiusmodi euentibus iudiciis probabilibus uti. Panormitanus autem, & Iuristæ loquuntur de iudice, qui tenetur secundum leges iudicare, & inter partes iustitiam distribuere, & ideo debet sequi verba legis, quando sunt clara, nisi in eodem iudicio possit sufficienter probari,

aliam fuisse voluntatem Principis, nam tunc secundum illam posset iudicare.

Maiores mihi difficultates sunt circa aliam partem opinionis Caietani, quod stante iudicio probabili, non liceat illo uti sine interpretatione, vel consensu superioris, quando non est periculum in mora, sed conueniri potest. Quia in interpretanda etiam lege naturali utimur sententia probabilis sine recursum ad Papam, vel Prælatos; ergo in legibus humanis potest etiam id fieri quoad particularem usum. Sic enim dicunt Iuristæ, posse iudicem ad ferendam sententiam probabiliter interpretari legem in casu dubio, nec oportere, ut ad superiorem recurrat ex Barthol. in l. r. C. de Legib. n. 8. & 9 & alijs ibi, & in cap. 1. de Constit. Dices, id esse verum, quando agitur de interpretatione legis quoad sensum eius. Sed contra, nam cur non erit idem, quando aliter coniecturamus mentem, seu voluntatem legislatoris? vel cur potius erit necessarius recursum ad ad superiorem, quando probabiliter constat de voluntate eius præter eius verba, quam cum probabiliter tantum constat de sensu eius in ambigua significatione verborum. Denique in quolibet alio euentu licet uti in conscientia probabili sententia sine recursum ad superiorem, etiam si ab illo posset expectari certius responsum; ergo.

Nihilominus in hoc etiam non est recedendum à comuni sententia, quæ videtur usu omnium piorum & prudentium confirmata. Et ad hoc suadendum valere possunt rationes factæ in secundo membro præcedentis sententiæ. Et præterea, quia inordinatum est uti coniecturis, & propter illas solas relinquere verba legis, ubi potest certo constare de mente, & voluntate legislatoris. Et ideo in omni epijcia solum probabili debet hic ordo seruari. Et quauis ordinarie magis necessarius sit in epijcia, quæ est de sola voluntate legislatoris, quam in illa, quæ circa potestatem versatur, nihilominus in utraque seruandus est, iuxta materiam necessitatem, vel probabilitatis gradum, quia, ut dixi, semper ibi miscetur coniectura de voluntate legislatoris. Neque contra hoc obstat illa ratio, quod iudicium non redditur certius ex hoc, quod sit, vel non sit recursum ad superiorem. Hoc enim est verum de certitudine speculatiua, non vero de certitudine practica. Nam cum potest consuli superior, cessat necessitas utendi iudicio probabili de voluntate eius, quod secus est, quando est periculum in mora, & ideo tunc potest illud iudicium probabile ad praxim applicari ex principiis certis, quod in necessitate uti possumus iudicio probabili ad euitandum aliquod grauamen, vel ad conuenientem obseruationem legum, ut in casu magis difficili, & dubio explicabitur in puncto sequenti.

Quarto dicendum est de casu dubio, in quo iudicari non potest probabiliter, an casus comprehendatur sub legis obligatione, nec ne. In quo sententia communis est, recurrendum esse ad superiorem, si fieri possit, vel si non possit, seruandam esse legem. Ita D. Thom. dicta q. 120. ar. 1. ad 3. & dicto ar. 6. ad 2. Idem Conrad. Caiet. & Medin. & Soto supra, Medin. C. de Poenit. tract. de Ieiun. cap. de His, qui tenentur ad ieiun. Quæ sententia per se euidens est in casu patiente moram, ut consulatur Princeps, nam si in casu tantum formidoloso, & probabili hoc fieri debet, multo magis in casu dubio.

Item

8

Quando non
est periculum
in mora quid
faciendum?

Barth.

9

7
Altera pars
opinionis
Caietani &
Soto refellit.
nr.

10

In dubio non
probabili ad
superiorem
recurrendum.
D. Thom.
Conrad.
Caiet.
Medin.
Soto.
Med.

Panormit.

Item tunc impossibile est operari cum conscientia certa practice, quia ex tali dubio nascitur practica dubitatio, an tunc lex violetur, nec ne, agendo contra verba eius, & nullum est morale principium, quo possit practice deponi illa conscientia dubia, inconsulto superiore, quando ille potest consuli; ergo nunquam licet cum illo dubio agere contra verba legis, quia operari cum conscientia practice dubia, semper est malum. Denique tunc lex possidet suum ius, & in alijs melior est conditio possidentis; ergo.

Difficultas vero est, an idem sit dicendum in casu urgente, in quo superior consuli non potest. Multi indistincte dicunt, etiam tunc non licere uti episkia, sed seruandam esse legem, & eius verba. Ita Caiet. 1. 2. q. 96. art. 6. qui ita interpretatur D. Thomam ibi ad 2. indistincte loquentem. Idem Soto dicto art. 8. Med. dicto art. 6. ad fin. dist. 3. & alter Medina supra, & omnes moderni, & Sanci. lib. 2. de Matrimon. disp. 41. n. 37. Ratio est, quia impotentia consulendi Principem, non potest in eo casu dare certitudinem practicam, cum dubitans nec iudicium probabile habeat de cessatione obligationis legis in illo casu. Itē in casu dubio præsumptio est pro lege, quia verba eius per se sufficiunt ad obligationem, unde ad minimum se habet tanquam possidens in casu dubio, cuius melior est conditio; ergo. Contrarium nihilominus tenet Syluest. dicto verb. Papa, q. 16. dist. 2. in fine, cum enim dixisset in dubijs interpretationem legis pertinere ad superiores, subdit, *Quod limita, si commode possunt haberi, alias secus, ut cum in repentini periculum est in mora.* Item cum maiori extensione habet verb. Dispensat. q. 4. sequitur Cordu. l. 3. q. 13. ante regulā. 1. Hen. l. 14. de Irreg. c. 3. n. 3. liter. X. Duci videntur ex illo vulgari principio, quod necessitas caret lege, hoc enim allegat Sylu. ex Gratian. in §. *Sed notandum*, post, cap. *Remissionem*. 1. q. 1. & habetur in cap. 2. de Obseruat. ieiun. illa autem videtur grauissima necessitas, cum res sit dubia, & non detur locus consulendi superiorem, nam videtur nimis graue obligare hominem propter solum dubium, quando non est in potestate eius dubium expellere. Item qui dubitat de lege, vel de voto, non obligatur, quando non potest expellere dubium; ergo neque qui dubitat, an hic, & nunc lex obliget.

Mihi prior sententia vera videtur, adhibito moderamine. Dico ergo, si dubium nascatur ex concurrentia legum, quæ pro eodem tempore simul impleri non possunt, & homo dubitat, quid facere debeat, tunc licite posse agere contra verba vnus legis, implendo eam, quam tunc, facta diligentia morali iuxta personæ, & temporis capacitatem, bona fide iudicat esse grauiorem, & magis obligare. Quia ille homo non debet esse perplexus, nec necessario peccare, & faciendo quod in se est, satisfacit vni legi, & aliam non transgreditur. Et hunc casum absque vllō dubio non excludunt priores auctores, sed ut tritum, & vulgare illud supponunt. Vnde loquuntur de casu, in quo certo constat, legem sine peccato impleri posse, & dubium est de obligatione. Et tunc certitudo practica fundatur in illo principio, quod in dubio satisfacit quis eligendo partem tutiorem: tunc etiam recte applicatur illud principium, quod necessitas caret lege. Deinde tunc non est episkia voluntaria, ut sic dicam, sed

necessaria, quia in eo casu non solum potest quis non seruare legem positiuam, sed etiam tenetur, ut seruet aliam naturalem, quam reputat grauiorem. Vnde etiam recte potest in eo casu proferri iudicium positiuum, non solum probabile, sed etiam certum, in eo casu legem positiuam non ligare, quamquam hæc certitudo magis sit practica, quam speculatiua.

At vero quando ex alia parte non est periculum peccati, & subdito constat, posse sine peccato seruare verba legis, nullo modo potest in casu dubio de obligatione, agere contra legem, quia manifeste se exponeret periculo peccandi transgrediendo legem, de qua iudicium probabile formare non potest, quod cessauerit obligare, ut plane ostendunt rationes prioris opinionis. Et fortasse auctores secundo loco allegati non loquuntur de hoc dubio, sed de dubio formidinis, iuxta dicta in precedenti puncto. Nec tunc allegari potest necessitas sufficiens, quia illa non est necessitas vitandi aliud peccatum, ut supponitur, nulla autem alia potest esse sufficiens ad non seruandam legem, nisi etiam sufficiens sit ad probabiliter iudicandum, legislatorem in tali necessitate, vel non potuisse, vel noluisse obligare, nam si tantum sufficit ad dubitandum, profecto & parua est necessitas, & maior est necessitas seruandi legem, vitando periculum peccati, & quasi seruando illam in possessione sua. Nec est simile, quando dubitatur de tota lege, an sit lata, nec ne, quia tunc lex nondum possidet, sicut in simili dixi de Ver. lib. 4. de Ver. c. 5. & 6.

Atque ex his tandem responsum est ad secundam rationem dubitandi capite quinto positam. Nam l. 1. C. de Legibus intelligitur primo de interpretatione authentica, quæ vim habeat obligandi, & necessitatem inducat ita intelligendi legem. Ita Bart. ibi num. 8. & sentit Bald. in leg. *Cum de noua*. eodem. Secundo etiam intelligitur de interpretatione in casu dubio, in quo subditus non potest restringere legem contra verba eius, ut dictum est, & ita exponit Panormitanus cap. 1. de Constitut. numer. 14. & insinuat Bald. in lege secunda, C. de Legib. num. 2. & sumitur ex leg. *Cum de noua*, Cod. eodem, ubi id notat Cynus. Glossa vero, & auctores relati ibidem in tertia obiectione ad verum sensum facile trahi possunt, nam prima Glossa loquitur quando ratio legis negatiue tantum cessat, & non contrarie. Altera vero Glossa intelligenda est in casu dubio, in quo non licet æquitatem sequi contra ius scriptum inconsulto Principe, nisi ipsamet æquitas scripta sit, ut dicitur in l. *Placuit*. C. de Iudici. iuxta vulgatam lectionem eius. Et in eodem sensu videntur loquenti auctores in eadem obiectione allegati.

CAP V T I X.

*Virum aliquando lex tota per se ipsam cesset
causa eius cessante.*

CVM lex sit de se perpetua, & pro communitate feratur, manifestum est, non posse cessare ex defectu causæ efficientis, non enim finitur per mortem ferentis, vel successoris, ut ex dictis in lib. 1. constat, & consequenter nec per solam temporis successionem tollitur, quia indefinite constitui debet. Quod si aliquando po-

13

Doctores
secunde sen-
tentia quo
modo intel-
ligendi.

14

Bartol.
Bald.

Panormit.
Bald.

Cynus.
Glossa.

1.
Lex de se
perpetua
est, & pro
communi-
tate fertur.

test ad certum tempus ferri, illud extraordinarium est, & tunc in suamet constitutione habet talis lex quasi annexam reuocationem pro tali tempore, quæ pertinet ad alium modum ablationis legis infra tractandum. Præterea non cessat lex ex defectu eorum, pro quibus fertur, nam communitas ciuitatis, aut populi de se perpetua est, nam per contrinam successionem conseruatur, & licet ciuitas, vel populus omnino deleri possit, idrarum est, & non habet moralem considerationem. Igitur solum potest lex cessare per mutationem obiecti, circa quod versatur, quæ (physice loquendo) potest multiplicitate contingere, tamen in presenti solum oportet considerare mutationem in materia legis quoad rationem propriam, ob quam sub obligationem legis constituitur, nam si illa perseverat, non cessabit lex ex illo capite, ac subinde simpliciter non cessabit, nisi reuocetur, quia non habet aliam causam mutabilem, aqua in sua conseruatione pendeat, vt declaratum est. Si autem in obiecto sub ea ratione spectato fiat mutatio, vt decumq; illa mutatio proueniat, eadem est quæstio, an ex vi talis mutationis materia legis desinat ipsa lex: idem enim est quærere, an cessante omnino, & totaliter ratione, vel fine legis, cesset etiam lex, ita vt omnino extinguatur, & de medio tollatur. Dico autem, cessante omnino, & totaliter ratione legis, quia iam hic non consideratur cessatio in vno, vel alio actu, nec alia similis mutatio partialis, quæ solum contingit in vna occasione, vel in aliqua parte materiæ legis pro aliquo tempore, nam de hac partiali mutatione satis dictum est in capite præcedenti. Quauis aliter possit in presenti considerari partialis mutatio, vel perpetua in aliqua notabili parte materiæ legis, vel temporalis in tota materia, de quibus in fine dicam.

2
Cessatio potest esse contraria, aut negatiua.

Altera vero distinctio tradita capite præcedenti de duplici cessatione rationis, vel finis legis, scilicet, contraria, & negatiua, hic etiã valde necessaria est, tum vt videamus, an vtrique locum habeat respectu integræ legis, tum vt explicemus, per quam illarum desinat esse lex. Tunc ergo dicitur mutari contrarie obiectum legis, quando propter mutationem materiæ, vel rerum, seu circumstantiarum fit, vt sit iniustum, vel quocumque modo turpe seruare legem, vel si fiat impossibile, aut saltem ita difficile, & arduum, vt moraliter iudicetur impossibile respectu totius communitatis, vel denique si fiat prorsus inutilis, & vanum respectu boni communis. Mutatio autem negatiua erit, si in tota materia legis iam non inueniatur ratio, ob quam lex posita fuit, licet ea sublata, adhuc materia per se mala non sit, nec impossibilis, nec inutilis, aut iniusta.

3
Mutatio contraria legis vigorem extinguunt.

Quando ergo mutatio fit contrarie in tota materia legis, nulla est difficultas, nec controuersia: omnes enim fatentur, tunc legem ipso facto cessare, quia eo ipso incipit non esse iusta, ergo incipit non esse lex, quia, vt saepe ex Augustino diximus, lex iniusta non est lex. Antecedens patet, quia lex de re iniqua, impossibili, vel non conferente aliquid ad bonum commune est iniusta & nulla, vt ex dictis in lib. I. constat, sed per mutationem contrariam in obiecto factam res præcepta incipit esse iniqua, impossibilis, vel inutilis, vt explicatum est; ergo si lex ulterius duraret, iam esset de re iniqua, ac subinde ipsa esset iniqua, aut esset de re impossibili, vel inu-

tili, & consequenter ipsa esset iniusta. Vnde fit, in huiusmodi euentu non esse necessarium, vt Princeps illam reuocet, vt licite possit non seruari, neque etiã vt consuetudine tollatur; nam priusquam consuetudo introducatur, iuste incipiet non obseruari: & ideo dixi ipso facto cessare. Hoc autem per se notum est, quando incipit esse iniqua ipsa obseruatio legis, quia repugnat durare obligationem ad aliquid iniquum faciendum. Idem autem est; si fiat impossibilis, quia ad impossibile nemo obligatur, & respectu communitatis sufficit, quod sit impossibilitas moralis; ergo cessabit tunc lex ipso facto respectu communitatis; ergo etiam respectu singulorum. Eademque ratio est, si fiat materia inutilis, & vanæ respectu boni communis, nam eo ipso fit incapax obligationis legis respectu communitatis, & consequenter etiam respectu singulorum. Oportebit autem, vt talis mutatio vniuersaliter facta in tota materia legis manifesta sit, & euident, nam in dubio semper lex retinet ius, & quasi possessionem suam, semperque pro illius iustitia præsumitur. Præsertim quia quando mutatio non est euident, & manifeste nota omnibus, signum est, non esse tantam, nec tam vniuersalem, & ideo hic non non videntur necessariae aliæ distinctiones de maiori, vel minori dubio, sed simpliciter exigenda est notitia certa, satis vero erit, quod ex publica, & constanti populi opinione consurgat.

Evidentia necessaria est ut lex vigorem suum perdat.

Solum ergo superest nonnulla difficultas, quando ratio legis tantum negatiue cessat generaliter, videtur enim id satis non esse, vt tota lex cesset. Primo quia eadem videtur esse ratio & proportio totius ad totum, quæ partis ad partem, sed cessante illo modo ratione legis in particulari, non cessat obligatio legis, ergo nec cessante in generali, tota lex perit. Secundo, quia cessante negatiue ratione legis, non constat statim cessare voluntatem Principis; ergo non est necesse statim cessare legem. Patet consequentia, quia lex à voluntate Principis habet suam efficacitatem ad obligandum. Antecedens autem supra probatum est, quia voluntas potest vel à principio pluribus rationibus moueri, & Princeps potest præcipuam vel notio-rem exprimere, & non omnes, vel certe potest voluntas in principio vna ratione moueri, & deinde alia continuari, vt supra de tributis dicebamus. Tertio quando ratio, vel finis tantum negatiue desinit, adhuc potest lex sine peccato seruari; ergo seruanda ex eadem obligatione donec reuocetur. Antecedens ex declaratione terminorum supponitur. Consequentia vero probatur, quia tunc nullum est periculum in obseruatione legis, & potest esse magnum in illius transgressione, tum quia non potest esse statim certum, voluntatem Principis cessasse, tum quia possunt sequi magna moralia incommoda, si tanta licentia populo tribuatur. Denique pro hac sententia referri possunt auctores dicentes, legem non cessare, licet eius ratio cesset, quos in principio capitis præcedentis retuli.

Nihilominus communis consensus est, cessante ratione legis generaliter, seu frequentius in tota communitate, legem cessare. Ita censent in primis omnes, qui affirmant, cessare ratione legis in particulari etiam negatiue tantum, cessare in illo particulari obligatione legis, nam à for-

Cessante ratione legis quando cessat lex.

Panormit.

Innoc.
Anton.
Ledesm.Covarr.
Fortun.Castro.
Caiet.
D. Thom.
Soto.

tiori coguntur id dicere in vniuersali, & ita pos-
sunt pro hac sententia allegari Panormit. in c.
Quia plerique, de Immunit. Ecclesiast. Vbi idem
plane sentiunt Innoc. Anto. & alij cap. præced.
allegati. Clarius vero hoc docent Ledesm. 2. p.
quarti. q. 17. art. 2. dub. 3. ad 4. & q. 18. à dub. 12.
post secundam conclusionem, & dub. 14. post 3.
conclus. Covarr. in 4. p. §. 9. numer. 8. & in cap.
Cum esses, de Testam. n. 9. vbi refert Fortun. de
Ultim. fin. illat. 15. & 16. Idem Castro lib. 1. de
Legib. Pœnal. cap. 5. docum. 3. Caiet. 2. 2. q. 147.
art. 5. & in aliis locis supra citatis & communi-
ter expositores D. Thomæ dict. artic. 6. q. 96. in
1. 2. & Soto eodem modo loquitur, addit tamen
limitationē, quā expēdere necesse est, priusquā
veram rationem, & resolutionē eius tradamus.

Dubitari ergo potest, an intelligendū sit, vt
cessante ratione legis in vniuersali cesset lex ip-
so facto, ita vt possit à subditis licite non seruari,
nulla expectata Principis declaratione vel
reuocatione, vel solum dicatur cessare, quia defi-
ciente causa, tenetur Princeps legem tollere.
Reliqui enim auctores (Soto excepto) licet pun-
ctum expresse non attingant, plane loquuntur
de cessatione ipso facto. Et potest hoc confir-
mari, quia alias non esset hic modus peculiaris de-
finitionis legis, distinctus ab illius reuocatione,
sed ad summum assignaretur per hoc quādam
legitima causa abrogandi legem. Sicut possunt
etiam aliæ plures assignari. Item quia pro fun-
damento sumitur cessante causa, cessare effectū,
quod intelligitur de cessatione ipso facto, vt su-
mitur ex c. Et si Christus, de Iureiur. Et ideo solet
explicari de causa propria, & adequata, à quā
effectus in conseruari pendeat, vt ibi Glossa
sentit, & clarius Gloss. in c. Post translationem. de
Renunciat. verb. Cessante, & in §. Sed sciendum,
post cap. Statuimus. 6. 1. distinct. verb. Causa, in
fine & in cap. Quod pro remedio. 1. q. 17. per textū
ipsum. Cum autem hic loquimur de cessatio-
ne causæ, vel rationis, vel finis legis, de adæqua-
ta causa loquimur, alioqui non diceretur simpli-
citer cessare causa, ergo illa cessante debet ipso
facto cessare lex, quia ab illa pendet tam volun-
tas principis, quā utilitas legis. Vnde si talis
ratio à principio non fuisset, non posset lex iuste
ferri; ergo nec potest sine illa iuste conseruari.

Nihilominus Soto contrarium aperte sentit,
nam in lib. 1. de Iustit. q. 6. ar. 8. Sic ait. Si in toto
genere causa cessauerit, tunc & lex quoque cessare de-
bet, verum tamen antequam Princeps, vel consuetudo il-
lam abroget, vim suam non amittit. Vbi loquitur cla-
re de cessatione causæ negatiue, nācā interueni-
ente in particulari, negat sufficere, vt obligatio
legis in particulari cesset. Idem fere repetit in
lib. 3. q. 4. art. 5. ad 1. Nam licet principi, inquit, in-
cumbat illam mutare, tamen subditis non licet contra
facere, dum ius nature id permittit (vtique quod erat
per legem præceptum) nisi iam esse inciperet contra
ipsum. Itaque quandiu ratio legis non ita cessat,
vt quod præcipit incipiat esse cōtra ius naturæ,
non putat cessare legem ipso facto, donec ab-
rogetur. Non declarat autem Soto, quo funda-
mento ductus fuerit, insinuat autē, quandiu ma-
teria legis est capax obligationis, tandiu durare
legem, nisi reuocetur. Per solā autem cessatio-
nem rationis, etiā in vniuersali non fit materia
legis incapax obligationis, quia potest non esse
mala, & esse utilis reipublicæ, etiam si fortasse
nō sit talis, vel necessaria, sicut antea: hoc enim
non est satis, vt statim per se censeatur lex abla-

A ta. Confirmari hoc potest ab incommodis, quia
contra debitum ordinem est, vt lex à superiori
posita sine consensu illius non seruetur, dum
liticē, & facile seruari potest: nam inde etiam
scandala & perturbationes, vel fraudes in repu-
blica oriri possunt. Vnde posset media via exco-
gitari, nimirum, cessante causa, vel ratione legis
in vniuersali, cessare quidem legem in se ipso
facto, nihilominus tamen non posse subditos
licite incipere agere contra illam, donec Prin-
ceps declarauerit cessasse, quia ita expedit ad
commune bonum. Ad eum modum, quo dixi-
mus in superiori libro, pœnam incurri sæpe ip-
so facto, ante sententiam vero declaratoriam
non obligare.

B Vt meam sententiam explicem, suppono ex
supra dictis, duplicem esse materiam legis hu-
manæ. Quādam enim talis est, vt per se specta-
ta sit honesta, & contineat actum virtutis, vt est
præceptum ieiunij, orationis, &c. alia est mate-
ria per se indifferens, vt portare, vel non portare
arma, extrahere à loco has res, vel illas, & simi-
lia. Et hinc oritur alia differentia inter ipsas le-
ges, nam cum omnes leges humanæ constitu-
ant actum, vel omissionem in aliqua specie vir-
tutis, aut vitij, vt supra visum est, quando mate-
ria legis in se, & per se habet honestatem, per le-
gem constituitur proxime in illa specie virtu-
tis, ad quam per se, & intrinsecē pertinet illa ma-
teria, vt ieiunium ponitur in specie temperan-
tiæ, & ommissio eius intemperantia est, & sic de
alijs. Et idem est, quoties medium virtutis in ta-
li materia potest per efficaciam legis constitui.
Vt est in lege taxante pretium, nō ante legē
illud non erat medium iustitiæ, postquam vero
lege definitum est, in illo consistit medium, &
ideo actus illius legis in specie iustitiæ constitui-
tur, & illius violatio iniustitia est. At vero quan-
do actus est indifferens de se, & à lege non præ-
cipitur, constituendo in illo intrinsecum medi-
um virtutis, sed solum propter utilitatem
ad aliquem finem extrinsecum, lex illum præci-
pit, aut prohibet, tunc tota honestas actus ex il-
lo fine sumenda est, & sub illa accipit propriam
obligationem, & necessitatem ex vi legis. Vnde
tandem fit, vt in prioribus legibus finis extrin-
secus materiæ præcepti nunquam sit adæquatus
legi, nam semper intrinseca honestas, & ratio
virtutis habet rationem finis proximi, & in-
trinseci, imo hic finis est per se sufficiens, licet
omnis finis extrinsecus cesset: at vero in poste-
rioribus legibus finis extrinsecus est adæqua-
tus, quia materia per se, & propter se non est ca-
pax præcepti, sed tantum propter utilitatem in
ordine ad aliquem finem extrinsecum.

D Dico ergo primo. Lex præcipiens actum
de se bonum, constituendo illum intrinsecē
in aliqua materia virtutis, non cessat deficiente
vniuersaliter quocumque fine extrinseco legis,
etiam si in illo genere fuerit adæquatus respec-
tu intentionis legislatoris, & fortasse ita spe-
ctatus, quod sine illo legem non tulisset. Pro-
batur ratione facta pro opinione Soti, quia
cessante omni fine extrinseco, materia talis
legis manet per se honesta & capax legis pro-
pter solum intrinsecum finem, id est, pro-
pter honestatem talis actus, & hic finis in-
trinsecus semper est intentus à legislatore, quā-
do quidem in tali genere virtutis constituit ne-
cessitatem, & medium illius actus: ergo ces-
sante quocumque fine intrinseco habet lex illa

8
Duplex ma-
teria legis
humanae.9
Lex præci-
piens actum
virtuosum
non cessat,
deficiente
quocumque
fine extrin-
seco.

vnde

D. Thom.

vnde sufficienter subsistat; ergo non euacuabitur. Et confirmatur, nam (si attente res consideretur) tunc non cessat causa adaequata legis, nam potissima causa finis, & ratio quasi proxima illius legis, est honestas actus, ergo non est cur cesset lex. Denique quando durat materia praecepti cum sua ratione formali, manet obligatio praecepti. Quia (vt D. Thomas tradidit 1.2.q. 100.art.9. ad 2.) aliud est, quod legislator intendit praecipere, aliud, ad quod intendit praecipere, vnde sicut praeceptum de se obligat ad primum, & non ad secundum, ita è contrario, quando durat primum, si in eo perseverat ratio sufficiens praecepti, durat praeceptum, licet finis extrinsecus cesset. Exemplis res declaratur, nam lex de ieiunio licet feratur propter macerationem carnis, & fingatur communitas non indigens illo medio ad illum finem, quia habet multa alia, vel quid simile: nihilominus lex ieiunij obligabit, vt est certum, at si actus defineret esse actus temperantiae, vt in casu necessitatis extremae, tunc cessaret lex. Similiter si lex taxaret pretium tritici, quando in illo permanet aequitas iustitiae, ita vt non fiat euidenter inaequale, legis obligatio durat, etiam si rationes omnes extrinsecae, vel aliae utilitates cessent: si autem ita res mutaretur, vt quantitas pretij euidenter esset iniqua, cessaret lex, & sic de alijs.

10
Cessante adaequato fine tam extrinsecum quam intrinsecum legis cessat lex.

Vnde inferitur, si in lege cesset adaequatus finis tam intrinsecus, quam extrinsecus, tunc cessare legem: si quis tamen aduertat, tunc cessatio finis non est tantum negatiua, sed transit in contrariam, quia materia iam non manet materia virtutis, sed fit vitiosa, & ideo non potest esse materia legis obligantis. Et signum est, quod tunc non solum in generali, sed etiam in particulari cessabit obligatio legis in tali actu, vel materia eius. Vnde etiam fit, vt tunc lex cesset ipso facto sine alia recordatione, vel declaratione, quia deest fundamentum eius, nec potest eius obligatio cadere in materiam inhabilem. Solet esse vulgare exemplum in lege imponente tributum ad certum opus, vel finem, quo finito lex per se cessat, qui a tunc non solum negatiue, sed etiam contrariè cessat ratio legis, quia ex tunc incipit tributum illud esse iniustum. Quando vero non cessat intrinsecus finis, licet extrinseci cessent, sicut non cessat lex ipso facto, ita neque necessarium est, vt debeat per Principem abrogari. Quia materię honestas potest esse sufficiens ad sustentandam legem, nisi aliunde fieret lex noxia reipublicae, vel intolerabilis, nam tunc ex alio capite posset esse obligatio reuocandi legem, imo etiam posset lex per se cessare, si nocuum, vel grauamen esset generale, & nimium, quia tunc non esset cessatio negatiua, sed contraria, vt constat. Vltimo tamen aduerto circa hanc assertionem, sermonem esse de propria lege, nam si sit sermo de praecepto ab homine, & ex sola obedientia, sic fieri sapere potest, vt cessante fine, vel causa praecepti, cesset obligatio eius, etiam si actus praeceptus sit alias intrinsece honestus, vt ieiunium, vel oratio, vt si superior praecipiat ieiunare semel in hebdomada hoc mense, si constat, praeceptum imponi propter specialem necessitatem, locacionem, & illa ante mensem finitur, intelligimus cessasse praeceptum. Quia respectu illius praecepti tota ratio praecipendi est finis extrin-

Differentia inter legem & praeceptum.

secus, non extrinseca honestas, licet hæc praesupponatur; cuius signum est, quia transgressio talis praecepti non est intemperantia, verbi gratia, sed inobedientia, secus vero est in lege propria, per quam primo intenditur honestas virtutis, sub qua actus quasi essentialiter constituitur.

Dico secundo. Quando lex praecipit actum de se indifferentem propter finem extrinsecum, tunc cessante in generali adaequato fine talis legis, per se, & ipso facto cessat talis lex, & obligatio eius. Ratio est, quia tunc cessatio finis negatiua transit in contrariam, quia facit materiam incapacem legis. Probatur, quia actus de se indifferens nunquam potest per se, vel propter se praecipere, quia vt sic non est per se amabilis honeste, imo si ita fiat, non honeste fiet, & quod certius est, talis actus non est materia legis, nisi propter aliquam communem utilitatem, ad quam possit prodesse, vel esse necessarius, praecipitur. At vero cessante fine legis in generali, actus ille necessario incipit esse inutilis ad commune bonum; ergo eo ipso fit incapax obligationis legis humanae, ac subinde cessat ipso facto lex. Consequentie cum Maiori satis patent ex dictis. Minor autem est euidenter ex hypothesi, nam ponimus cessare finem adaequatum propter quem praecipiebatur ille actus, non potest autem cessare ille finis, nisi vel quia bonum proxime intentum per illum actum definit esse commodum ad commune bonum reipublicae, vel quia ipsemet actus definit esse utilis ad tale commodum, utroque autem modo fit ille actus inutilis, & otiosus respectu communis boni, & consequenter definit esse materia legis. Dices, fieri posse, vt, licet actus sit inutilis ad finem à lege intentum, ad alios fines utilis sit. Respondetur, illud esse per accidens, & materiale, quia lex non considerauit in tali actu, nisi talem rationem commodi, & publici boni, & ideo illa ablata non manet materia illius legis, & consequenter nec lex. Nam licet actus possit esse utilis sub alia consideratione, de illo non est lex lata illo intuitu, & ita illa utilitas nondum censetur necessaria reipublicae, donec de illo actu illo intuitu feratur lex.

Et hinc sequitur primo, in huiusmodi euentu non esse necessarium decretum Principis, vt liceat non seruare legem postquam sic cessauit, nam in ipso facto desijt lex: solum ergo est necessarium, vt de tali cessatione publice, & manifeste constet per euidentiam facti generaliter noti in tali republica, seu communitate, quia eo ipso, quod lex cessat dicto modo, non est lex, ergo ex se non obligat; ergo vt cesset cum effectu, respectu communitatis, satis est, quod illi sit publice nota. Nec datur sufficiens ratio, cur necesse sit expectare decretum Principis, quia vel esset necessarium per modum reuocationis, & hoc non, quia lex per se desijt; vel per modum authenticę declarationis, & hoc etiam dici non potest cum fundamento, quia nec ex natura rei hoc est necessarium, nec iniure positio inuenitur illud esse specialiter praeceptum. Neque in hoc debet cessatio legis cum poena comparari, quia poena est de se violenta, & ab extrinseco illata, & ideo ex se requirit actionem, vel influxum iudicis, nisi contrarium expresse per legem disponatur, & ideo non incurritur ipso facto, nisi lex hoc declaret, & licet incuratur ipso facto, non excluditur sententia declaratoria delicti, nisi ubi lex illam ex-

cludit,

11
Lex praecipiens actum indifferens à ob finem extrinsecum cessante adaequato fine cessat lex.

12
Decretum Principis non requiritur ut talis lex desinat obligare.

cludit, vel alias constat, quia semper est fauor rei, quod non sit obnoxius pœnæ, donec condemnatur. At vero cessatio legis in illo casu non est violenta, imo per illam quasi restituitur res publica ad pristinum statum, & ad suam libertatem, & in fauorem eius cedit, & ideo nulla est necessitas talis decreti per modum sententiæ declaratoriæ. Dices, esse necessariam per modum promulgationis, nam hæc necessaria est in ablatione legis, cum à Principe reuocatur. Respondetur, esse diuersam rationem, nam reuocatio pendet ex voluntate Principis, quam oportet omnibus proponi; cessatio autem legis, cessante causa eius, non pendet ex voluntate Principis, sed ex facto ipso, & ideo satis est, factum esse omnibus notum. Vt si per legem fuit impositum tributum ad ædificationem pontis, & publice constat, opus esse finitum, & iam nihil in eo expendi, satis per hoc promulgatum est, tributum cessasse, & sic de alijs. Sufficit ergo publica notitia, & satis certa de generali cessatione causæ, hæc ad minimum necessaria est, nec existimo sufficere, vt vni, vel alteri in particulari sit nota, quia donec lex cessat respectu communitatis, non cessat respectu particularium personarum, vt est, causam ita cessasse, vt hoc possit communitati constare, ac subinde vt res sit publice nota. Et hoc maxime locum habet, quando observatio legis incipit esse iniusta, nam tunc euidentius constat de cessatione legis, potest autem dici iniusta, non solum quando confert speciale nocumentum, sed etiam quado est omnino inutilis, & sine ratione.

Secundo potest ex dictis intelligi, quā probabilitatem habeat distinctio, quam nonnulli iuristę tradiderunt, inter legem, quæ fertur propter tollenda inconuenientia, quæ ex aliquo facto frequenter sequuntur, & legem, quæ per se fertur propter aliquod bonum, & vtilitatem. Nam priorem dicunt cessare, licet cesset ratio vtilitatis. Ita insinuat Glossa in dicto cap. Et si Christus, de Iureiur. verb. Cessante in principio, & priorem partem probat ex illo textu exemplo iuramenti, quod prohibetur tantum ratione periculi peierandi, & ideo cessante periculo, licet. Alteram vero partem probat ex cap. Dixit Dominus. 32. q. 1. & cap. Tantum. 32. q. 7. quæ iura nihil ad rem faciunt, nam loquuntur de matrimonio, quod est vinculum indissolubile, de quo alia est ratio. Eandem distinctionem indicat Nauarr. in sum. cap. 16. num. 36. & 37. vbi sentit cum Caiet. clandestinum matrimonium (saltem ante Tridentinum Concilium) potuisse licere cessantibus inconuenientibus, propter quæ prohibetur: & nihilominus ait cessante fine legis in particulari, non cessare legis obligationem quando finis ille erat bonum aliquod acquirendum per medium à lege præscriptum. Vnde ibi non solum loquitur de cessatione legis in vniuersali, sed etiā in particulari, vt supra notauit.

At certe formaliter loquendo, nulla videtur esse differentia, quia si lex datur propter vitanda incommoda, pro fine habet remotionem incommodorum, ergo eadem est ratio de cessatione illius finis, & de alijs tam in vniuersali, quam in particulari. Solum ergo potest esse differentia quædam quasi materialiter, nam lex, quæ ponitur tantum propter incommoda vitanda, non solet præcipere actum per se propter bonitatem eius, vel prohibere propter malitiam, sed solum propter occasionem mali vitanda-

A dam, & tunc cessante fine generaliter negative, cessat etiam contrariè, quia actus sit inutilis, & incapax materiæ legis. Sicut diximus alibi de voto facto non ingrediendi talem domum propter vitandam occasionem iam non obligare votum, quia tunc non ingredi talem domum, est materia indifferens, & impertinens ad religionem; ita ergo proportionem seruata, erit in lege. At vero lex, quæ præcipit actum propter se, & propter aliquem bonum finem, non statim definit, cessante fine, quia in ipso actu potest manere intrinseca honestas, propter quam præcipiatur; si autem non reperitur, sed sit actus de se indifferens, idem prorsus dicendum erit de lege, quæ illum præcipit propter bonum acquirendum, quod de lege prohibente illum propter incommodum vitandum, vt ex dictis satis patet. Et è contrario si lex præcipiens, vel prohibens aliquid propter vitandum incommodum, habeat materiam per se honestam, & conuenientem, vltra vitandam incommo- di, tunc non cessaret lex, etiā si necessitas vitandi incommo- dum cessaret, tunc enim procedunt omnia in prima assertionem dicta. In quo etiam attente considerandum est, an aliquid prohibeatur ratione periculi, vel tantum ratione futuri effectus: nam ordinarie prohibitio fit propter periculum, quod per se inest actui, & ideo licet certe constet, non futurum effectum, seu damnum, nihilominus non cessabit obligatio legis, & effectus eius, quia semper actus est de se obnoxius illi incommodo, vt præced. libro latius dixi cap. 23. Vnde non mihi probatur exemplum de clandestino matrimonio, quo Caiet. & Nauarr. vtuntur, nam illi actui ita est annexum periculum, vt nec in vniuersali, nec in particulari possit ab eo separari, & ideo nunquam cessat obligatio eius, eo quod certissimum sit, omnia incommoda esse præcauenda. Vnde eo modo, quod nunc matrimonium factum coram parcho, & testibus potest esse clandestinum ex defectu denuntiationis iuxta cap. vlt. §. 1. de Clandest. despon. non est licitum tale matrimonium etiam si negative cesset finis præcepti, nisi alię causæ legitimæ occurrat, ob quas per episcopiam iudicetur, præceptum hic & nunc de illa accidentali solemnitate non obligare. Ex hoc modo videtur tandem explicare exemplum illud Nauarr. vbi supra.

Tertio hinc obiter expeditur difficultas in capite præcedenti huc remissa de præcepto correctionis fraternæ, cuius obligatio etiam in particulari cessat, cessante spe vtilitatis correctionis, ac subinde per cessationem negatiuam rationis legis: vnde cum illa spes, vt plurimum generaliter cesset, consequenter dicendum erit totum præceptum cessare. Ad quod Medin. Ledesm. & Couarr. supra respondent, legem correctionis fraternæ datam esse propter priuatum bonum singulorum, & ideo in vnoquoque posse cessare, quoties in particulari cessauerit finis eius, etiam negative tantum; secus vero esse in legibus, quarum finis communis est, & vniuersalis, vt sunt præceptum ieiunij, & similia. Sed vt verum fatear, non satis intelligo distinctionis sensum, aut rationem, nam omnis lex est propter commune bonum, licet illud non in communitate immediatè, sed in singulis intendatur, & acquirendum sit. Sic enim lex ieiunij est propter Ecclesiæ bo-

Distinctio
diligenter
notanda.

Caiet.
Nauarr.

15
Quando ob-
ligatio fra-
ternæ cor-
rectionis cessat
declatur.

Medin.
Ledesm.
Couarr.

13
Iuristarum
distinctio ex
aminatur.

Glossa.

Nauarr.
Caiet.

14

Ledesm.

16

*Differentia
inter cessa-
tionem legis
in vniuersa-
li & in par-
ticulari.*

17

num, tamen utilitas eius exercetur in singulis. Ita vero etiam est commune præceptum de correctione fraternitatis, eius autem fructus in singulis in particulari procuratur, nulla est ergo differentia. Facilius ergo respondetur, ut attigit etiam Ledesm. supra, in correctione fraternitatis non interuenire epijkiam, nec cessationem obligationis propter cessationem finis, quia est præceptum affirmatiuum, quod non obligat pro semper, nec etiam habet determinatum tempus, pro quo obliget sine qua determinatione, ut supra dixi, non habet locum epijkia. Quando ergo non est spes fructus non cessat obligatio præcepti affirmatiui corrigendi fratrem, sed solum illa obligatio, quæ de se indefinita est, non coarctatur ad hoc tempus, quia recta ratio dicitur, pro tunc non obligare, quia non est tempus utile, neque subiectum est dispositum. Sicut præceptum eleemosynæ obligat ad subueniendum indigenti, si tamen subuentio futura esset nociua, vel si certo constaret, indigentem non vfurum eleemosyna, non obligaret præceptum, non per cessationem, aut epijkiam, sed quia non est talis occasio, pro qua obliget illud præceptum, quod naturale est, & non tantum positum. Adde eo modo, quo dici potest, cessare ibi rationem præcepti, non cessare tantum negative, sed etiam contrarie, quia tunc correctio non esset actus virtutis, sed otiosus, & inutilis, & potest esse nociuus proximo potius, quam utilis.

Tandem ex his facile est respondere ad rationes dubitandi in principio positas. In quarum prima petebatur difficultas, quia ex dictis videtur sequi, non esse differentiam inter cessationem legis in vniuersali, vel in particulari, propter cessationem finis, tantum negative cum proportionem, scilicet, in vniuersali, vel particulari, hoc autem videtur esse contra communem sententiam supra relatum. Sequela patet, quia in vniuersali nunquam cessat lex, cessante fine eius pure negative, sed oportet, ut cesset contrarie, saltem hoc modo, quod fiat actus inutilis, & consequenter incapax materię legis; ac si hoc modo cesset in particulari, etiam cessabit obligatio legis; ergo. Respondeo, differentiam in hoc consistere, quod cessante adæquato fine legis modo explicato, consequenter cesset absoluta ratio constituendi legem, quia cum illa cessatione finis est necessario coniunctum, ut materia reddatur inutilis ad legem. At vero si finis in vniuersali subsistat, etiam si in particulari actu cesset, manet ratio integra communis legis, quæ non respicit ad singula, sed ad id, quod frequentius accidit: & ideo licet in particulari cesset negative ille finis, non fit inutilis actus, nec in eo cessat contrarie ratio legis, quia semper ratio illa communis potest mouere ad illum actum propter commune bonum, & propter conformitatem ad legem, & ad totum corpus, ut capite precedenti explicatum est.

Ad secundam rationem de voluntate Principis facile respondetur ex dictis, cum cessante ratione legis in generali, eo ipso fiat inutilis lex, & materia eius fiat incapax obligationis iustæ, consequenter necessarium esse, ut cesset voluntas legislatoris; tum quia solum voluit iuste obligare, & quantum licite posset, neque aliud præsumendum est, tum etiam quia facta mutatione in materia legis, non posset obligare, etiā si vellet. Quod si fingatur (ut in eodem argumento additur) cessante priori ratione aliā

A succedere, ut in tributis dici solet, responsum iam est, priorem legem cessasse, & aliam non esse latam. Vnde si velit Princeps obligare ad eundem actum propter nouam rationem insurgentem, oportet, ut denuo legem ferat, seu illam voluntatem promulget, alias non poterunt subditi ex vi prioris legis obligari. Tertia vero ratio, vel probat primam assertionem, si cessante fine extrinseco legis adhuc materia eius honesta sit, & propter se conferens ad bonum commune, vel si ratio illa procedat, quando omnino cessat finis legis, negatur, tunc posse legem licite seruari, quia esset actus vanus & otiosus, & licet illemet actus possit forte honeste fieri propter aliam commoditatem particularem intentam ab operante, illud est valde extrinsecum, & accidentarium, ut lex prior perseveret, quæ non obligabat ad operandum illo modo, vel propter illum finem.

B Neque ex tali non obseruatione legis, quæ iam euidenter, & publice cessauit, possunt sequi moralia incommoda, sicut non timentur ex eo, quod lex euidenter, & publice iniusta non feruetur, & maiora ex contraria obligatione sequerentur.

Denique iuxta hæc, quæ diximus de totali cessatione legis, iudicari poterit de cessatione alicuius partis legis non respectu personæ, vel casus particularis, sed respectu totius cõmunitatis. Potest enim lex plura præcipere, vel varia membra continere, & quoad vnum fieri inutilis, & non quoad alia. Et tunc idem iudicium est de illa parte, cuius ratio cessauit, quando est ab alia separabilis, quod de tota aliqua lege, nã est eadem ratio. Immo illa lex, quæ videtur vna, in re est multiplex, & ita cessat vna, licet non cessent aliæ. Si vero lex ita contineret multa, ut essent inseparabilia, & ita esset quasi indiuisibilis obligatio, quia bonum ex integra causa, & malum ex quocunque defectu, attente considerandum est, an propter defectum in vna parte, tota lex reddatur iniusta, vel inutilis, vel magis nociua, quam proficua, & tunc cessabit tota lex; si vero non obstante illo defectu, lex iusta permaneat, & magis utilis, quam nociua, non cessabit ipso facto, donec reuocetur. Illud etiam est considerandum, ut lex simpliciter cesset, necessarium esse, ut eius ratio, perpetuo cesset generaliter: nam si ad tempus tantum sic cessare videatur, tunc potius suspenditur obligatio legis, quam ipsa extinguatur, quia non fit simpliciter inutilis, vel iniusta, sed tantum pro hoc tempore, & ideo limitata causa limitatum parit effectum: ergo suspenditur lex, non extinguitur.

CAPVT X.

*Dari ne possit dispensatio in lege humana,
& quid illa sit.*

Postquam de cessatione legis dictum est, sequitur dicendum de mutatione eius, seu ablatione per actionem extrinseci agentis habentis potestatem ad tollendam, quæ duplex etiam esse potest, scilicet, partialis, quam nunc comprehendimus nomine dispensationis, & latius dici potest derogatio legis, & totalis, quæ dicitur legis abrogatio. De hac posteriori dicemus postea, hic vero de priori tractamus, & non de omni, quia non omnis derogatio legis est propria dispensatio, ut explicabimus, sed de illa tantum, quæ propriam dispensationis rationem habeat, sub qua nunc commutationem comprehendimus, nam ad

18
*Lex quoad
vnam partem
potest
reddi inutilis
non quoad
alia.*

*Quid de lex
dicitur sus-
pendi non
extingui.*

*Dispensatio
abrogatio.*

dis-

dispensationem reducitur, vt capite sequenti declarabo. Vnde supponere oportet, dispensationem, de qua tractamus, diuersam omnino esse ab interpretatione, quæ per epijkiam fit, siue in casu euidente, aut probabili, siue in casu dubio, in quo autoritas superioris postulat. Licet enim hæc nomina soleant confundi, distinguere nihilominus debent vt in discursu latius & commodius explicabo. Epijkia enim non est actus iurisdictionis, sed doctrinæ, & prudentiæ, vt supra visum est, dispensatio autem, de qua tractamus, est actus iurisdictionis, vt videbimus. Interpretatio autem in casu omnino dubio, licet præter prudentiam, iurisdictionem requirat, non supponit obligationem legis certam, sed potius in dubio declarat, illam cessasse, non autem in rigore aufert illam. Dispensatio autem de qua tractamus supponit obligationem legis, etiam certam, & fertur ad tollendam obligationem, etiam si præexistat. Vnde fit, vt in lege diuina habeat locum interpretatio hominis, etiam in casu dubio, non vero dispensatio, vt infra lib. 1. dicam: at vero in lege humana non interpretatio tantum in casu dubio, sed etiam propriissima dispensatio in casibus, in quibus de præexistente legis obligatione nulla poterat esse dubitatio, concedi per hominem potest.

Et quidem quod ad rem spectat, nullus dubitare potest, quin obligatio legis humanæ certo præexistens, & ligans talem personam, possit per superiorem ex casu auferri, manente obligatione legis in reliqua communitate. Ita communiter Doctores, & primum allegari possunt omnes, qui de voto hoc asserunt, quos retuli lib. 6. de Voto cap. 9. Deinde de lege idem tradunt Durand. in 1. d. 47. q. 4. n. 6. Richard. in 4. d. 17. ar. 2. q. 7. Scot. in 3. dist. 37. & ibi Gabr. not. 3. Soto lib. 1. de Iustit. q. 7. ar. 3. Ledesm. in 4. d. q. 5. ar. 6. & q. 17. art. 3. optime Turrecremat. in cap. Si cut quadam. d. 14. & in §. Nisi rigor, post cap. Requiritis, l. 7. Rebut. in Pract. p. 2. tit. de Dispensat. n. 1. & 2. vbi alios Canonistas refert Couarr. in 4. 2. p. cap. 6. §. 9. n. 42. vbi alios etiam refert, & idem supponit Nauar. in Sum. Prælund. 9. n. 17. Et res est manifestissima, tam in iure quam in vsu. Hæc enim ratione August. Epist. 50. dispensationem vocauit, vulnus contra integritatem seueritatis, & habetur in capite Ipsa pietas. §. Si inquirat. 2. 3. q. 4. & Gelas. Papa in cap. Necessaria rerum dispensatione. 1. q. 7. vocat illam relaxationem, moderationem, ac temperamentum canonum paternorum, quæ fieri potest diligenti consideratione adhibita, sic etiam dixit Cyril. in Epistol. ad Gennadi. Dispensationes nonnunquam cogunt parum à debito exire, & infra, Dispensationum modus nulli sapientum displicuit. caput. Dispensationes. 1. q. 7. prout in decreto Gregoriano habetur, & similia sumuntur ex cap. Tanta, & ca. Si qui, eademque & aperte ex cap. De multa, de Præbend. vbi post rigorosam prohibitionem de pluritate beneficiorum, subditur. Circa sublimes tamen, & litteratas personas, quæ maioribus sunt beneficijs honoranda, cum ratio postulauerit, poterit per sedem apostolicam dispensari.

Vnde etiam aperte hoc confirmat vsus: nam certè cum Papa dat licentiam alicui habendi plura beneficia, non declarat in illo cessasse legem ex præexistente causa idemque in lege ieiunij, in modo obseruandi censuras, & in alijs priuilegijs euidenter quotidie fit. Vnde incredibile est, D. Thomam 1. 2. q. 97. art. 4. intellexisse, in legum relaxatione solum habere locum interpre-

rationem in casu dubio, non vero rigorosam dispensationem per ablationem obligationis certo præexistentis, vt aliqui illi imponunt, & in eandem sententiam allegatur Caietan. ibid. & Anton. 1. p. ti. 17. §. 20. Incredibile (inquam) est, in re tam clara tales Theologos, & præsertim D. Thomam hallucinasse. Vnde D. Tho. quodlib. 19. art. 15. expresse dicit, *Dispensatio humana non aufert ligamen legis naturalis, sed positiuæ*. Auferre autem ligamen non est interpretari. Item hoc modo etiam potest interpretatio humana authentica auferre ligamen iuris naturalis in casu dubio, & in dicta quæst. 96. art. 6. ad 3. negat cadere in ius diuinum dispensationem, cum tamen id non posset de interpretatione negare. Idem latius Quodlib. 4. art. 13. Denique in 4. d. 38. q. 1. artic. 4. expresse distinguit dispensationem per modum relaxationis iuris, vel per modum declarationis, & primam etiam admittit in voto, & in dicto ca. 9. ostendi, nunquam D. Thomam mutasse illam sententiam, & modum loquendi eius in illa materia declarauit. Idem ergo à fortiori sensu de lege, & ita etiam in dicto articulo 6. exponendus est, vt magis statim exponam. Et Anton. in. clare idem sentit. Nec Caiet. aliud docuit, quam D. Thom. Adde, fateri Caiet. dispensationem in lege humana sine causa datam esse validam, at illa non potest fieri per declarationem vt est per se euidentis; ergo. Vnde omnes, qui idem tenent, quos infra reteremus, hoc idem necessario sentiunt.

Quod ergo ad rem spectat, certum est, propriam dispensationem legis cadere in legem obligantem, & tollere obligationem eius in particulari casu, vel persona. Et ratio est clara, quia lex humana à voluntate humana orta est, ita per eandem tolli potest, & quia ad humanam gubernationem erat hæc potestas necessaria in hominibus, vt infra latius dicetur. Quod vero spectat ad nomen dispensationis, negari non potest, quin late soleat etiam interpretationem significare, nam communis vsus sapientum id obseruat vt constat ex D. Thom. & Bonauent. 4. d. 38. Scot. Gabr. Dur. Anton. & alijs, & ex Specula. tit. de Dispensatio. §. 1. & fere ex communi vsu Canonistarum. Hoc autem nihil obstat propositæ veritati, quæ de re ipsa explicuimus.

Vt autem hæc resolutio, & tota materia exactius declaratur, ratio propria dispensationis accuratius declaranda est. Et in primis supponimus, dispensationis vocem ex primaria impositione distributionem; seu administrationem significare; nam dispensator in Latina proprietate administratorem domus, vel familiæ significat, cuius est dispensatio; quæ significatio non solum in iure ciuili, l. Dispensatori, ff. de Soluti, & l. Urbana. 166. ff. de Verbor. significat: sed etiam in testamento veteri est valde visitata, Gen. 43. 44. & 3. Reg. 18. In nouo autem testamento translata est hæc vox ad significandum specialem, & Ecclesiasticum administratorem, vt Lucæ cap. 12. Quis putas, est fidelis dispensator, & prudens, quem constituit Dominus super familiam suam; hoc est ergo munus dispensatoris, actus vero declaratur, cum subditur, Vt det illis in tempore tritici mensuram, distributio ergo munerum, actio- num, & bonorum Domini inter eos, qui sunt de familia, generaliter dici potest dispensatio. Et sic Apostoli, & eorum successores dicuntur dispensatores mysteriorum Dei, prima Corinthiorum quarto, & prima Pet. 4. & actus

Caiet.

D. Thom.

D. Thom.
Caietan.D. Thom.
Bonauent.
Scot.
Gabr.
Durand.
Anton.Genes.
3. Reg.

Luc. 12.

1. Corinth.
1. Pet. 4.

re-

Superior
dispensare
potest cum
certa perso-
na, lege obli-
gante quoad
alias.
Durand.
Richard.
Scot.
Ledesm.
Turrecr.
Rebut.Covarr.
Nauar.

August.

Gelas. Papa

Cyril.

3

D. Thom.

Michaela
papa.6
Dispensatio
est actus iu-
risdictionis.

Decius.

Bald.

7
Dispensatio-
nis definitio.Panormit.
Nauar.
Sanci.Panormit.
Barth.

respondens illi muneri, dicitur dispensatio. prima Corinthiorum 9. *Dispensatio mihi credita est*, in qua significatione etiam Euangelij prædicationis dispensatio dicitur, ut ex eodem loco constat, & ex Michaela Papa in capite *Dispensatio*, distinctio. 43. & sacramentorum ministratio, & tota Ecclesiæ gubernatio dici potest dispensatio multiformis gratiæ Dei. Vnde Petrus postquam dixit, *Sicut boni dispensatores*, subdit, *si quis loquitur quasi sermones Dei, si quis ministrat tanquam ex virtute, quam administrat Deus*. Sic etiam indulgentiarum distributio dicitur dispensatio thesauri in Extravagante, *Vnigenitus*, de Pœnitentia, & remissione.

Ex hac ergo generalitate applicata est vox dispensatio ad significandum actum quo quis ab obligatione legis eximitur, & quia vnus modus esse potest per interpretationem, ideo potuit etiam in ea significatione usurpari. Tamen in hac etiam significatione sumpta non quâcunq. interpretatione legis, sed illam solâ, quæ in casu dubio, & per potestatem superioris datur ad liberandum subditum ab obligatione legis, significat. Quia hæc tantum est actus administrationis, & potestatis à Deo commissæ. Et illa tantum tollit aliquo modo onus legis, quod sine tali potestate auferri non posset. Vnde merito dixit Rom. conf. 325. num. 12. dispensationem esse actum iurisdictionis, ubi in scholio hoc late confirmatur. Denique multo magis certum est, nomen dispensationis in iure tractum esse ad significandam ablationem vinculi legis in aliquo particulari casu. Quin potius in materia legum, & iuris illa vox simpliciter dicta quasi per antonomasiam significat huiusmodi relationem. Et ita nunc illa vtimur, nec timemus Latinorum reprehensionem, qui hanc vocem barbarâ esse dicunt: nam vnaquæque ars habet facultatem instituendi propria vocabula, quæ suo vsui deseruiant. Aduertit autem Decius in c. *At si clerici*. §. *De adulteriis*, de Iudic. n. 3. hanc vocis usurpationem iure canonico introductam esse, nam in iure ciuili non inuenitur, præter quâ in l. de Pace constat. in prin. ubi pro gratia, aut remissione pœnæ sumitur, quæ solet in iure ciuili indulgentia appellari, ut notauit Bald. in dicto c. *At si clerici*. Veruntamen, quia nomen indulgentiæ secundum Ecclesiasticum usum iam habet aliam accommodationem, ut suo loco explicuimus, & liberatio à lege, quæ per interpretationem puram fit, alia nomina habet æquitatis, epijkia, vel interpretationis, ideo merito nomen dispensationis in dicta significatione nunc usurpatur.

Atque hinc facile est definire dispensationem, de qua tractamus. Ex definitionibus autem quæ circumferri solent, hæc videtur sufficiens. Dispensatio est *Legis humana relaxatio*. Nam licet dispensatio latius pateat, tamen ut de illa nunc tractamus, ad illam definitionem coarctanda est, & per illam sufficienter explicatur. Quædam vero Glos. addit esse relaxationem iuris communis factam cū causæ cognitione ab eo, qui ius habet dispensandi in §. *Cum causa cognitione*, esse de necessitate dispensationis, & potest sumi ex Panorm. in c. 2. de Schismat. n. 4. & sentit Nauar. in Sum. Prælucl. 9. n. 15. & alij, quos late refert Sanci. l. 8. de Matrim. disp. 1. n. 2. Sed absq. dubio illa particula nō est ponenda in definitione, nā datur vera dispensatio sine causæ cognitione, ut postea dicemus, & tandē fatetur Panorm. supra, & ideo particulam abstulerunt Bart. conf. 18. volum. 2.

Deci. in dicto. §. *De adulteriis*, & Oldrad. conf. 327. & Freder. sen. conf. 30. qui omnes absolute sic definiunt, *Dispensatio est iuris communis relaxatio*. Atque ita omittunt etiā causam efficientem, nec immerito, tum quia est intrinseca, tum etiam quia in relaxatione ipsa continetur, si enim non sit à potestate habente, nō erit relaxatio, tum deniq. quia quædā nugatio committitur, cū dispensatio definitur per potestatem dispensandi, & melius diceretur ab habente potestatem supra ipsum ius.

Præterea melius dici videtur, *Iuris humani*, quā *iuris communis*, quia dispensatio, de qua tractamus, etiam potest cadere in statuta, & quascūque alias leges, licet in iure cōmuni non contineantur. Responderi autem potest ex Rebuff. tit. de dispens. n. 20. dispensationem dari in iure cōmuni, in statutis vero, & regulis dari indultū, per illud enim nō dicitur ius solui, imo sæpe redditur ad cōmune ius. Sed non video rationem horum verborū, nam relaxatio statuti re vera est dispensatio, & relaxatio iuris cōmunis dici potest indultū, nā hoc nomen genericū est, ut infra de priuilegijs dicemus. Et sæpe statutum nō est contra ius cōmune, vnde per relaxationem eius non redditur ad ius commune, item statutū simpliciter est ius pro tali communitate; ergo relaxatio eius est propria dispensatio. Imo licet statutum sit contra ius commune, eius relaxatio erit dispensatio respectu eorū, qui ligantur statuto, licet sit dispensatio magis fauorabilis, quā alia, quæ omni modo iuri repugnant. Denique quauis dari possit dispensatio in votis, in iuramentis, & in matrimonio rato, quæ videntur attingere ius diuinum, nihilominus illas dispensationes nunc excludimus, & omnes, quæ in ius diuinum, vel naturale, siue à Deo, siue ab homine dari, aut cogitari possunt, quia (ut dixi) de illis nunc non tractamus. In proposita erga definitione relaxatio ponitur loco generis, quia dispensatio re vera est solutio quædā, & remissio, quia vero alia sunt species remissionum, additur per modum differentię particula *iuris humani*, ad excludendas omnes alias relaxationes, & per eandem excluditur indulgentia Ecclesiastica, quæ licet sit relaxatio alicuius vinculi, & reatus, nō est relaxatio iuris humani, sed est remissio cuiusdā reatus, quæ primo, ac per se fit, apud Deum, quauis ex illa sequi possit ablatio alicuius præcepti positi ab homine iniungentis pœnitentiam, ut ex materia de indulgent. constat.

Deinde (quod notandum est) per illam particulam distinguitur dispensatio ab absolute à censuris, vel alia simili: quamuis aliqui interdū ita illas cōfundant, ut putent dispensationem esse absolute, & in rescriptis Apostolicis sub illa comprehendere, quia absolutio à censura, verbi gratia, est relaxatio vinculi per legem humanā introducti, & impositi. Hæc vero sententia falsa est, quia in indultis Pontificijs hæc duo distinguuntur, & concessa potestate absoluedi, nō censetur concessa potestas dispensandi, nec è contrario; ergo illa duo longe differunt. Absolutio enim nō datur contra ius, sed secundum ius, vnde in illa nulla fit iuris relaxatio: dispensatio autem datur contra ius, ut ex dictis constat. Recte ergo dicimus, in definitione illa per posteriorem particulam, absolute excludi, quia non est relaxatio iuris humani, sed alterius vinculi, quod licet sæpe per ius humanum sit inductū, vel impositum, per absolute non tolli-

Deci.
Oldrad.
Freder.

8

Rebuff.

9
Distinguitur dispensatio ab absolute.

Glossa.

ur contra ius, sed secundum ius, & ita per abolitionem non relaxatur ius. Et hoc sentit Glossa in cap. Cupientes. § Ceterum, de Elect in 6. verb. *Suspensos*, dicens de absolutione à censura, *Vere loquendo ibi pœna non remouetur* (vtiq; contra ius) *Sed quod ius statuit remouetur*, quamuis paulo superius eadem Glossa improprie vtatur nomine absolutionis pro remissione pœnæ ad certum tempus impositæ, ante tempus impletum, nam illa re vera potius est dispensatio. Et idem in resenti Panormit. in c. *Tam literis*, de Testibus n. 3. licet voces non explicuerit.

Panormit.

10

Potestq; res ipsa facile declarari, quia absolutio siue à peccatis, siue à censuris seu pœnis, nō datur nisi supposita dispositione ex parte pœnitentis, & potestate ex parte absoluentis. Tunc autē nulla lex per talem actum relaxatur, nam potius lex præcipit pœnitentem absolui in eo euentu, vt est manifestū in absolutione à peccatis. Idē autē cū proportionē est in absolutione à cēsurā, quia censura de se nō est pœna perpetua, vel ad definitū tēpus, sed donec à cōtumacia recedatur, quia est pœna medicinalis, & ideo in sua intrinseca ratione includit, vt ablata contumacia, ipsa etiam tollatur, & ita iura disponunt; illa ergo ablatio nō est dispensatio in aliqua lege, sed potius legis executio. Ergo absolutio in hoc recte distinguitur à dispensatione, quod illa est sententia quādā, per quā (si clausis nō errer) nō vulneratur lex, nec minuitur ius, sed potius executioni mandatur, dispensatio vero non est sententia, sed actus quidam iurisdictionis voluntariæ quo vulneratur lex, dum ex parte tollitur, vt optime docuit D. Tho. in 4. dist. 20. q. 1. ar. 5. quæstiunc. 4. ad 3. inde colligens aliam differentiam inter absolutionē, & dispensationem, quod idem non potest absolvere seipsum, potest tamen idem secū dispensare, vt infra dicitur: possumus etiam ex dictis aliam differentiam colligere inter dispensationem, & absolutionem, quod illa est stricti iuris, vt infradicetur, hæc vero est iuris fauorabilis, & ampliabilis, quia est secundum ius.

D. Thom.

11

Simplex licentia non potest dici dispensatio.

Præterea per eandem particulam definitionis excluditur simplex licentia, quæ non potest dici dispensatio, nec contra ius, sed secundū ius. Illā enim voco simplicem facultatē, per quā re vera non aufertur obligatio legis, sed conceditur operatio, vt fiat iuxta modum à lege præscriptū. Quod etiam est necessarium aduertere, quia in multis legibus potest aliquis facultatem concedere, qui non potest dispensare, & valde diuersa causa solet requiri ad similem facultatem cōcedendam, vel ad dispensandum. Exempla esse possunt, verbi gratia, in voto paupertatis, nam Prælati religionis potest dare licentiam ad aliquid donandum, non tamen potest dispensare in paupertate capit. Cum ad monasterium, de Statu Monach. Similiter Episcopus potest dare facultatem ad ingrediendū monasterium monialium ex legitima causa, non tamen potest dispensare, quia nihil in eo genere potest cōcedere, nisi iuxta tenorē, & rigorē legis. Et similiter sunt multæ leges, vel statuta, quæ non prohibent aliquid simpliciter, sed ne fiat sine tali facultate, tali modo concessa; tūc ergo dare facultatē nō est dispensare, sed seruare, & exequi legem. Et ideo etiam hæc licentia nō est tam stricti iuris, sicut dispensatio, debet tamen esse intentioni iuris accommodata. Imo probabile est, per se non esse actum iurisdictionis, sed domini, vel superioritatis cuiusdā, & potest esse tantum conditio quādā requi-

A

lita ex voto, vel alio simili modo, longe ergo differt à dispensatione.

Adhuc tamen non videtur adæquata illa definitio, primo, quia conuenit abrogationi legis humanæ, quia illa est multo maior relaxatio humanæ legis. Propter quod dicere aliquis potest, melius definiri dispensationem, vt sit derogatio humanæ legis, nā per genus illud excluditur, vt non sit abrogatio, nam vt dicitur in l. 120. ff. de Verbor. significat. *Derogatur legi, cum pars detrahatur, abrogatur legi cum prorsus tollitur*. Vnde etiā dixit Lactan. lib. 6. c. 8. de lege naturali, *Neque ex hac derogari aliquid licet, neq; prorsus tolli*. ex Cicer. li. 3. de Republ. Sed hoc etiā potest impugnari, quia licet omnis dispensatio sit quædam iuris derogatio, non tamen e cōtrario omnis derogatio legis humanæ videtur esse dispensatio, nam si pars aliqua legis pro tota communitate auferatur, est propria derogatio; & tamen non dicitur dispensatio, quia de ratione dispensationis legis esse videtur, vt eadem lex, prout per dispensationē relaxatur, circa quosdam tollatur, in se vero maneat. Nomen autem relaxationis optime retineri potest, quia in ipso met indicatur, vinculū, quod aufertur, nō auferri, aut prorsus tolli, sed laxari tantum & ideo abrogatio nō dicitur propria relaxatio, ideoq; etiam ablatio legis ex parte, licet si perpetua sit, & pro tota communitate, nō dicitur proprie dispensatio, sed derogatio; e cōtrario vero si lex tota relaxetur, etiā pro tota communitate, ad vnum tantum actum, vel ad certum tempus, illa proprie dicitur dispensatio, quia per illam non tollitur lex, sed suspēditur, & illa etiam est quædam relaxatio.

B

C

D

Altera obiectio esse potest, quia priuilegiū etiam est relaxatio iuris humani, & tamen non est dispensatio. Propter hoc aliqui varias tradunt differentias inter priuilegiū, & dispensationem, sed melius illa comparatio tractabitur in lib. 8. vbi de priuilegijs dicitur. Nunc ergo breuiter dici potest, priuilegiū, quod fuerit contra ius, & illud relaxauerit, esse dispensationem, illud autem priuilegiū, quod non fuerit contra ius, non esse relaxationem iuris, ideoq; nec dispensationem esse, & ita nihil contineri sub definitione, quod dispensatio non sit. Vel etiā dicere possumus, dispensationē esse relaxationē iuris per modum actus secundi, seu transeuntis, priuilegiū autem concedere aliquod ius per modum actus primi, & permanentis, & ideo non esse proprie ipsam relaxationē, sed esse ius vtendi aliqua re, vel facultate supposita relaxatione facta à Principe, ideoq; non tam esse, quā supponere dispensationē. Sed hæc posterior responsio obscurior est, & de illa dicemus loco citato, nūc prior nobis sufficit, quia nullū est incōueniens, dispensationem vocare priuilegiū, & aliquod priuilegiū dispensationem, nec iura repugnant, nec cōmunis modus loquendi.

Tandem obijci potest, quia relaxatio non est dispensatio, sed dispensationis effectus; ergo non recte per illam definitur. Sicut lex non dicitur esse obligatio, quamuis hæc sit legis effectus, nec votū etiā dicitur esse obligatio, sed promissio ex qua obligatio nascitur. Sed hæc obiectio parui momenti est, quia sola vocis interpretatione dissoluitur, posita autē est ad explicandū magis actū, in quo dispensatio consistit. Ad obiectiōnē ergo respondetur, relaxationis nomine intelligi actū illū, quo superior relaxat subdito legis obligationē, & effectū, vnde perin-

12

Lactant. Cicer.

13

Priuilegiū dici potest interdū dispensatio.

14

de est dicere dispensationem esse relaxationem, ac dicere esse actum, quo lex relaxatur. Potest etiam distinguere relaxationem in actiuam, & passiuam, & responderi actiuam relaxationem esse ipsam dispensationem, passiuam vero esse dispensationis effectum. Et idem reuoluitur, nam actiua relaxatio nihil est aliud, quam actus, quo vinculum legis soluitur. Vnde obiter intelligitur, dispensationem, quoad effectum suum tantum priuatiue opponi effectui legis, quia non inducit positium effectum, sed tollit vinculum. Et ideo statutum speciale, vel priuatum derogans vniuersali legi, licet dici possit relaxatio iuris non potest dici dispensatio, quia non est relaxatio pura (vt sic dicā) nec per se primo, sed quasi consequens ad aliam obligationem, definitio autem debet intelligi de pura relaxatione, & per se primo intentā, talis enim est disputatio. At vero dispensatio ipsa positium quid est, & contrarie opponitur legi, est enim actus legi contrarius, non integre, sed ex parte tollens effectum eius. Ex quo poterat hic excitari quaestio, quisnam sit hic actus, in quo dispensatio consistit, & an sit rationis, vel voluntatis actus, sed non oportet in hoc immorari, nam applicari possunt cum proportionē dicta de lege. Et hic multo clarius est, dispensationem non esse nisi actum voluntatis Principis, quo vult, liberum esse subditum a iugo legis suae, aliquo exteriori signo sufficienter manifestatum.

CAPVT XI.

De effectibus dispensationis humanae legis.

Effectus
dispensationis
quis.

Quia dispensationem per eius effectum descripsimus, ideo illi statim annectimus explanationem effectus dispensationis ante causas eius, quia hic effectus habet quodammodo rationē obiecti, & ita illo cognito perficietur dispensationis cognitio, & quia materia est facilis, breuiter expeditur. De diuisionibus autem dispensationis specialiter non tracto, quia inter causas, & effectus dispensationis melius explicabuntur. Primo ergo ex definitione constat, quasi adequatum effectum dispensationis esse, tollere vinculum legis ex parte, nam hoc modo relaxat legem, non aufert, alias non esset dispensatio legis, sed ablatio. Potest autem hic effectus esse ex parte, vel ratione personae, vel ratione temporis. Et ita potest primo diuidi dispensatio in suspensionem legis, & exemptionem a lege. Potest enim Princeps concedere toti communitati, vt pro vno anno praecise legem non seruet, quae sine dubio est propria dispensatio, quia est relaxatio legis, & non ablatio, nam transacto tempore statim per se obligat sine alia constitutione, vel promulgatione, & ideo recte dicitur suspensio legis, sicut etiam priuilegia interdum suspendi solent, & non auferri, vt infra videbimus. Frequētius vero Princeps cōcedit vni personae, vel alteri, vt non seruet legē, & illā voco exemptionem a lege, quando sine temporis determinatione, perpetuo, vel ad vitam conceditur, nam si concedatur ad definitum tempus, erit vtroque modo partialis ablatio vinculi, & ita est quasi mista ex suspensione, & exemptione. Aliquando vero dispensatio datur ad vnum tantum actum, & tunc etiam est per modum suspensionis ab obligatione legis pro breuissimo tempore, nisi actus habeat effectum permanentem, ac perpetuum, vt legitimatio, ac similes, quae pro-

prie sunt exemptiones a lege, & inter priuilegia numerantur.

Ex quo vltius sequitur, quot sūt effectus legis, tot posse dispensationi cum proportionē attribui, tum quia quot modis dicitur vnum oppositorum, tot dicitur & reliquum; tum etiā quia dispensatio absolute, & indefinite dicitur iuris humani relaxatio; ergo quidquid lex humanaligat, potest dispensatio absoluerē. Primus autē, ac praecipuus effectus legis est obligare in conscientia, sub quo duo concluduntur, qui sūt praecipere, & prohibere, vt supra visum est; igitur primus, ac praecipuus effectus dispensationis erit obligationem in conscientia tollere, quia vt diximus non supponit obligationem ablatam, sed illam aufert. Et ideo recte dixit Geminian. cōf. 106. nu. 6. & cōf. 38. n. 9. dispensationem esse actum, qui facit de illicito licitum, quia respectu dispensati tollit legem, per quam reserat mala, tantum quia prohibita. Sic etiam recte dixit Turrecrem. in cap. vlt. d. 14. n. 3. omne dispensabile, ait, est illicitum illi cum quo dispensatur, factibile autem licitum per alterius potestatem. Non est tamen necessarium, vt omnis dispensatio hoc faciat, vt statim dicam, sed satis est, hūc esse praecipuum effectum dispensationis, quemque semper efficit, si dispensatus illo indiget.

Alius effectus legis dicitur esse permittere, sed iam supra diximus, propter puram permissiōem, non esse necessariam legem, sed quatenus ipsa permissio ponitur sub praeccepto, vt sic, posse esse effectum legis. Sic ergo videri potest, non posse permissiōem esse effectum dispensationis, nam per dispensationem in illa lege permittente potius fiet, vt permissio tollatur, vel saltem, vt praeccepta non sit, & consequenter, vt licite tolli possit. Aliunde vero omnis dispensatio videtur habere hunc effectum permittendi, quia co ipso, quod aufert obligationem legis, verbi g. ieiunij, permittit non ieiunare, licet nō cogat. Et sic de alijs omnibus cum proportionē. Quod vere dictū est, oportet tamen cauere aequiuocationem, nam dispensatio plus est, quam permissio, & permissio proprie sumpta, & secundū communem vsum non est dispensatio. Aliquando enim permittere non aliud significat, quam voluntarie non impedire: quod non est dispensare. Nam Deus permittit peccatum, in quo nō dispensat. Aliter vero permittere significat idem, quod sinere impune operari malum, vt in republica dicuntur aliqua peccata permitti, & quando id fit ex decreto legis, dicitur permissio sese legis effectus, illa vero nō relaxat legē, quandoquidem non excusat culpam, quam propria dispensatio tollit. Et ideo neque illa dicitur dispensatio. Solum ergo potest dici dispensatio permittere, quia licet reddat actum bonum, seu non malum, necessitatem illius non imponit. Posset vero hic inquiri, an dispensatio interdum possit obligare actum contrarium illi, in quo fit dispensatio. Sed breuiter dico, non posse, formaliter loquendo, licet concomitanter cum dispensatione, verbi gratia, in irregularitate, possit simul imponi praecceptum suscipiendi ordines, vel quid simile. Aut etiam ē contrario potest fieri statutum speciale obligans, & derogans iuri communi, sed illa etiam non est dispensatio, vt supra declarauimus. Dispensatio ergo, vt talis est, non inducit obligationem, & idem dicam in l. 8. de Priuilegio, vbi plura de hoc puncto trademus.

Alius effectus legis est poena, & hanc etiam

relaxat

2
Praecipuus
effectus dis-
pensationis
est vinculum
tollere in
conscientia.

Gemin.

3
Alter effe-
ctus dispen-
sationis.

Dispensatio
formaliter
loquendo nō
potest obli-
gare ad ac-
tum con-
trarium illi
in quo fit
dispensatio.

4

Alius effectus dispensationis.

relaxat dispensatio consequenter ad primum effectum, nisi alia limitatio in ea exprimitur, quia ablata culpa transgressionis, consequenter tollitur reatus pœnæ. Aliquando vero potest dispensatio habere suum effectum circa solam pœnam, idque duobus modis. Primo anteceden- ter ad reatum eius, ut si alicui conceditur, ut non incurrat pœnam legis, licet committat contra illam non auferendo ab illo legis obligationem; illa enim est dispensatio in pœna, & non in culpa. Hæc autem videri potest permissio quædam potius, quam dispensatio, tamē non est propria permissio, nam licet quis fiat immunis à pœna legis, non ideo permittitur impune peccare, poterit enim aliter puniri, & licet sub illa ratione videatur permissio, quatenus est ex parte exemptio à lege, est propria dispensatio. Sicut solet abrogari lex quoad pœnam, & non quoad vim directivam, quæ non est absoluta permissio, quia transgressio illius poterit aliter puniri, & quatenus aliqualis permissio est, per abrogationem tollitur. Et simili modo potest e contrario fieri dispensatio in lege quoad obligationem culpæ, & non quoad pœnam incurrendam. Quamvis enim hæc dispensatio rarior sit in usu, non est impossibilis. Nam sicut dari potest lex pure pœnalis respectu totius communitatis, ut supra visum est, ita potest lex, quæ est mixta respectu communitatis, fieri per dispensationem pure pœnalis respectu alicuius, & ita auferet vinculum conscientie, licet non tollat gravamen pœnæ.

Alio modo potest dispensatio per se fieri in pœnam contracta per præcedentem culpam, ut quando fit remissio pœnæ per legem impositam, nā illa etiam est quædam legis relaxatio, ut constat. Et interdum fit hæc dispensatio post contractum reatum pœnæ, cum non dum est pœna ipsa, incurta, ut quando est tantum ferenda, & non dum est lata sententia: aliquando vero fit indulgentia post pœnam illatam, vel per ipsam legem, vel per sententiam: & tales sunt dispensationes in irregularitatibus, & in alijs pœnis, quæ non sunt censuræ. Nam censuræ non dispensantur postquam incurte sunt, sed absoluuntur, ut capite præcedenti explicavi. Possunt autem dispensari priori modo, scilicet, antequam incurrantur, sicut fit per privilegia, ut aliquis non possit excommunicari, vel sub pœna excommunicationis obligari, etiam si præcepto simplici obligari possit. Et quæ dicta sunt de pœna applicari possunt ad irritationem actus, & ad taxationem pretij, & similes effectus, nam prout sunt à lege humana, per dispensationem auferri possunt, vel simul cum alijs, vel etiam per se soli, quando ab alijs separabiles sunt.

Atque hinc facile declarari potest alia divisio dispensationis, quā attigit Glossa ult. in cap. Non consuetudinem, d. 12. quæ in specie loquitur de dispensatione irregularitatis ad ordines, & distinguit in semiplenam, & plenam. Imo addit etiam pleniorē, & plenissimam. Nos autem generaliter dividere possumus in plenam, seu totalem, ac puram, & partialem, seu mixtam. Prior est, quando per dispensationem tota obligatio legis, omnisque effectus eius tollitur, nullo onere superaddito. Posterior autem contingit duobus modis, prior est, quando lex non in toto, sed in parte dispensatur, ut in exemplo de irregularitate, si quis dispensetur tantum ad ordines minores est partialis dispensatio, quæ

ab illa Glossa semiplena vocatur. Si autem dispensetur ad ordinem sacrum infra sacerdotium tantum, à dicta Glossa vocatur plena comparatione prioris. Unde pleniorē vocat, si sit ad sacerdotium, plenissimam si ad Episcopatum. Tamen in rigore omnis dispensatio, quæ torum impedimentum non aufert, semiplena est, & partialis. Unde si auferatur obligatio ad pœnam, & non ad culpam, partialis etiam est dispensatio, & valde diminuta; si vero fiat e contrario, maior quidem est, sed nondum est perfecta, & integra, & ita dicendum est in alijs effectibus explicatis.

Alio vero modo potest partialis dici, quæ licet auferat totam obligationem, loco illius imponit aliam, quæ proprio nomine vocatur commutatio. Et quando onus impositum est pecuniarium, seu elemosynæ vocatur redemptio.

Quæ voces in votis magis vsitate sunt. Tamen cum proportionem in presenti accommodantur. Solum notanda est differentia inter votum, & legem, quod in voto fieri potest commutatio propria auctoritate, si sit in melius, vel si sit in æquale, iuxta probabilem opinionem. In lege vero non potest fieri commutatio in quantumcumque melius, nisi interueniat auctoritas dispensantis. Et ratio differentie est, quia votum propria voluntate factum est, & per se primo solum respicit diuinum cultum, & ideo si respectu Dei maior est cultus, intelligitur satisfieri promissioni illi factæ, ideoque per voluntatem promittentis potest commutari. Lex autem, & materia, ac obligatio eius determinatur per voluntatem superioris, & per illam constituitur actus in tali specie virtutis, tanquam necessarius ad honestatem eius, & ideo nisi obligatio auferatur auctoritate dispensantis, non potest opus præceptum in quodcumque opus consilij commutari, neque vna pœna in aliam, & ideo hæc commutatio in lege magis inducit rationem dispensationis, & seruata proportionem, in omnibus illam imitatur.

Quæri vero potest, quando dispensatio incipiat habere effectum suum, in qua questione (ut locum habeat) supponendum est, absolute, & sine expressa dilatione esse à dispensante concessam, nam si concessa sit sub aliqua conditione, clarum est, non habere effectum. Difficultas ergo est de dispensatione perfecte concessa ex parte Principis per absolutum fiat. Hæc vero questio habet connexionem cum simili questione de privilegio, & ideo simul illam disputabo infra lib. 8. cap. 25. Nunc breuiter resolutio mea est, dispensationem legis quoad obligationem in conscientia, & quoad omnem effectum, qui ex illa pendet, non concedi de facto, & moraliter loquendo, ita ut suum effectum habeat, priusquam ad notitiam dispensati perueniat, & illam per se ipsum acceptet. Ratio est, quia ante notitiam talis dispensationis non potest esse licitus usus eius, & ideo verisimile non est, aliter concedi. Quando vero dispensatio non tollit obligationem conscientie, sed alia onera, non repugnat, statim à concessione acceptata saltem per procuratorem, vel per epistolam habere de se suum effectum, in quo tenor dispensationis, & intentio concedentis attendenda est.

Hic autem advertere oportet, in dispensationibus sæpe distingui proximū effectum dispensationis à remoto, qui possunt etiam dici effectus

7
Dispensatio partialis aliquando commutatio esse potest.

Differentia inter votum, & legem.

8
Dispensatio non habet effectum antequam perueniat ad notitiam illius cum quo dispensatur, si fiat quoad obligationem in conscientia.

9
Dispensationis effectus per se, & per accidens.

Dispensatio plena, & totalis: & semiplena ac partialis appellatur.

Etus per se, & per accidens: nam dispensatio per se, ac proxime solum tollit vinculum aliquod, seu incapacitatem, & hunc voco effectum per se, quia per ipsammet dispensationem fit, inde vero sequitur vel contractus matrimonij, vel receptio valida beneficij, qui non immerito censetur dispensationis effectus, quia sine illa fieri non possunt, sunt tamen remoti, & per accidens, quia solum pendent à dispensatione tanquā à remouente prohibens. Igitur quæ diximus, de prioribus effectibus intelliguntur, nam illi (vt dixi) sunt per influxum dispensantis circa dispensatum, vel acceptantem, vel non repugnantem, iuxta exigentiam effectus. Alij vero postea sunt per solam voluntatem dispensati, quando in sola actione eius consistunt, vel per voluntatem alterius, vt quando recipiendo consummantur. Hic verò occurrebat statim quæstio, an ad hos posteriores effectus necessarium sit, dispensationem alteri manifestare, vt si irregularis dispensetur ad ordines, vel ad beneficia, an ad consequendum effectum necessarium sit, dispensationem allegare. Aliqui enim ita affirmarunt, quod habebit locum, si defectus, seu impedimentum sit publicum, aut notum alteri; per se autem id non est necessarium, quia dispensatus iam est habilis, seu capax beneficij, & vt talis operari potest, non explicata causa habilitante, neq; declarato modo inhabilitatis, id enim impertinens est, quia neq; ex natura rei est necessarium, neq; in iure postulatur. Ita Panormit. in cap. penult. de Prescrip. num. 14. Rebuff. in Pract. tit. de Dispensat. n. vlt. cum Ioan. Andr. & alijs, quos allegat in cap. 2. de Filijs Presbyterorum.

Panormis.

10

Dispensatio
per se quæ-
do est strictè
intelligenda.Angelus.
Syluest.
Glossa.Panormis.
Felinus.
Dominic.11
Cottar.

Alia item quæstio circa hos effectus tractari potest, scilicet, an quoad illos large, vel strictè sit dispensatio interpretanda; illa vero coincidit cum alia simili de priuilegijs, quam infra lib. 8. cap. 27. tractabo, & omnia, quæ de riguroso priuilegio dixerimus, in dispensatione cum proportionem procedunt. Et ideo nunc solum supponimus, dispensationem, per se loquendo, ac regulariter, restringendam esse, quia à iure exorbitat, & ius vulnerat, & ita procedit in illa regula, *Quæ à iure*, de Regul. iur. in 6. & sumitur ex ca. 1. de Filijs presbyter. in 6. Hæc verò restrictio non debet esse vltra proprietatem verborum iuxta supra dicta cap. 2. & 3. nec debet esse tanta, vt excludat ea, quæ necessaria sunt ad valorem, & effectum dispensationis, quæ vt cum illo sunt necessario connexa, seu ad illam necessaria, vt recte aduertit Angel. verb. *Dispensatio*. n. 9. & Syluest. q. 5. n. 9. qui allegant Glossas, & Doctores. Et ratio est per se clara, nam qui dat formam, dat consequentia ad formam, alias esset frustratoria dispensatio. Denique esse non debet tam vniuersalis restrictio, vt de omnibus dispensationibus indifferenter intelligatur. Nam excipiendæ sunt illæ, quæ ratione materiæ, vel grauissimæ, aut piissimæ causæ, omnibus pensatis, censentur fauorabiles, iuxta principia posita in capite primo, & dicenda de priuilegijs, & videri potest Panormit. in cap. *Ad aures*, de Rescrip. n. 8. & in cap. *Ac si clerici*. §. *De adulterijs*, de Iudici. vbi etiam Felin. nu. 16. & in capit. *Causam quæ*, de Rescrip. n. 25. cum Dominic. in cap. *Nos consuetudine*, d. 12.

Denique addit Cottar. in 4. 2. p. cap. 8. §. 8. n. 11. hoc præcipue intelligi de dispensatione ab homine, non à lege, quia lex iam constituit ius. Quod duobus modis potest intelligi, primo, vt

A si lex aliqua specialis dispenset in anteriori lege vniuersali, illa dispensatio censenda sit fauorabilis, quod verum est, quando talis lex inserta est in corpore iuris, sicut de simili priuilegio infra dicemus. Alio modo potest intelligi, vt quoties lex ipsa expresse concedit, vel permittit dispensationem, talis dispensatio non sit strictè interpretanda, & hoc modo non est id simpliciter verum, quia illa dispensatio cum fit, ab homine est, & vulnerat ius. Potest ergo intelligi non absolute, sed comparate, nam illa non tam rigore restringenda videtur, sicut illa, quæ est contra legem absolute prohibentem, nulla facta mentione dispensationis, quia hæc magis videtur exorbitare à iure. Et in his comprehenduntur breuiter omnes limitationes, quæ ad prædictam regulam adhiberi solent. De quibus videri potest Sanci. lib. 8. disput. 1. & quæ de priuilegijs dicemus.

D

CAPVT XII.

De materiali causa dispensationis.

E xplicata ratione, & effectibus dispensationis, causas eius explicare incipimus. Et in primis materialis occurrit, in quo soleo veluti duas partes distinguere in his actibus, quæ ad alterum tendunt, scilicet, rem vel actionem, circa quam opus versatur, & personam, ad quam ordinatur; hæc ergo, duo in dispensatione distinguenda sunt, quia dispensatio actio est, quæ de se ad alterum tendit, & ita in ea hæc duo inueniuntur, quod dispensatur, & cui dispensatur. Vtrumque ergo explicandum est, quod breuiter in hoc capite expediemus, quia est res partim facilis, & fere iam in dictis explicata, partim connexionem habens cum his, quæ de priuilegijs dicenda sunt. Priorem ergo partem de materia proxima dispensationis tractat late Turrecrem. in cap. *Sicut quædam*. 14. dist. ille verò latius ibi agit de dispensatione, quam nos in præsentia, sub illa animi comprehendit etiam interpretationem, quæ inius diuinum, aut naturale cadere potest, & ita etiam late loquitur de materia dispensabili, & ab ea excludit solum bona necessaria ad salutem, & mala intrinsece talia, & reliqua omnia comprehendit dicit sub materia dispensabili, quæ distinguit in tres ordines. In vno sunt bona, quæ ex natura rei bona sunt, ac necessaria, vt in pluribus, interdum vero propter circumstantias non expediunt, vt reddere depositum. In alio ordine sunt ea, quæ è contrario per se mala sunt, regulariter, aliquando vero propter circumstantias expediunt, vt occidere hominem. Et hæc ait esse dispensabilia per modum interpretationis, vel epijkæ, non per modum relaxationis, & (quod mirum est) sub his conditionibus comprehendit vota, & similia. In vltimo vero ordine ponit actiones de se indifferentes, quæ per leges sunt bonæ, aut malæ, & hunc ordinem dicit completi materiam proprie dispensabilem.

D

Sed quod ad primos duos ordines spectat, ego in primis censeo vota, & iuramenta non esse sub his ordinibus constituenda, nam præcepta illorum potius continentur sub materia indispensabili: ipsæ vero promissiones aliud genus dispensabilitatis habet, vt iā dicam. Deinde ad hos duos ordines actuum si recte sumatur, nullo modo comprehenduntur sub materia dispensabili, non tantum ab homine, sed simpliciter. Quia priora

Turrecrem.

2
Vota, & iuramenta
sub quo ordine
dispensandi
continentur.

bona,

bona, licet per se bona sint, non tamen sunt pro
semper necessaria: & determinatio temporis,
pro quo necessaria sunt, nullo modo potest dici
dispensatio; imo necepijia, ut in superioribus
dixi. Illa vero mala, quæ in secundo ordine col-
locantur, prout intrinsece, seu ex se mala sunt,
dispensationem aut interpretationem non ad-
mittunt, abstracte autem sumpta sine certis cir-
cunstantijs, aut habitudinibus, non sunt mala
ex se, & ideo licet fieri possint bene, non per dis-
pensationem, vel interpretationem, sed per de-
terminationem ad aliam speciem actus in gene-
re moris talia sunt.

Pro explicanda ergo quasi adæquata materia
dispensabili, de qua tractamus, aduerto, aliud ef-
se vinculum legis positivæ (naturalem enim om-
mitto, quia indispensabilem esse suppono) aliud
vero esse vinculum contractus, sub quo pro-
missiones, siue ad Deum, siue ad hominem com-
prehendo: utrumque enim vinculum dispensa-
bile est per potestatem superiorem, aliovero, &
alio modo. Nam promissiones, vel contractus
non dispensantur, tollendo obligationem alicuius
legis, sed quasi abrogando factum, seu remit-
tendo promissionem, ut in materia de Voto libr.
6. fuse explicavi, & illa doctrina tam in iura-
mento, quam in humana promissione, & in ma-
trimonio rato (si dispensabile est) locum habet.
Tota ergo illa materia illo modo dispensabilis,
ad præsentem materiam non spectat, tractamus
enim de sola dispensatione in vinculo legis posi-
tivæ, quæ alterius rationis est, ut constat. De hac
vero ulterius subdividendum est, nam sicut
duplex est lex positivæ, diuina una, altera huma-
na; ita duplex est materiæ dispensabilis, una à
vinculo legis diuinæ, altera à vinculo legis hu-
manæ, in præsentem autem non tractamus de pri-
ori materia, quia solum tractamus de vinculo le-
gis humanæ, & de modo, quo potest in particu-
lari auferri, & ideo æquata materia huius dispen-
sationis est lex humana, aut vinculum eius,
aut omnis obligatio, quæ ex lege humana præ-
cise nascitur.

Vnde omnes effectus morales, qui ex huius-
modi lege nasci solent, & de se sunt perpetui, vel
tempore definito per legem necessario durant,
sub hac materia dispensabili comprehenduntur.
Atque ita omnia impedimenta matrimonij, siue
impedientia tantum, siue etiam irritantia, &
omnes irritationes actuum per leges introdu-
ctæ, & irregularitates, infamæ, & aliæ poenæ,
vel debita poenarum ex lege orta, sub materia
dispensabili continentur, quatenus à lege pen-
dent. Quia non fit in eis mutatio, nisi derogan-
do legi, & è contrario auferendo vinculum le-
gis, ipsa tolluntur, quia à lege pendent (ut sic di-
cam) in fieri, & conseruari. Et ideo dixi quatenus
à lege pendent, nam sub quacumque alia ratione
considerentur, non erunt materiæ huius dispen-
sationis, de qua tractamus, etiam si alio modo
sint mutabilia, vel auferibilia per humanam po-
testatem. Ut verbi gratia, filius spurius ante mor-
tem patris per dispensationem legitimari potest,
ut sit hæres tanquam legitimus, quia illud impe-
dimentum, & ille effectus pendet ex lege pro eo
tempore, & ita non aliter tollitur, nisi tollendo
vinculum legis. Si autem pater iam sit mortuus,
& alij acquisierunt hæreditatem, iam non po-
terit talis filius dispensari quoad illum effe-
ctum, quia iam non impeditur sola lege, sed
alio titulo iustitiæ, quia iam alij fratres fa-

Acti sunt domini omnium bonorum patris. Quod
si in aliquo casu possit Princeps aliquid de bo-
nis paternis ab alijs tollere, & illi conferre, non
erit illa dispensatio in lege, sed erit ex alia po-
testate quasi superioris domini in bona subdi-
torum, ad distribuendum illa, prout communi
bono fuerit expediens.

Hic vero occurrere posset quæstio, an om-
nes leges, quæ sunt in Ecclesia, & à Deo imme-
diate non manarunt, sub hac materia dispensa-
bili comprehendantur, id est, an traditiones A-
postolicæ dispensabiles sint, quando ab ipsis A-
postolis immediate originem traxerunt. Ali-
quando enim iura canonica, & eorum inter-
pretes videntur hoc negare, ut de ieiunio qua-
dragesimæ, de quota decimarum, de irregulari-
tate bigamiæ, & similibus, de quibus generaliter
dicitur in capite *Contra statuta*. 25. q. 1. & in cap.
Sicut quadam, dist. 14. aliqua esse à Patribus sta-
tuta, quæ omnino sunt immutabilia. Sed hæc
quæstiones, & similes attingunt generalem di-
sputationem de Potestate Papæ, de qua quantum
ad præsens spectat, in cap. 11. aliquid dicemus.
Nunc dico generalem esse regulam, & sine ex-
ceptione: omnem materiam necessariam tan-
tum ex lege humana, à quocumque puro ho-
mine, vel hominum congregatione lata sit, esse
materiam dispensabilem per potestatem homi-
nibus datam. Hanc ponit D. Thomas Quodl. 4.
art. 13. Et ratio est, quia ex parte materiæ non
est repugnantia, ut constat, quia voluntas huma-
na mutabilis est, & circa materiam mutabilem
versatur. Et potestas non deest, ut dicto cap. 11.
dicam, & videri possunt quæ dixi in 5. tom. disp.
49. sect. 6. Dicta autem iura, & similia loquun-
tur de dogmatibus fidei, & de institutionibus, ac
præceptis diuinis, ut sunt de sacramentis, & sa-
crificio, ut ex Glossis, & Doctoribus constat, &
ratio ipsa, ac contextus facile demonstrat.

Circa alteram partem huius materiæ, scilicet,
personam, cui concedi potest dispensatio sup-
ponendum est, dispensationem esse actum po-
testatis iurisdictionis, sine qua valide concedi
non potest, ut tradit Roman. cons. 325. Quod pri-
mum. n. 12. ver. Ex quibus verbis, ubi in scholio alij
referuntur, & dicitur esse communis senten-
tia. Et ratio est manifesta, quia eius est soluere,
cuius est ligare, cap. *Inferior*, dist. 21. sed ligare
imponendo legem ad iurisdictionem pertinet;
ergo etiam auferre obligationem eius, quod per
dispensationem fit, quia oppositorum eadem est
proportionalis ratio. Solet autem constitui dif-
ferentia, quod imponere legem est actus iu-
risdictionis quasi inuoluntariæ, quia lex impo-
nitur etiam nolenti, dispensatio autem est actus
iurisdictionis voluntariæ, quia conceditur vo-
lenti, vel etiam petenti: nam superior ex officio
suo non solet derogare iuri, sed ad iustam instan-
tiam alicuius. Hoc tamen non impedit, quo mi-
nus dispensatio sit verus actus iurisdictionis, tū
quia voluntaria iurdictio vera iurdictio est, tū
etiam quia potestas ligandi, & soluendi ea-
dem est, licet respectu subditi actus ligandi soleat
esse coactus & soluendi voluntarius. Aliquando
etiā (ut supra dicebam) si dispensationi præce-
ptum adiungatur, potest subditus compelli ad dis-
pensationem acceptandam, si ad commune bo-
num expediat.

Atque hinc colligitur, personam iurisdictioni
alicuius subiectam, esse, quantum est ex parte
sua, seu status sui, capacem dispensationis,

Regula ge-
neralis.

D. Thom.

6
Ad quæ
personas ex-
tenditur di-
spensatio.

7
Omnis sub-
ditus qua

Materia
adequata
huius dispen-
sationis est
lex huma-
na, & vin-
culum ex il-
la resultans.

4

talis est ca-
pax dispen-
sationis.

quia nulla alia conditio potest cogitari necessa-
ria ex parte personae, ut sit capax dispensationis.
Item omnis superior respectu potest cum suis
subditis dispensare in legibus, vel praeceptis à se
positis ut infra dicemus; ergo & est contrarium om-
nis persona subdita, quatenus alterius legibus,
vel praeceptis subest; capax est dispensationis.
Neque in hac generali resolutione ratio dubi-
tandi occurrit. Solum notanda est obiter diffe-
rentia inter legem, & dispensationem, quod
lex ferri non potest, nisi ad communitatem, ut
lib. 1. dictum est; dispensatio autem per se primo
versari potest circa personam priuatam, quia so-
lum est particularis exceptio à communi lege;
potest autem etiam ferri circa communitatem
aliquam, quae sit pars maioris communitatis, si-
cut vniuersi regionis, vel Ecclesiae, aut ciuitati con-
ceditur privilegium, per quod excipitur à lege
communi. Item potest dispensatio concedi toti
communitati pro vno actu, vel pro certo tempo-
re per modum suspensionis, ut supra dictum est.

8
Dispensatio
non versa-
tur necessa-
rio circa per-
sonam sub-
ditam.

Solum ergo superest difficultas, an è con-
uerso omnis persona capax dispensationis, debe-
at esse subdita, ac subinde an dispensatio neces-
sario versari debeat circa personam subditam.
Videtur enim, hoc etiam sequi ex illo principio,
quod dispensare est actus iurisdictionis, iurisdic-
tio enim tantum exercetur circa subditos,
cap. Cum inferior, de Maiorit. & obediens. quia
nulla potestas agit extra sphaeram suae actiuita-
tis; ergo etiam è contrario sola persona subdita
est capax dispensationis. In contrarium autem
est, quia inde sequeretur, Pontificem non esse
capacem dispensationis, quia non est persona
subdita, idemque sequitur de supremo Principe
temporali in ordine ad dispensationem in legi-
bus ciuilibus, quibus ipse ligatur, & respectu
eadem difficultas est de omni Praelato respectu
legum suarum, quatenus eis ipse ligatur. Tota
ergo difficultas ad hoc reuocatur an legislator
possit secum dispensare in suis legibus, quate-
nus illis etiam ipse ligatur. Hoc dubium attigi
in tertio tomo 3. p. disp. 82. sect. 2. circa finem,
vers. Solet vero; & simile de indulgentiis in 4. to.
disp. 52. sect. 1. n. 20. & de votorum dispensatio-
ne tom. 2. de Relig. lib. 6. c. 11. in principio, bre-
uiterque definiui, Pontificem posse indulgentias
sibi applicare, seu thesaurum pro se etiam dis-
pensare, siue dispensando pro tota communitate,
cuius ipse est praecipuum membrum, siue sibi
soli immediate, & directe indulgentiam conce-
dendo. Et simili modo posse secum in legibus, &
in votis dispensare, vel committendo alteri po-
testatem, ut secum dispenseret, si iustum esse iudi-
cauerit (quod melius, & consulendum esse iudica-
ui) siue per se se rem iudicando, & dispensatione
sibi concedendo. Quae sententia in Summo Pon-
tifice communis est, ut erudite refert Sanci. lib.
8. disp. 3. n. 6. eademque resolutio locum habet
in quocumque supremo Principe, seu Rege tem-
porali quoad leges ciuiles, quia seruat eandem
proportionem, & sumitur ex cap. Per venerabilem.
qui filij sint legitimi. Et aperte docet Caiet. 1. 2.
q. 95. ar. 5. in fine, & Syluest. verb. Lex. q. 14.
Cordub. lib. 5. q. 31. Idemque sentiunt priores au-
dores, qui de Pontifice hoc affirmant, & de Re-
gibus non negant.

Ratio vero est, quia non omnis actus iurisdic-
tionis requirit distinctionem personalem inter
eum, qui iurisdictionem exercet, & eum, circa
quem exercetur, sed tantum illi actus, qui requi-

unt coactionem, vel propriam sententiam, per
quam dicitur ius inter partes, & ideo requirit
tertiam personam distinctam ab illis. At vero
dispensatio per se est actus iurisdictionis volun-
tariae respectu eius, cum quo dispensatur, & ideo
ex ea parte non requirit personam ab illo distin-
ctam. Respectu etiam ipsius legis, aut legislato-
ris, vel boni communis, quibus potest aliquo
modo praepiudicare dispensatio, non potest requiri
persona à legillatore distincta, nam ad ipsum
pertinet suam legem tueri, & communi bono
consulere; ergo non repugnat ex natura rei, su-
premo legislatorem secum dispensare in lege
à se lata, quia circa se exercet voluntariam iu-
risdictionem, & contra rem publicam etiam non
est coactio, sed prudens administratio cuiusdam
rei communis. Vnde confirmatur primo, nam
supremus Princeps potest distribuere bona com-
munia inter membra communitatis, compre-
hendendo etiam se ipsum, & ita ipse imponit
tributa sibi soluenda, prout ratio iustitiae exigit,
sed dispensatio in lege est quasi commune bo-
num distribuendum, & applicandum membris
prout expedierit; ergo non minus potest Prin-
ceps hoc facere circa se ipsum, quam circa alios.
Confirmatur secundo, quia Princeps se ipsum li-
gat sua lege; ergo multo magis potest se soluere,
quia ligare magis spectat ad iurisdictionem in-
uoluntariam, & coactiuam, & ideo non potest se
ipsum immediate, & (ut ita dicam) priuatim
per legem ligare, sed solum concomitanter
cum communitate, cui legem imponit, id-
que non sola voluntate propria, sed adminiculo
iuris naturalis, ut supra vidimus: soluere autem
se ipsum potest directe, & priuatim, quia dispen-
satio & est actus, qui per se exercetur circa vnā
personam, & est iurisdictionis voluntariae, ideo-
que magis potest Princeps se ipsum immediate
eximere à legis suae obligatione ex iusta causa.
Denique si hoc non repugnat ex natura rei Pon-
tifici, aut supremo Principi, nec ex iure positiuo
potest repugnare, tum quia nullum tale ius repe-
ritur, tum quia ipse est supra ius, seruata propor-
tione, atque ita non potest per tale ius sua po-
testate priuari, sed potius per illam posset in ta-
li iure dispensare, & consequenter in quacumque
lege à se lata.

Non desunt tamen qui contra hanc resolu-
tionem opinentur, Pontificem non posse secum
dispensare in communibus legibus Ecclesiae. I-
dem enim tenet Supplementum Gabr. 4. distinct.
38. quaest. 1. artic. 5. circa finem, verb. Si quas ra-
tiones, & aliqui Canonistae, quos Sanci, supra re-
fert numero quarto. Veruntamen eorum fun-
damentum solum est ex dictis, solum enim ar-
gumentantur, quia actus iurisdictionis requirit
distinctionem personarum. Ad quod iam dictum
est, non esse vniuersaliter verum, sed solum in
actu iurisdictionis inuoluntariae, vel in actu sen-
tentiae, per quam dicitur ius inter partes, quae ra-
tione etiam in absolutione sacramentali, quia est
vera sententia, & absolutio, ideo ita instituta est
iure diuino, ut non possit exerceri ab aliquo (e-
tiam Summo Pontifice) erga se ipsum. At vero
in actu dispensandi, & alijs, qui sunt iurisdic-
tionis voluntariae, non inuenitur talis repugnantia,
nec institutio specialis, ut declaratum est, & ideo
optime potest Princeps secum dispensare. Et
tunc etiam ille est actus iurisdictionis, & suo modo
exercetur circa subditum, quia eadem persona,
ut homo subditus legibus, est inferior sibi ipse

10

Sup. Gabr.

Summus Pon-
tifex potest
sibi indul-
gentias con-
cedere & se-
cum in legibus
& votis di-
spensare.

Eadem reso-
lutio in su-
premo prin-
cipe.
Sanci.
Caiet.
Syluest.
Cordub.

ut est Princeps, & conditor legum, quæ distinctio formalis sufficit, ut possit talem actum circa se ipsum exercere, ut in citatis locis dixi, & Sanctius supra latissime declarat, & confirmat.

Superest vero explicandum, an idem dicendum sit de alijs Episcopis, & Prælati, & cum proportionem de alijs civilibus magistratibus, qui leges condere, vel in eis dispensare possunt. De quibus loqui possumus, aut respectu legum, quas ipsi condunt, quatenus eis obligantur, aut respectu legum suorum superiorum, seu iuris Pontificij, aut Regis. Loquendo enim priori modo sine ulla controuersia dicendum est, posse secum dispensare in suis legibus sicut Papa, vel Rex in suis. Est enim eadem proportio, ac subinde eadem ratio, quia scilicet, talis lex principaliter, ac per se pendet ab Episcopo, ergo distributio obligationis eius (ut sic dicam) ab eadem voluntate, & potestate pendet, ergo non minus potest dispensare secum, quam cum alijs. Probat consequentia, quia per se loquendo, eius est soluere, cuius fuit ligare, & res per easdem causas tolli potest, per quas fuit constituta, nisi aliud obstet. Hic vero solum obstare posset identitas personæ dispensantis, & dispensatæ; hæc autem non obstat ex natura rei, ut ostensum est; nec etiam est speciale ius, quo hoc prohibeatur Episcopis, aut similibus legum conditoribus, & earum dispensatoribus, ergo. Atque ita sentiunt auctores supra allegati, quia vel loquuntur absolute de legislatoribus, ut Caietan. vel de Principe, ut Syluest. d. q. 14. & isti plane intendunt loqui de omnibus, qui ligantur legibus suis, vel loquuntur de Papa, & sic dum alios non excludunt, comprehendunt eos, in quibus eadem proportio seruatur. Vna vero difficultas hic superest de modo quo legislator posset secum dispensare, quam infra melius tractabo capit. 14.

Loquendo autem alio modo de his prælati, vel magistratibus inferioribus, qui potestatem habent dispensandi in legibus superiorum, maior est difficultas, sed spectat ad capit. 11. Nam quod ad præsens attinet, certum est, dispensationem non repugnare propter identitatem personæ, nam quoad hoc est eadem ratio, tamen in potestate actiua dispensandi potest esse diuersitas. Nam respectu propriæ legis ex natura rei sequitur, ut qui illam tulit possit in ea dispensare, nisi prohibeatur, in lege autem superioris hoc non sequitur ex natura rei, sed pendet ex modo potestatis à superiori concessæ, de qua potestate in dicto cap. 11. dicemus. Nunc ergo solum dicimus, quotiescumque constiterit, potestatem datam esse sub hac amplitudine, Prælatos posse secum dispensare, sicut de Prælati religionum sensit D. Thom. 2. 2. q. 187. art. 8. in fine corporis, ubi ait, Prælatos religionum posse secum dispensare in præceptis, seu ordinationibus suæ regulæ. Idemque posse Episcopos regulares quoad eadem præcepta regulæ. Quod eodem modo docent Anton. 3. p. tit. 20. c. 2 §. 7. & Syluest. Religio. 6. qu. 1. & verb. 7. q. 12. Tabien. verb. Episcopus. q. 6. Turrecrem. in c. De monachis. 16. q. 1. Constat autem, præcepta regulæ non esse lata ab ipsis Prælati ordinariis, sed vel à tota religione, quæ superior est, vel à generalibus. Aliqui vero dicunt D. Thomam non loqui de propria dispensatione, sed de licentia, quæ non est dispensatio, ut supra dixi. Veruntamen D.

Thomas, & alij clare loquuntur de propria dispensatione derogante legi prohibenti, vel præcipienti absolute. Quamuis doctrina à fortiori vera sit de licentia, si tamen illa est Prælati necessaria, nam fortasse proprius diceretur, quoties regula statuit, ut aliquid non fiat sine licentia, ad subditos tantum loqui, non ad Prælatos, nam illi non indigent licentia, sed discretionem, & prudentiam. Nisi ubi regula aperte disposuerit, ut Prælati inferior aliquid non agat sine licentia maioris prælati, tunc enim id agere non posset, ipse sibi ordinarie licentiam concedendo, quia esset contra regulam. Quod si in casu urgente occurreret causa iusta sic operandi, tunc posset secum dispensare ad id agendum sine licentia, & hoc possunt etiam religiosi facti Episcopi, illa vero non esset mera licentia, vel impropria dispensatio (ut alij loquuntur) sed esset propria relaxatio legis in particulari casu, & ita esset propriissima dispensatio.

CAPUT XIII.

De Forma dispensationis in lege humana.

Sermo est de forma externa, & sensibili, nam interior actus non habet aliam formam insensibilem, sed ipse est quædam forma spiritualis, de quo actu quis, vel qualis sit iam dictum est, quia vero exterius manifestari debet, ut inter homines operari possit, ideo signum illud, quo manifestatur exterius, vocatur forma eius, sicut in lege ipsa diximus. De hoc ergo signo inquirimus, quale esse oporteat. Ad hoc autem explicandum præmittenda est alia diuisio dispensationis in expressam, & tacitam: expressa dicitur, quæ proprijs, & apertis verbis conceditur, tacita vero, quæ alijs signis, vel factis indicatur. Et explicando hæc duo membra, & sufficientiam illorum, hanc formam sufficienter explicabimus.

Circa expressam dispensationem in primis aduerto, licet ad illam regulariter requirantur verba, nulla tamen esse determinata, vel ex natura rei, vel in iure ad dispensationem concedendam, ac subinde illa sufficere, quæ iuxta communem usum, & dispensantis voluntatem, & effectum dispensationis satis indicare valeant. Vnde licet aliqui dicant, illam esse expressam dispensationem, quæ per verbum dispensandi datur, ut patet ex Rebuffo in Pract. p. 2. tit. de Dispensat. num. 9. nihilominus non est intelligendum illam solam esse expressam, idem enim nullo iure probatur, & sunt alia verba, vel equivalentia, vel sufficientia, licet non sint tam clara, ut damus licentiam, indulgemus, & interdum posset sufficere verbum permittimus, eum ex materia constiterit, de quo genere permissionis sit sermo. Verbum ergo proprium dispensandi est regulariter usitatum in iure, & rescriptis Pontificum: & ideo ponitur quasi exemplar aliorum, quæ ad expressam dispensationem sufficiunt, non ut simpliciter necessarium.

Deinde aduerto, ad hanc dispensationem expressam necessarium esse, ut materia eius sufficienter exprimitur, id est, de qua obligatione, lege, aut impedimento, vel inhabilitate detur dispensatio, & cui detur. Quia alias verbum dispensandi non haberet satis determinatam, & indiuiduam significationem, & ita nihil posset opera-

ri. Non

Episcopi & ceteri Prælati possunt in legibus à se latis dispensare secum

Caiet. Syluest.

Quomodo Prælati possunt secum dispensare in legibus, quas ipsi non tulerint. D. Thom.

D. Anton. Syluest. Tabien. Turrecr.

Dispensatio tacita, & expressa.

Ad dispensationem expressam nulla determinata verba requiruntur.

Rebuff.

In dispensatione requiritur ut materia sufficienter exprimitur.

ri. Non est autem necesse, ut materia dispensationis specificè semper declaretur, sed potest sufficere generale verbum, ut Dispensatio tecum in quacumque irregularitate, vel in impedimento, si quod habes, vel quid simile. Nam id, quod in generali verborum significatione comprehenditur, censetur etiam expressum, licet non sit specificum, iuxta Glossam in l. Lucius, ff. de Vulgar. verb. Non ad matrem, & notat late multa allegando Tiraquellus post leges Connubiales. Gloss. 7. n. 86. 87. & sequentibus. Et in presenti est manifestum, quia expressa dispensatio distinguitur contra tacitam, seu præsumptam; constat autem generalem concessionem verbis expressam non esse præsumptam, aut tacitam respectu specierum sub generali significatione verborum indubie contentarum, igitur ex parte materiæ sufficit generalis expressio. Et idem erit cum proportionem de persona, cui sit concessio, si dispensatio simul concedatur multis, nam tunc expressa erit dispensatio pro singulis, si omnes uno generali verbo comprehendantur. Si autem dispensatio uni tantum concedatur, tunc oportebit, ut persona illa in particulari designetur, ad quam dirigitur dispensatio, siue id fiat nomine proprio, siue circumlocutione aliqua siue pronomine demonstratiuo, iuxta varias scribendi, aut loquendi formas.

Ad valorem dispensationis non requiritur scriptura, nec ad substantiam illius.

Vnde est tertio supponendum ad valorem, & substantiam dispensationis, etiam expressæ, non requiri scripturam, sed verba ore prolata sufficere. Nam si in lege ipsa non est necessaria scriptura, multo minus erit necessaria in dispensatione legis. Item infra ostendemus, scripturam non esse de substantia privilegii; ergo nec erit de necessitate dispensationis. Denique nullum est ius, quod scripturam requirat, & vocale verbum non est signum minus expressum, quam scriptum; ergo. Dico autem non requiri scripturam ad substantiam dispensationis, quia ad probationem pro foro externo poterit esse necessaria, & regulariter illa postulat, illa vero deficiente alia probationes poterunt sufficere, nisi in aliquo casu plus in iure requiratur. Imo aliquando etiam potest esse necessaria dispensatio scripta, ut in conscientia liceat illa uti, sed hoc non habet locum, nisi in casibus in iure expressis, de quibus videri potest Glossa in cap. 1. §. Postquam verb. In scriptis, de Censib. in 6. Idemque est quando Pontifices in aliquibus bullis requirunt licentiam in scriptis obtentam, ut habemus exemplum in Trid. sess. 25. c. 5. de Regular. extra hos vero casus verba dispensantis sufficiunt. Tunc ergo satis est designare personam, cui sit dispensatio per signa qualibet determinatiua, & designatiua individui. Ut concedimus huic, tibi, &c. In scriptura vero ordinarie necessarium est nominare personam, vel ad illam semel nominatam sufficientem facere relationem. Persona autem dispensans in forma scripta necessario est nominanda, in verbali autem concessione satis est, quod ipsa loquatur, & verbum de presenti proferat, ut ex materia etiam de Sacramentis constat.

Quarto aduerto, nonnullos auctores dixisse de necessitate huius formæ esse, ut à petitione dispensationis inchoetur, quia dispensatio non datur motu proprio, sed tantum postulata. Quod cum dispensatio sit iuris relaxatio, non debet Princeps proprio motu eam concedere, sed rogatus, & quasi coactus, argumento l. 1. §. 1. ff. de Damn. infect. quod sentit Mendosus. desig-

Mendosus.

gnatur. grat. tit. de Dispens. & sequitur Rodericus. tom. 1. q. 2. art. 3. Imo multi existimant, ad valorem dispensationis necessarium esse, ut vel ab ipso indigente petatur, vel ex eius mandato, ac subinde esse nullam, si ab aliquo tertio sine mandato impetretur. Ita Panor. per illum textum in c. Innotuit. de Elect. n. 10. idem in cap. Nonnulli, §. Sunt, & alij. de Rescript. ubi idem tenet Hostiensis. Fundamentum sumitur ex dicto cap. Innotuit. ubi negatur dispensatio, quia tuit petita sine mandato.

Panorm.

Hostiensis.

B

Vtrumque autem censeo esse falsum. Affero itaque in primis, dispensationem impetratam ad petitionem amici, sine mandato partis dispensandæ ex se validam esse, & operari posse, si ab eo, cui concessa est acceptetur. Ratio est, quia nullum est ius, quod pro forma validæ dispensationis illam conditionem requirat, sine iure autem nullum est fundamentum ad id asserendum, quia ex natura rei quodlibet donum, vel elemosyna, vel gratia potest valide per amicum impetrari ei, qui nihil procurabat. Cōsequentia est evidens. Antecedens autem patet, quia in iure civili nihil est, quod obstat, & potius in l. Vniuersis, C. de Precib. Imperatori offerend. dicitur, Rescriptum per quencumque impetratum valere; ergo etiam si impetrator non sit procurator constitutus, valebit ex vi illius legis, quia absolute, & sine vlla restrictione loquitur. In iure autem canonico dictum cap. Innotuit, nihil probat; tum quia ibi non dicitur, dispensationem futuram fuisse nullam, si absque mandato fuisset concessa, sed solum dicitur, Pontificem ob eam causam noluisse illam concedere, quod longe diuersum est. Tum etiam, quia ibi non negatur dispensatio, quia petebatur sine mandato personæ dispensandæ, sed quia petebatur sine mandato capituli, quod personam illam elegerat in Episcopum, & confirmationem, non dispensationem petebat, & ideo vtrique ei denegatur. Vnde potius supponitur, potuisse peti à capitulo sine mandato eius pro quo petebatur, & tunc fuisse concedendam, & futuram fuisse validam.

6

Dispensatio per amicum impetrata valet.

C

Neque etiam obstat cap. Nonnulli. §. vnic. de Rescript. ubi annullatur rescriptum impetratum sine mandato, & impetrans punitur. Nam c. illud aperte loquitur de Rescriptis iustitiæ, seu ad lites, non de rescriptis ad gratias, seu beneficia. Nam & verba textus, & ratio eius ad priora tantum rescripta accommodantur, ut ibi notat Glossa Penult. in fine, & Felinus. ibi num. 10. referens alios. Qui etiam hoc extendit ad impetrationem privilegiorum, & immunitatum, quod ex Glossis, & Doctoribus, & ex identitate rationis confirmat. quæ sine dubio eadem est, quæ in dispensationibus. Præterea partem hanc aperte supponunt Doctores, qui docent, privilegium per mandatarium obtentum statim esse validum, non vero si absque mandato obtineatur, in quo idem de dispensatione indicant, ut infra l. 8. sufficienter videbimus. Denique consuetudo curiæ hanc partem sufficienter confirmat, ut sumitur ex Rebuff. in Praxi, tit. de Disp. n. 23. iuncto tit. de Differentiis inter rescriptum gratiæ, & iustitiæ, & optimè Nau. cons. 2. de Rescript. & cons. 4. n. 4.

Glossa. Felinus.

D

Deinde assero, nullam petitionem, vel supplicationem necessariam esse in rigore ad formam, & valorem dispensationis, sed posse à Prælato proprio motu cōcedi. Hoc sequitur ex præcedenti, & ita potest eisdem Doctoribus attribui. Nam si tertia persona sine mandato potest amico dispensationem

Rebuff. Nauar.

8

Dispensatio potest à prælato proprio motu concedi.

impe-

impetrare, cur non poterit Prelatus proprio motu, ex sua tantum providentia illam indigenti indulgere. Deinde ratio facta hic etiam procedit, quia neque natura sua hoc malum neque villo iure prohibetur, non solum Pontifici, aut Principi, ut est per se notum, verum etiam nec Episcopo, aut Pratori. Neque lex illa 4. ad causam facit, quia non de gratia, vel dispensatione loquitur, sed de iustitiae executione inter partes constituenda, quibus non solet providere iudex nisi altera postulante. Quamquam interdum ex officio possit iudex subvenire, quando aliquis damnum patitur, & impeditur, ne possit postulare, ut in eodem tit. de damno, infect. l. Hoc amplius. 9. dicitur. Multo autem facilius potest hoc facere Princeps, aut Prelatus inconessione dispensationis, quae est quaedam gratia, quam potest sua sponte facere. Nec obstat quod relatione iuris contineat, nam etiam privilegium illa continet, & nihilominus saepe conceditur motu proprio. Item ipsa relaxatio potest esse in casu necessaria, vel ad commune bonum, vel ad privatum particularis personae, cui potest superior ex officio providere, si ipsa sit indigens. Imo non solum potest dispensare, sed etiam praecipere subdito, ut dispensatione utatur, ut paulo antea dixi.

Ex his ergo notari potest quinto, aliquam dispensationem expressam necessario postulare expressa verba superioris, ut quando illam proprio motu concedit, iuxta c. Si motus, de Praebend. in 6. aliquam vero esse posse expressam etiam sine proprio verbo superioris. Et est illa, quae fit ad petitionem alicuius. Hanc enim semper esse expressam sentit Rebuff. d. tit. de Dispens. n. 19. & licet de illa, quae est aperte postulata, res sit clarior, tamen idem est, si putatur a quocumque alio intercessore, seu postulatore. Nam cap. Innotuit, quod allegat, potius loquitur de postulatione facta a tertio, ut supra notavi. Ratio autem est, quia cum postulatio expressa dispensationis procedit, necessario concessio illi coniuncta facit expressam dispensationem. Unde licet post subditi petitionem superior nihil scribat, vel loquatur, sed nutibus tantum annuat, demonstrando consensum, est dispensatio satis expressa, quia superior suum consensum ostendendo facit sua verba petentis, super quae cadit: praeterquam, quod nutibus solet consensus satis clare, & expresse indicari. Sicut matrimonium satis expresse contrahitur, quando procedit interrogatio per verba, & nutibus explicatur consensus. Quando autem non praecedit expressa petitio, tunc non semper est dispensatio expressa, imo nec videtur esse posse per nutus, aut alia signa, praeter expressa verba, ubi autem haec intercesserint, possunt sufficere, etiam si postulatio non praecedat, ut ex dictis constat.

Est autem ultimo observandum, regulariter dispensationem concedi ad postulationem alicuius, quia raro occurrit tanta necessitas dispensationis, ut etiam non petentibus offeratur, & quia mens concedentis ex postulatione optime intelligitur. ideo in ordinariis instrumentis dispensationum quasi pro ordinaria forma servatur, ut praemissa postulatione subiungatur concessio. Aliquando vero non obstat postulatione dicitur concessio fieri motu proprio, quae duo quomodo cohaerant, & quae vim habeat illa clausula *Motu proprio*, & quando subintelligenda sit, dicemus infra tractando de privilegijs, ubi etiam explicabimus ferè aequivalentem clausulam, *Ex certa scientia*, & alias

similes, & varias etiam formas concedendi privilegia, quae in dispensationibus possunt habere locum, sed quia magis sunt propriae privilegiorum, in eum locum eas reservamus.

Venio ad aliud membrum tacitae dispensationis, quae difficilior est ad explicandum, quia non consistit in aperta significatione voluntatis, sed tantum in praesumpta, quae obscurior est. Et ideo multi Iurisperiti non admittunt hanc tacitam dispensationem, ut ex Calder. & Oldrad. refert Anton. Gabr. dicto tit. de Praesump. concl. 8. n. 6. & sequentibus. qui dicit secundum stylum curiae esse veriorum sententiam. Communiter vero fere omnes tanquam certum supponunt, esse possibile, & sufficiens hoc genus dispensationis. Sed in hoc est magna varietas, nam in supremo Principe omnes admittunt dispensationem tacitam in omnibus, quae ad ius humanum pertinent, quia supremus Princeps intra suam sphaeram est supra humanum ius, & potest in illo, ut voluerit dispensare, saltem quoad valorem dispensationis. Secus vero docet de eodem ut dispensante in votis, & alijs, quae ius divinum attingunt, nam respectu illorum ita se habet sicut inferiores in lege superioris, de quibus etiam sunt opiniones.

Aliqui enim absolute negant, inferiori posse tacite dispensare in lege superioris, sed tantum expresse. Quod videtur sentire Innoc. in ca. Veniens, de Filijs Presb. & Panorm. in c. Diverfis, de Cler. coning. nu. 4. & in cap. Cum in cunctis, §. Inferiora, de Elect. n. 8. cum Gloss. in c. vnic. de Aet. & qual. in 6. Rebuff. referens plures in Practic. tit. de Dispens. nu. 15. & 16. & plures refert Anton. Gabr. supra, & plures Menoch. de Praesumpt. lib. 2. Praesumpt. 20. n. 24. & 25. & plures Sanci. lib. 8. de Matrim. disp. 4. n. 15. Et rationem differentiae assignant, quia Princeps potest valide dispensare sine causae cognitione, non vero inferior: in dispensatione autem tacita non intercedit causae cognitio, & ideo tunc non praesumitur voluntas, quia esset temeraria, & licet admitteretur, non esset sufficiens. Quia vero dicta ratio universalis non est, ideo alij subdistingunt in inferioribus dispensantibus, nam vel dispensant in proprio iure, vel in iure superioris. In priori casu absolute possunt per tacitam dispensationem ius suum relaxare, quia eandem proportionem ad illud habent, quam Princeps supremus ad commune ius, & eorum dispensatio valet, etiam sine causa, ut infra dicemus. In posteriori autem casu aiunt, non posse tacite dispensare propter rationem factam.

Ita supplementum Gabr. in 4. dist. 38. q. 1. art. 5. dub. penult. & sequitur Navar. in Summ. praelud. 9. n. 15. & c. 25. n. 74. Vbi hoc limitat, ut procedat in foro exteriori, nam in foro conscientiae aliud, inquit, fortasse verum est. Sequitur Azor li. 5. c. 15. q. 10. in 1. tom. extendens hoc ad forum conscientiae. Aliter Sylu. verb. Dispensatio, q. ult. indicat, non repugnare dispensationem esse tantum tacitam, & fieri cum causae cognitione, & ideo (inquit) si Episcopus procedat cum causae cognitione dispensando tacite in lege superioris, esse validam dispensationem. Qui ita videtur limitare, & exponere superioris communem opinionem. Et eandem sententiam indicavit Caiet. 2. 2. q. 104. art. 5. in fi.

Alij vero, & plurimi auctores indifferenter dicunt, dispensationem tacitam habere locum in quocumque potest dispensare siue in iure suo, siue in iure superioris dispeset. Et hanc opinionem ego tenui in tom. de Censur. disp. 41. sect. 3. in fine cum Palud.

De dispensatione tacita. Calder. Oldrad. Ant. Gabr. Explicatur modus quo in supremo principe omnes admittunt tacitam dispensationem.

12

Innocent. Panorm.

Rebuff. Ant. Gabr. Menochius.

Sanci.

Supp. Gabr. Navar.

Azor. Sylvest.

Caiet.

13

Palud.

in 3.

Aliqua dispensatio postulat expressa verba.

Rebuff.

10
Dispensatio regulariter conceditur ad petitionem alicuius.

D. Anton.
Angel.
Medin.

Lud. Lop.
Sanch.

14
Status qua-
stionis ma-
gis aperitur

in 3. d. 38. q. 4. art. 4. concl. 2. Anton. 2. p. tit. 11. cap. 2. §. 9. Et idem tenet Angel. verb. *Dispensatio*. n. 12. Medin. in Sum. 1. p. c. 11. §. 12. dicens, si Prelatus religionis det literas dimissorias ad ordines suscipiendos, subdito, quem scit esse irregularem, eo ipso dispensare cum illo cum possit, ut supponitur. Idem Ludouic. Lop. in instruct. 1. p. c. 4. Denique hoc late defendit Sanci. supra referens plures auctores. Et sane consequenter loquendo, ita dicendum est, si precise sistamus in ratione tacite dispensationis, quia in omnibus est eadem ratio; nam in omnibus supponitur potestas dispensandi, & est eadem presumptio voluntatis, & nulli prelato est prescripta in iure certa forma dispensandi, neque etiam ut per verba expressa dispenset.

Ut autem hac ratio declaretur, aduertendum est, aliud esse tractare, quo signo debeat voluntas dispensantis indicari, ut ad dispensandum sufficit, aliud vero quæ conditiones debeant concurrere, ut illa voluntas sit efficax: hic enim non hoc posterius agimus, sed illud tantum prius. Unde licet verum sit ad dispensandum in iure superioris esse necessariam iustam causam, & sine illa non esse validam dispensationem, ut infra trademus: tamē hęc differentia impertinens est ad quæstionem de tacita dispensatione, quam tractamus, quia & tacita dispensatio potest fieri ex iusta causa, tam in lege superioris, quam in propria seu iuris æqualis, ut sic dicam, & è conuerso expressa dispensatio potest dari sine iusta causa, & tunc etiam erit nulla, si ab inferiori detur in lege superioris. Et confirmatur, quia si dispensatio tacita non posset esse ex iusta causa, nunquam præsumeretur etiam in supremo Principe, quia consequenter præsumeretur concedi sine iusta causa, & sic in ea præsumeretur peccatum quod admittendum non est, maxime quando non est necessarium ad vitandum maius peccatum, ut hic esse potest. Potest ergo dispensatio esse tacita, & ex iusta causa, ergo potest esse in inferiori, etiam in lege superioris. Tunc enim optime procedit ratio facta, quod in eo non deest potestas ad dispensandum absolute, ut supponitur, & indicium tacite voluntatis esse potest idem, vel æquale, nec præsumitur peccatum, quia potest talis dispensatio esse ex iusta causa, & consequenter iusta, & valida quantum est ex parte causæ. Nec etiam est inualida ex defectu formæ, quia nulla est prescripta in iure, etiam pro inferioribus dispensantibus; nec etiam inuenitur eis præceptum, ut per verba expressa dispensent, sed oppositum potius inuenitur per argumentum à contrario sensu in c. 2. de Bigam.

Dices, aliud esse dispensare ex iusta causa, aliud dispensare cum cognitione causæ, & illud prius posse optime simul esse cum dispensatione tacita, non vero hoc posterius. Quia cognitio causæ requiritur, ut iuridice inquiretur, & constet intercedere sufficientem causam ad dispensandum, cum decreto, seu sententia de sufficientia causæ. Quod videtur significasse Angelus, verb. *Dispensatio*. n. 12. dū ait, requiri causam esse notam Prelato tanquā iudici. Quando autē hęc cognitio præmittitur, satis expresse significatur voluntas dispensandi, quæ significatio consummari potest per aliquod factum postea subsecutū, & ideo licet postea non interponatur verbū dispensandi, cēlebitur expressa dispensatio. In inferioribus autē requiritur, ut dispensent non solum ex iu-

Angel.

A ita causa, sed etiā ex causæ cognitione, maxime quādo dispēant in iure cōmuni, seu superioris, & ideo nō possūt in eo, nisi expresse dispēare.

Sed hoc etiam non satisfacit, nam in primis in foro conscientię non est necessaria illa, iuridica cognitio causæ, sed satis est, quod subsit iusta causa, quæ dispensanti quomodocūq. nota sit. Imo subdito satis erit, quod bona fide procedat, & præsumat, superiorem suum iuste procedere, & habere iustam causam, quando non habet fundamentum contrariū existimandi: quin etiam in dubio potest suam conscientiam deponere, lectus vero esset, si illicōstaret, nullam subesse iustam causam. Quod tamen totum æque locum habet in expressa, ac in tacita dispensatione. Deinde etiam quod forum externum existimo, satis esse causam esse notā Prelato, ut homini, ut asseruit Syluest. verb. *Dispensatio*, in fine cū Bart. in lege *Barbarius*. ff. de Offic. Prælat. n. 8. quia nullā ratione probatur esse necessariū ad valorem dispensationis, ut præcedat illa iuridica examinatio, & cognitio causæ. Quauis enim verū sit, in illo foro non fore admittendam talem dispensationem, nisi legitime probetur ex causa iusta esse concessam, nihilominus si post factum hoc probetur, sufficiens esse videtur, ut sit valida etiam in illo foro. Ergo absolute loquendo, qui potest dispensare expresse, potest etiā tacite, si in reliquis necessaria concurrant.

Iam vero explicandum superest (in quo maior difficultas consistit) quibus modis, vel signis hac tacita dispensatio sufficienter præsumatur, ita ut conscientię dispensati satisfacere possit, illam quietam, & pacificam reddendo, & in foro etiā externo admittenda sit, si legitime probetur. In quo duo modi huius tacite dispensationis tradi solent. Vnus est per scientiam, & patientiam Prælati rationabilem (ut aliqui loquuntur.) Hic ergo modus contingit, quando Prælati vidente subditus contra legem operatur, verbi gratia, matrimonium contrahit impedimentum habens, vel quid simile, & superior non impedit, nec contrahit impedimentum habens, vel quid simile, & superior non impedit, nec contradicit, cum facile posset, sed tolerat, tunc enim consentire præsumitur dispensando. Ratio est, quia præsumitur, id permittere sine peccato suo & subditi, quoad fieri possit: at si non taceret ex voluntate dispensandi, & subditus peccaret, ut cōstat, & ipse etiā peccaret cōtra officiū suum, cum teneatur subditum corripere, ac impedire, ne frangat legem, ergo illud est sufficiens signum tacite dispensationis. Et confirmatur, quia illa taciturnitas est quædam ratihabitio de præsentī, quæ mandato comparatur, ut dicitur in cap. *Ratihabitio*, de Regul. iur. in 6. Et ideo sufficit etiam ad pelegandam iurisdictionem, & ad alios similes actus, ut multi opinantur, quos refert, & sequitur Sanci. l. 3. de Matrim. disp. 35. n. 20. ergo multo magis ad dispensandum sufficeret. Accedit etiam regul. 43. iuris in 6. *Qui tacet consentire videtur*, nam maxime habet locum in eo, ad quem spectat ex officio non tacere, nisi consentiat, & approbet factum; ergo, &c. Atque hoc signum, & genus tacite dispensationis admittunt simpliciter, & sine distinctione Palud. & Anton. & indicant Nauarr. & Azor, & idem sumitur ex Panorm. in c. *Quia circa*, de Consang. & affinit. in fine, ubi ex illo textu id colligit, quauis possit etiā aliter exponi. Idē Panor. l. 2. consil. consil. 55. n. 5. & Alex. l. 2. Consil. in 1. in fine.

Qua cog-
nitio causa
sufficit in fo-
ro externo.
Syluest.
Bart.

17
Duplex
modus quib-
us tacita
dispensatio
colligatur.

Sanci.

Nauarr.

Panormis.

Nihil

Innoc.
Hostiens.
Glossa.
Panormit.
Anton.
Cardin.
Immol.
Felin.
Ant. Gab.
Selua.
Menoch.
Sayrus.
Glossa.

Nihilominus contrarium sentiunt communiter Canonistæ cū Innoc. & Hostiens. in c. *Veniens*, de filiis Presbyter. & Glossa in Clement. vnic. de sentent. excommun. verb. *Approbamus*, quam communiter sequuntur his locis Panor. Anton. Cardin. & Immol. & fere alij, & Felin. in c. *Gratum*, de Offic. deleg. n. 9. & in c. *Prætere*, de Testib. cog. n. 8. Cardin. in cap. *Olim*, de Censib. Anton. Gabr. supra n. 18. Selua de Benef. p. 3 q. 8. nu. 49. & q. 10. n. 25. Menoch. l. 2. Præsumpt. 20. num. 32. Sayrus lib. 7. Thesau. cap. 14. nu. 18. & hanc sententiā in simili tenui in 4. tom. disp. 26. Sect. i. à n. 13. licet illam non satis explicuerim. Et sumitur ex Glossa cum textu in ca. *Cum iam dudum*, de Præben. ibi, *Cum multa per patientiam tolerentur*, quæ si deducta fuerint in iudiciū, exigente iustitia nō debēt tolerari. Vnde Glossa colligit patientiam Prælati scientis non esse signum consensus, nec dispensationis. Facit etiam c. *Super eo*, de Cognat. Spirit. ibi. *Id in Ecclesia tua dissimulare poteris ita quod nec contradicere nec tuum videaris præstare assensum*. Ex quibus colligitur fundamentum huius sententiæ, quia sola patientia non est sufficiens signum consensus. Nam licet dicatur quis consentire indirecte, quando tenetur impedire, & non impedit, non tamen inde colligi potest directa voluntas, qualis ad dispensandum requiritur, & hoc est quod Canonistæ aiunt, *illa, quæ tantum in patiando consistunt, non esse sufficiens signum dispensationis, quæ actum positivum requirit*.

In hoc puncto distingui solet triplex ratihabitio, de futuro, præterito, & præsentī. Prima est per solam præsumptam voluntatem, seu dispensationem Prælati, ita ut quando subditus contra legē operatur, Prælati nihil sciat, aut velit, sed credatur postea consensus cum sciuerit, & quod si nunc consuli posset, dispensaret; de præsentī dicitur præsumptus consensus, vel ratihabitio, quando Prælati est præsens actioni, quæ sit contra legem, & tacet. De præterito autem erit, si præcessit tacitus consensus in actum postea futurum, & retractatus non est. Veruntamen si quis recte attendat, hic tertius modus in præsentī locum non habet, nisi prius de præsentī decesserit, & liquerit dispensationem validam, etiā pro actibus futuris. Quia licet scientia esse possit de actu præterito, taciturnitas proprie non est, nisi de actu præsentī, qui potest impediri, nam præteritus actus non potest, sed ad summum potest non puniri: quod non est signum dispensationis in ordine ad futuros actus, ut per se notum est. Circa actum ergo præteritum secundum se non est tolerantia voluntaria, sed necessaria, & ita nō est signum consensus, nec etiam talis actus secundum se dispensationis est capax, nam si fuit contra legem, non potest non fuisse, poterit autem dispensari quoad pœnam & sic cadet dispensatio in aliquid præsens, vel futurum: si vero dicatur ex taciturnitate in aliquo actu præterito, quando fuit præsens, induci dispensationem in ordine ad sequentes actus similes, & illa dicatur ratihabitio de præterito, iam hæc reducitur ad aliam de præsentī, & ideo ex illa pendet, ut videbimus.

Tertius ratihabitio
modus non
est sufficiens.

Insufficiens
primi
ratihabitio
modi
ostenditur,

Prætere de prima ratihabitio de futuro certum existimo, non sufficere ad propriam dispensationem, neque ad agendum licite contra legem, nisi quando talis est casus, ut necessitas cogat, censeaturque locum habere epikia. Ratio

est, quia quandiu obligatio legis per se non cessat ratione occurrentis necessitatis, vel occasionis, durat, donec per voluntatem superioris auferatur, per voluntatē autē præsumptā in futurū non auferitur de præsentī obligatio; ergo non satis est ad operandum contra legem. Quæ ratione alibi dixi (& est communis sententia) huiusmodi ratihabitio de futuro non esse satis ad actus iurisdictionis in præsentī exercendos. Sicut etiam è contrario præceptum præsumptum in futurum, vel sub conditione, quod si superior adesset, prohiberet, non satis est in rigore ad inducendam præcepti obligationem. Vnde in hoc inuenio differentiam inter simplicem facultatem, & propriam dispensationem, quod in illa interdum sufficit voluntas præsumpta ad licite operandum; quomodo dicunt communiter auctores, non agere contra paupertatem, religiosum dantem aliquid ex voluntate præsumpta superioris, quando non potest facile obtinere expressam, quod tamen in dispensatione nō admittimus. Et ratio differentię est, quia ibi actio non est simpliciter prohibita, sed solum ut non fiat absque superioris voluntate, quæ conditio extenditur ad voluntatem præsumptam ex communi usu, & prudenti ratione. Hic autem actio supponitur absolute prohibita, & ob eam rationem mala, & ideo de præsentī necessaria est aliqua voluntas, quæ prohibitionem, & consequenter malitiam auferat.

Differentia
inter simplicem
facultatem, &
dispensationem.

Igitur opiniones propositæ de ratihabitio, seu tacito consensu, de præsentī loquuntur. Inter quas posterior videtur maxime procedere in foro exteriori, in quo maiorem profectio videtur probabilitatē habere, & secundum eam omnino iudicandū esse, moraliter, ac regulariter loquēdo. Tū quia est valde cōmunis inter grauiiores iuris interpretes, quorum auctoritas in illo foro præferenda est, tū etiā quia illa præsumptio in nullo iure fundata est, imo aliqua iura non parū illam diminuunt ut ex allegatis constat, & ex Clement. ult. de Sentent. excommuni. tum denique quia ipsum indicium taciturnitatis Prælati videntis factum, est valde incertum & de se solum indicat permissionem, non consensum. Et sæpe potest illa permissio esse sine peccato Prælati, quia ita se gerit ad vitādum maius malum, vel propter indispositionem, quam in subdito timet, vel propter scandalum aliorum, quando factum est publicum, vel quia aliud graue nocumentum timet. Sæpe etiam potest esse illa permissio ex quadam negligentia, & nimia conuiuentia Prælati, vel ex pusillanimitate nimia, & ideo licet superior non excusetur à culpa, non ideo præsumitur dispensatio, quia fortasse maior esset culpa, ita temere dispensare. Quod maxime habet locum, quando dispensatio esse deberet in aliquo defectu permanente, ut in regularitate, vel alio simili. Est enim incredibile, propterea quod Episcopus sciat, subditum irregularem celebrare, & dissimulet, statim præsumi, dispensare cum illo in irregularitate, etiam si alias possit. Nisi ex alijs certioribus coniecturis de illius voluntate, & iusta causa dispensandi constet, quæ coniecturæ in foro exteriori difficillime probari possunt, & fortasse non admittuntur.

At vero in foro conscientię non censeo esse omnino reiiciendam priorem sententiam, dummodo prudenter limitetur. Nam sola taciturnitas dicta, nunquā videtur mihi sufficiens indicium voluntatis positivæ dispensandi propter discursū

factum.

2. Sentent.
in foro exteriori
probabilior.

1. Sentent.
in foro interno
cum moderamine
non est reiicienda.

factum. Si tamen aliæ circumstantiæ adiungerentur, posset cōsummari præsumptio, vt si causa dispensandi tam subdito, & superiori sigillatim, quam alteri de altero inuicē nota esset, & intercederet aliqua occasio iusta nō petendi expressum consensum, & ex consuetudine, vel necessitudine inter subditum, & superiorem præsumi prudenter possit talis voluntas superioris. In quo est maxime aduertendum pro conscientia foro, vt subditus in eo casu honeste operetur necessarium esse, vt ante factum præsumat secum esse dispensatum, nemo enim potest honeste operari contra legem spe futuræ dispensationis, sed necessarium est, vt præcedat notitia dispensationis, vt infra in materia de Priuileg. latius dicemus. Ergo impossibile est, quod hæc dispensatio tacita fundetur in scientia, & patientia operis iam facti, alioqui iam esset factū opus ante dispensationem, ergo cum peccato esset factum, ergo ex illo nulla coniectura sumi potest dispensationis, oportet ergo, vt antequam subditus incipiat opus habeat rationes alias præsumendi Prælatus præsentem esse contentū, & tacite secum dispensare, vt tale opus faciat. Vnde etiam colligo; hanc præsumptionem non esse extendendam vltra opus illud, quod fit coram Prælato, nam licet in illo censeatur dispensare, non ideo censeatur tacite dispensare ad similia, nisi forte tanta sit consuetudo, vt intelligatur concessa perpetua dispensatio, & quasi priuilegium, vt infra suo loco dicitur. Quocirca si talis esset dispensatio, vt non posset dari pro actu præsentis, nisi habilitando personam in futurum ad similes actus, vt de irregularitate dixi, tunc difficilior erit præsumptio, & vix potest dari licentia vtendi postea tali dispensatione tacita, non requiringdo expressam declarationem voluntatis Prælati, cum possit facile fieri.

Alius modus tacitæ dispensationis est, quando superior ex certa scientia aliquid præcipit, vel concedit subdito, quod sine dispensatione fieri, aut valere non potest, vt si Pontifex det beneficium alicui, quem scit, esse irregularem, vel si præcipiat comedere carnes die prohibito. Ita docent Innocent. Hostiens. Panorm. & alij in locis citatis, & hunc solum modum posuit Rebuff. in dicto tit. Dispens. a. n. 5. vbi alios allegat, & Ant. Gabr. & alij supra allegati. Et colligitur ex l. *Quidam*. ff. de Re iudic. ibi, *Princeps enim, qui illi dignitate dedit, omnia gerere decreuit*. Idē in l. *Barbarius*. ff. de Offic. Prætor. Ratio est, quia Princeps non præcipit repugnantia, nec præsumitur præcipere iniquitatem, vel facere actum inualidum, ergo intelligitur; concedendo aut præcipiendo tollere impedimentū. Et ita hæc coniectura est multo efficacior, quam præcedēs, quia hæc requirit actum positium, qui virtute includit alium, nam qui introducit formam, cēsetur præmittere dispositiones, & qui dat potestatem, dat omnia necessaria ad illam, vnde ita est hæc dispensatio tacita, vt possit dici virtualis, quod non ita est in præcedenti indicio. Et he rationes procedunt de quolibet Prælato potente dispensare, sicut de supremo Principe, neque inuenitur in hac parte specialis prohibitio, & ideo necessarium non est inter eos distinguere, vt supra dixi.

Oportet autē Prælatus procedere in eo actu ex certa scientia defectus, seu vinculi, in quo tacite dispensat, quia si illud ignoret, non poterit volūtas ad illud tollendum extendi, quia volū-

tas non fertur in incognitum, & ita etiam cessabit dispensatio, quæ sine voluntate esse non posset. Dubitant autem Doctores, quomodo cōstare debeat de hac scientia Principis dispensantis. Veruntamen quod attinet ad conscientia forum, satis est, quod quacumq. ratione constet ipsi dispensato, vt quia ipsemet de defectu aperuit Prælato, vel quia certo sciebat, illi esse notum. Quia in foro conscientia veritas attenditur non præsumptio, nec requiritur scriptura, vel aliquid simile. In foro autem exteriori incumbet, & qui dispensationem tacitam allegat, probare, Prælatus ex certa scientia processisse, quia est scientia facti, quæ ordinarie non præsumitur, vt docet Felin. in c. *Præterea*, de Testib. cogen. n. 9. cū alijs. Quod maxime verū cēseo de Principe, quinec tenetur, nec potest facta subditorum nosse, iuxta cap. 1. de Constitut. in 6. In Episcopo autem aut Prælatis particularibus, qui ex officio tenentur scire vitam subditorū, contrarium fortasse dicendum esset, quia in facto alieno, quod quis indagare tenetur, præsumitur scientia, vt tradit Abb. in c. *Innotuit*, de Elect. nu. 9. quod ex textu ibi. & Gloss. colligit, & ex cap. Penult. extra de Reg. iuris, vbi dicitur, *Non potest esse pastoris excusatio, si lupus oues comedit, pastor nescit*. Sed cēseo verum respectu ipsius pastoris, nam si ipse se excuset, tenebitur probare ignorantiam inculpabilem, alias præsumitur in eo scientia, vel saltem negligentia. Vnde nō est cur præsumatur scientia in Prælato respectu subditi allegantis dispensationem, quia simpliciter est res facti, quæ facile ignoratur, siue absque culpa, siue cum illa, parum enim id in præsentis refert. Maxime quia dispensatio odiosa est, & restringenda, & ideo etiam non præsumitur, nisi probetur, vt Panormitan. etiam tradit in dicto cap. *Præterea*.

Dubitant autem vltius Iuristæ de modo probationis huius scientia, an scilicet, necessarium sit, vt de illa constet, ex narratis in ipso indulto dispensationis, vel ex clausula, *Ex certa scientia*, in illo posita, vel admittatur aliud genus probationis, si hæc deficiant. De quo dubio, quia ad nos non spectat, videri possunt auctores allegati in principio huius puncti. Mihi tamen videtur non esse necessarium, vt ex instrumento dispensationis constet, sed sufficere, vt alia ratione sufficienter probetur, per testes, vel alio modo, quæ est etiam communior sententia. Et ratio est, quia nullum est ius, quod restringat probationem ad scripturam indulti, seu dispensationis. Imo infra de priuilegio dicen us totum priuilegium posse probari per testes, si scriptura sit amissa; ergo idem est in dispensatione. Nec etiam hæc conditio scientia in Principe est tam occulta, vt non possit per testes, vel ex rei notorietate probari. Plura de hoc puncto videri possunt in Sancio supra, nam accurate illud disputat.

C A P V T XIV.

Apud quos sit potestas ordinaria dispensandi in legibus humanis.

Post materiam, & formam dispensationis dicendū sequitur de causa efficiente, in qua duo ad efficiendum requiruntur, potestas, scilicet, & volūtas, & de volūte, quæ libera est, nihil dicendū superest, præter ea, quæ diximus de forma per quam talis volūtas explicanda est. Superest ergo dicendum de potestate. Quæ in ordinariā, & delegatam distinguere potest, nam his duobus

23
2. Modus
tacite dispensationis.

Innocent.
Hostiens.
Panorm.
Rebuff.
Ant. Gabr.

Abb.
Gloss.

Panorm.

Sanc.

Potestas or-
dinaria, &
delegata.

Ordinariam
potestatem
habet qui le-
gem tulit su-
perior illius,
& aqualis in
eadem sede.

Innoc.
Cordub.

D Thom.
Victor.
Conat.

3

bus modis solet haberi, vel participari iurisdic-
tio, ad quam hæc potestas pertinet, vt dixi;
vterque ergo modus in præfenti locum habet.
Nā in primis constat, necessariū esse, vt hæc po-
testas sit ordinaria in aliquo, quia potestas de-
legata manat ab ordinaria, in qua sistendum est,
tum quia non proceditur in infinitum, tum etiā
quia potestas ordinaria conuenit ratione offi-
cij, & qui habet officium, seu munus legistato-
ris, vel pastoris, eo ipso ratione illius habet po-
testatem dispensandi. E conuerso etiam nihil
est in hac potestate, cur delegari, aut committi
non possit. Non enim postulat ex intrinseca ra-
tione, vt superior per se ipsum illam exerceat,
nisi aliunde speciali iure cum ea restrictione, &
modo concessa sit, hic ergo de potestate ordina-
ria dicemus, & postea de delegata.

Primò igitur certum est, eum habere ordina-
riam potestatem dispensandi, qui legem tulit,
quia ab eius voluntate, & potentia pender.
Idemq; dicendum est de superiore ipsius, dum-
modo formaliter sit superior in iurisdictione,
vt in superioribus declarauimus, itaq; potest Papa
dispensare in lege Episcopi, quia inferior pote-
stas, & actus eius semper pender à superiori.
Idemq; dicendum est de æquali in eadem Sede,
& iurisdictione, qualis est successor, quia illa
potius est identitas, formaliter loquendo. Atq;
hoc modo potest Pontifex dispensare in toto
iure canonico, quia si iura sint ab alijs Pontifi-
cibus constituta, est æqualitas; si verò à Cōcilijs
ipse est superior, etiam concilio generali per se
spectato, si verò includat Pontificis authorita-
tem, est etiam æqualitas, & ita loquitur Innoc.
in c. *Innotuit*, de Elect. Imò addit Cordub. lib. 4. q.
48. etiam illos auctores, qui dixerunt, cōcilium
esse supra Papam, non fuisse ausos hoc negare.
In quo prudenter fecerunt, quā verò conse-
quenter possent id defendere, ipsi viderint, no-
bis enim necessarium non est, cum certum exi-
stimus, Concilium etiam approbatum non
posse potestatem Pontificis limitare. Imò etiā
addimus, posse Pontificem dispensare in qua-
cumq; lege Apostolica humana (nam de diuina
infra dicam.) Quod optimè docuit D. Thomas
quodlibet. 4. art. 13. & Victor. in Relect. de Po-
test. Papæ, Couar. cum multis, quos refert in 4.
2. p. ca. 6. §. 9. n. 6. Et ratio est, quia licet Aposto-
li in alijs prærogatiuis, & gratijs fuerint excel-
lentiores, in Potestate iurisdictionis Pontifex
non est inferior illis, nec Petro, cuius est succes-
sor. De quo alibi. Et cum proportionem loquen-
dum est de alijs Episcopis respectu suarū Diœ-
cesum, & legum, & de alijs Principibus respec-
tu suarum.

Supereft verò difficultas grauis, an inferior,
iurisdictione ordinaria, possit ex vi sui mune-
ris dispensare in lege superioris. Quod solet
quæri de Episcopo respectu Papæ, seu iuris cō-
munis, idemq; est cum proportionem in omni
inferiori gubernatore, an possit dispensare in
omnibus legibus Pontificis, quando non est
specialiter prohibitus. Quod enim Pontifex
possit ita legem ferre, vt reuertat sibi dispensa-
tionem, & consequenter prohibeat, ne vllus in-
ferior in ea dispense, irritando dispensatio-
nem ab alio datam, certissimum est, quia ab il-
lo pender potestas inferioris. Dicunt tamen
multi, quoties Pontifex expresse non prohibet
dispensationem, sed simpliciter legem fert,
Episcopum posse in ea dispensare. Potest sumi

A ex D. Thom. dicto ar. 4. q. 9. quatenus simpli-
citer ait, rectorem multitudinis posse dispen-
sare in legibus. Expresseque id affirmat D. An-
ton. 1. p. tit. 17. §. 20. Soto in 4. dist. 27. q. 1. art. 4.
§. At quo tandem, Indicat etiā Victor. in Relect.
de Potestate Eccles. num. 18. Qui hanc regulam
constituunt. Vnumquemque Episcopum posse
in sua Diœcesi quo ad dispensationes, quidquid
potest Papa in vniuersa Ecclesia, nisi ab eodem
Papa prohibeatur. Quam regulam multi Cano-
nistæ sequi videntur in ca. *At si clerici*. §. *De adul-*
terijs, de Iudic. vt ibi licet videre per Felin. &
alios. Et potest probari primo ex cap. *Nuper*, de
Sentent. excommun. vbi dicitur, eo ipso quod
legislator sibi non reseruat absolutionem, eam
inferiori concedere; ergo similiter eo ipso, quo
non reseruat dispensationem, illam concedit.
Secundò grauius est, & difficilius dispensari in
votis, quā in legibus superioris, quæ merè
humanæ sunt, vota autem attingunt diuinum
ius, sed Episcopus potest in votis omnibus dis-
pensare sibi non prohibitis, seu non reseruatis;
ergo, &c. Tertiò ex vsu, nam leges iuniorum,
& fectorum Pontificis sunt, & tamen in eis dis-
pensant Episcopi, quia non sunt prohibita,
ergo idem erit in omnibus similibus. Quar-
to denique quia dispensatio in his legibus est
vnus ex actibus moraliter necessarijs ad popu-
li gubernationem; ergo cui hæc gubernatio
committitur, consequenter datur hæc pote-
stas, nisi peculiariter excipiat, sed Episcopus
ex vi sui muneris habet totam gubernationem
sui Episcopatus; ergo.

Nihilominus dicendum cenfeo, non posse
Episcopum dispensare in lege Pontificis, vel
concilij, nisi in casibus sibi concessis. Ita sen-
tit Gloss. vlt. in ca. *In quibusdam*, de Pœnis, cla-
rius tenet Gloss. in ca. *Cum singula*. §. vltim. verb.
Canonice, de Præbend. in 6. Innoc. in ca. *Dilectus*,
de Tempor. ordinat. num. 2. & 3. & cap. 2. De
eo, qui furtiuè ordines suscipit. Panorm. in ca.
Tam literis, de Testib. nu. 3. & in dicto §. *De adul-*
terijs. nu. 13. vbi hæc sententia communiter ap-
probatur, vt notauit Couarr. in 4. p. 2. ca. 6. nu.
15. Gutier. libr. 1. Canon. quæst. ca. 5. num. 10.
Rebuff. in tract. Nominat. qu. 5. num. 32. & se-
quentibus, & in Pract. 1. part. tit. de Translat.
Monachor. num. 9. Et sine dubio est sentent. D.
Thomæ dicto ar. 4. ad 3. vt ibi aduertit, & pla-
ne sequitur Caietan. & Syluest. verb. *Dispensa-*
tio. nu. 14. Probatur primò ex Clement. *Ne Ro-*
mani, de Elect. vbi dicitur, inferiorem non

D posse tollere legem superioris, & statim expli-
catur, *Adrogando, dispensando, &c.* Idem sumitur
ex ca. *Inferior*, de Maiorit. & obed. & ca. *Inferior*,
21. dist. ca. *Sunt quidam*, & ca. *Ideo*. 25. qu. 1. & ex
l. 1. C. de Legib. Et ratio est, quia inferior non
potest irritare, vel impedire voluntatem supe-
rioris, non solum ipso inuito, sed etiam ipso nō
consentiente; ergo non potest dispensare in le-
ge eius propter solam non prohibitionem spe-
cialem, sed necessaria est positua concessio
per voluntatem expressam, vel saltem taci-
tam aliquo sufficienti modo significatam. An-
tecedens patet tum ratione physica, quia infe-
rior virtus non potest impedire superiorem,
tum ratione morali, quia rectitudo guberna-
tionis postulat, vt voluntas superioris præua-
leat contra voluntatem inferioris, nisi superior
ipse cedat. Ad hoc autem necesse est, vt tollat
priorem voluntatem, quod nō fit, nisi per posi-

D Thom.

D Anton.
Soto
Victor.

Felin.

4

Glossa.

Innoc.

Panorm.

Conar.
Gutier.
Rebuff.

D Thom.

Caiet.

Syluest.

Inferior non
potest tollere
legem supe-
rioris.

trium consensum, vel concessionem. Consequencia verò clara est, quia dispensatio aufert voluntatem superioris, seu impedit effectum eius in particulari materia. Confirmatur, quia dispensatio est actus iurisdictionis, sed inferior, ut sic non habet iurisdictionem circa legem superioris, nec circa personas illi subditas, formaliter in eis talem subiectionem considerando, quia est altioris rationis, ut sic dicam, ergo non habet inferior potestatem dispensandi in lege superioris, nisi ei concedatur.

Dices, ratione officij concedi, eo ipso quod officium datur. Sed hoc est, quod contendimus, falso, & sine fundamento dici, quia illa implicita concessio, seu consecutio, neque ex natura rei habetur, ut probant rationes factæ, quia illud munus, seu officium absolute inferius est, & subordinatum superiori, neque in illa intelligitur concessa virtus supra actionem, vel effectum superioris. Neque etiam illa consecutio habet in iure fundamentum, quia potius generales regulæ iuris sunt in contrarium, ut ex allegatis constat. Et optimum argumentum est, quia quando iura volunt concedere hanc potestatem inferiori, id declarant, ut statim dicemus. Et è conuerso multæ irregularitates, suspensiones, &c. non possunt ab Episcopis dispensari iuxta receptam doctrinam, de quibus non inuenitur prohibitio, sed tantum quia non inueniuntur concessæ, ergo signum est, requiri concessionem præter officium, ut inferior possit in lege superioris dispensare.

6
Contraria
fundamenta
diluuntur.

Episcopi ha-
bent iurisdic-
tionem im-
mediatè ab
ipso Summo
Pontifice.

Hoc autem fiet euidentius, & explicabitur amplius respondendo ad fundamenta contraria. Et in primis axioma illud, *Episcopus potest in suo Episcopatu, quicquid Papa in Ecclesia, nisi prohibeatur*, & nullo iure fundatum est, & in rigore censetur esse falsum, nisi multis modis limitetur. Nam in primis supponit, Episcopos habere ex iure diuino absolutam, & vniuersalem iurisdictionem intra suas Dioceses, limitabilem tamen a Summo Pontifice. Ego vero exitimo immediate habere ab ipso Summo Pontifice, ad quem etiam spectat, gradum, & modum illius iurisdictionis definire, ut supra in hac materia tetigi, & laus in tom. de Pœnitent. & Censur. Dein de multa sunt, quæ potest Papa in vniuersa Ecclesia, quæ in rigore nunquam potuerunt Episcopi, saltem eo modo, quo illa potest Pontifex, ut v. g. committere Presbytero ministerium Sacramenti confirmationis, vel ordinis, saltem quoad minores. Dispensare in matrimonio raro non consummato, vel in voto solenni. Concedere indulgentias absolute pro viuis, & defunctis usque ad plenariam remissionem. Instituire cœnuras, approbare religiones, canonizare Sanctos eo modo quo à Pontifice fit. Quæ nunc suppono, quia non possumus omnia persequi. Denique si in aliquo sensu id tolerari potest, solum est quoad ea, quæ pertinet ad ordinariam & gubernationem moraliter necessariam, vel cōuenientem ad salutem animarum, & considerando potestatem Episcoporum, prius quam Pontifex aliquid agendum statuatur, vel prohibeat, sic enim intelligitur vnusquisque Episcopus habere in tota sua Diocesi totam potestatem, quia ex vi muneris conceditur, & ut sic spectata non habet unde limitetur. Postquam verò Pontifex aliquid particulare per suam legem præscribit, aut prohibet, eo ipso excipit illud ab ordinaria iurisdictione infe-

rioris. Et ideo nisi aliunde ei concedatur potestas dispensandi, non habet illam ex vi solius ordinariæ potestatis. Denique dici potest, legem ipsam eo ipso, quod superior se it, secum alligare prohibitionem, ut nullus inferior audeat in eam falcem mittere, nisi ei concedatur, neque præter hanc virtualem, & quasi innatam prohibitionem alia formalis, & expressa per se requiritur. Vnde illud axioma vel falsum est, vel male ad præsentem materiam applicatur, quia in dispensatione legis superioris, vel inuoluit repugnantiam, vel aliquid superfluum, & sine fundamento requirit, & limitatum, ut dixi, nihil in proposito deseruit.

Ad c. *Nuper*, respondetur, sermonem bi esse de absolute a censuris, de qua longe diuersa ratio est quam de dispensatione. In quo multi errant ab vna ad aliã argumentantes, non considerando differentia inter illas, quam supra posuimus. Absolutio enim non est contra, aut præter legem superioris, sed secundum illam, & ideo nihil mirum, quod possit ab inferiori dari, quamdiu non reueruatur. Præterea absolutio à censura, præsertim ab excommunicatione ordinatur ad bonum animæ, & est necessaria ad vsum sacramentorum, & ideo merito concessa intelligitur, quando non reueruatur. Quod secus est de dispensatione ab irregularitate v. g. & similibus huius etiam euidentis argumentum est, quia in d. c. *Nuper*, non solum Episcopo, sed etiam parochis censetur concessa absolutio à censura canonis non reueruantis. Nemo autem dicet, parochum posse dispensare in omni lege, vel pœna non specialiter illi reueruata.

Circa alias verò rationes explicandum superest, quando, seu quibus modis, vel in quibus casibus censetur Episcopis concessa potestas dispensandi in lege superioris. Quam rem bene tractat Caieran. in d. ar. 4. & Syluest. d. num. 14. Primus ergo modus, & cæteris clarius est, quando ius ipsum concedit talem dispensandi potestatem, quod sæpe fit, vel per aliquam clausulam generalem, ut in Concil. Trident. sess. 24. c. 6. de Reforma. vel in aliquo casu speciali, de quo lex loquitur. Aduertendum est autem ex communi sententia Canonistarum, quoties in lege Pontificia additur, ut in eo possit dispensari, eo ipso intelligi dispensationem committi Episcopo, tunc quia alias verba illa essent superflua, cum per se constet talem legem esse à Pontifice dispensabilem, tum quia potestas dispensandi ample est interpretanda. Hæc fuit sententia Innocentij in c. *Dilectus*, de Temporib. ordin. n. 2. quem Canonistæ cōmuniter sequuti sunt in c. *At si clerici*, §. *De adulterijs*, de Iudi. vbi Fel. plures refert Glossas. Præcipue vero allegatur Glossa ult. in dicto c. *In quibusdam*, de Pœnis. Nam quia textus dicit. *Nisi cum eis fuerit misericorditer dispensatum*, Glossa colligit posse dispensari ab Episcopo. Veruntamen non fundatur in dicto principio, sed in alio generali, quod Papa censetur cōcedere dispensationem, quam non reueruat. Sed hoc modo nec ratio, nec inuictio textus erit efficax, iuxta supra dicta, nisi intelligatur, non sufficere, ut Papa merè negatiue non reueruet, sed necessarium esse, ut positiuè permittat, seu concedat dispensationem, non reueruando illam sibi nec determinando personam, qui committitur, tunc enim censetur Episcopo, seu Prælato ordinario illam permittere, ne in vanum similem promissionem, vel concess-

7
Differentia
inter absolu-
tionem à cen-
suris, & dis-
pensationem
maxime no-
tanda.

8
Quando po-
test Episcopus
in lege supe-
rioris dispen-
sare.
Caiet.
Syluest.
Concil. Trid.

Innoc.

Felin.
Glossa.

fionem

Abb.

Glossa.
Panorm.
Covar.

Angel.

Dec.
Sanc.

2

Caiet.

Caiet.
Ledesm.
Nauar.

10

Caiet.

In quibus ca-
sibus non est
necessarius
recursus ad
summum
Pontificem.

tionem addidisse videatur. Et ita est probabilis ratio, & inductio textus, quam ibi probat Abb. nu. 5. & alij communiter. Vnde Rex Alphonsus in l. 8. tit. 18. partit. 1. referens illud decretum, addidit, *Nisi cum eo Episcopus loci dispensaret.* Et similis est textus cum Glossa in c. *Postulatus*, de Cleri. excom. vbi etiam Innoc. & Panor. & alij communiter illam probant, & Couar. in c. *Alma mater*. 1. p. 5. 7. num. 8. expendens illum textum. Item Angel. verb. *Dispensatio*. nu. 5. & ibi alij Summistæ. Solent autem variæ limitationes ad hanc regulam assignari, vt videri potest in Decio in dict. 5. *De adulterijs*. num. 7. & Felin. nu. 1. & latius in Sancio li. 8. de Matrim. disp. 5. vsque ad nu. 5. sed illas omitto, quia non iudico esse necessarias.

Secundò, intelligatur facta hæc concessio ex recta ratione interpretante voluntate superioris, & quoad hoc ponit Caiet. tres casus. Primus, quando materia est leuis, & parui momenti, ita vt lex non obliget ad mortale, vel quando præceptum non est rigorosum (ait Caiet.) sed simplex itatutum, vique solum obligans per modum regulæ, vt solet esse in religionibus. Quod est per se verisimile, vel quia in moralibus parum pro nihilo reputatur, vel quia cui committitur gubernatio in maioribus, videntur hæc minora concessa, vel etiam quia superior nolens ponere rigorosam legis obligationem, hoc ipso indicauit, voluntatem suam non esse adeo definitam circa illam materiam, quin particulares casus committat gubernatori. In secundo ordine ponuntur ea, quæ frequenter occurrunt, quia non est verisimile superiorem velle, vt in singulis rebus frequenter, & ad ordinarium regimen necessarijs, ad illum recurratur. Et hoc probant exempla adducta de Voto, & de ieiunijs, & similibus, vt notarunt etiam Caiet. 2. 2. q. 143. ar. 4. & in sum. verb. *ieiunium*, Ledesm. in 4. 2. p. q. 17. ar. 3. Nauar. cap. 21. n. 21. Vnde in his frequentibus admitti posset illa regula, *Episcopum posse dispensare in omnibus sibi non prohibitis.* Quod in maxime verum habet, quando talis dispensatio ordinatur ad bonum animæ, & ad tollendum vinculum conscientie aut periculum peccandi. Nam si sit tantum dispensatio in poenis, vel in alijs impedimentis, non ita facile est extendenda facultas, nisi consuetudo etiã iuuet.

In tertio ordine ponit Caiet. ea, quæ vocat propria, id est, eas leges, quæ licet manent à Pontifice, non sunt pro vniuersa Ecclesia, sed pro tali prouincia, Episcopatu, aut congregatione, nam in his censet posse dispensare Prælatum illius loci, vel congregationis. Quod alij etiam sequuntur. Et ratio esse videtur, quia quæ sunt propria, & particularia, minus sunt nota supremo Principi, argumento ca. 1. de Constit. in 6. Et ideo credendum est, committi proprio gubernatori illius communitalis. Hic verò casus mihi non videtur certus, sed valde dubius, quia neque in iure, neque in vsu video illius sufficiens fundamentum, & ratio illa non cogit, sicut enim Pontifex habuit sufficientem notitiam illius particularis communitalis ad ponendam legem, ita habere potest ad dispensandum in illa. Quapropter nisi concurrat etiam frequentia, aut consuetudo, non existimo hoc esse admittendum, quia sine incommodo potest dispensatio peti ab auctore legis. Vltimo enim addendum est, etiam intelligi hanc potestatem concessam in casibus extraordinarijs, quando necessitas re-

vera magna est, & est periculum in mora, vel impotentia adeundi Pontificem, tunc enim ex rationabili interpretatione voluntatis Pontificis, censetur Episcopus habere potestatem dispensandi, vt tradunt Panor. in dicto 5. *De adulterijs*. n. 9. & ibi Deci. n. 10. & Felin. nu. 3. qui alios allegat. Rebus. in Pract. tit. de Dispens. ad plura benef. n. 30. & 31. Felin. in c. 1. de Constit. nu. 49. cum Rota Decif. 262. in nouis, alijs de Iur. patrona. Decif. 5. nu. 2. in nouis, Syluest. verb. *Dispensatio*. q. 14. n. 15. & ibi Angel. n. 5. & Armill. n. 19. Nauar. c. 22. n. 85. & communiter Doctores præferim Sanc. lib. 2. de Matrim. disp. 40. & lib. 8. disp. 9. num. 22. & alij recentiores tractantes de Voto, de matrimonio, & de censuris. Quibus omnibus addenda est consuetudo, quæ est optima legum interpretes, & ad iurisdictionem acquirendam sufficit. Atque hinc constat, quid dicendum sit de Parochis, & alijs Rectoribus animarum non habentibus iurisdictionem Episcopalem, vtum possint dispensare in legibus superiorum. Multi affirmant, quando non potest adiri Episcopus commode, quod latè tractat Sanc. li. 8. disp. 9. nu. 17. qui videri potest. Resolutio est, de iure non posse parochos dispensare, quia non habent ordinariam iurisdictionem fori externi, etiã voluntariam, ad quam pertinet hæc dispensatio, nec inuenitur ius illam tribuens. De consuetudine autem solent dispensare in casibus particularibus occurrentibus in quibuidam frequentioribus præceptis, vt ieiunijs, in festorum observatione quoad vacandum ab operibus, quæ consuetudo vbi fuerit, seruari poterit in legibus, circa quas fuerit introducta, non verò extendi ad similes, quia est iuri contraria.

CAPVT XV.

Nonnulla dubia circa potestatem inferiorum ad dispensandum in legibus superiorum explicantur.

DE potestate, quam vnusquisque Princeps, vel Prælatus habet ad dispensandum in sua propria lege, vel sui inferioris, nihil specialiter dubitandum, vel declarandum occurrit, præter ea, quæ de causa dispensandi infra dicemus, circa potestatem verò inferioris ad dispensandum in lege superioris, nonnulla super sunt explicanda. Primum est, an hæc potestas dicenda sit ordinaria, vel delegata, quia non est innata proprio muni, & iurisdictioni, sed per superioris voluntatem conceditur; ergo non est ordinaria potestas, nam hæc solū est illa, quæ iure proprio habetur, erit ergo delegata. Sed hoc nullam cōtrouersiam habet, aut difficultatem. Dicendum est enim, hanc potestatem esse ordinariam in Episcopis, & idem est in similibus. Ratio est, quia licet hæc potestas commissa sit à superiore, vt à Papa v. g. confertur ex vi muneris, ita enim est illud munus institutum, vt radicatam in se habeat totam illam iurisdictionem ex vi suæ collationis, & institutionis, siue hæc institutio, & concessio sit ex vi iuris diuini, siue per Pontificis facta, vel cōsummata sit, hoc enim parum ad rem præsentem refert, vt constat, & videtur aperte declaratum in ca. vlt. de offic. Ordinarij. vbi Felin. in princip. id aduertit, dicens, licet dispensatio à iure concessa, intelligatur solis Episcopis commissa, nihilominus posse Episcopum illam committere inferiori, quia nimirum in illo iam est potestas ordinaria. Quod etiam dixit Dominicus in c. Cum eo,

Panorm.
Deci.
Felin.
Rebus.
Felin.
Rota.
Syluest.
Angel.
Armil.
Nauar.Felin.
De iure non
possunt paro-
chi dispensare
in legibus
superiorum, de
con. ne. udine
autem in alijs
quibus.Potestas hæc
non delegata,
sed ordinaria
dicenda
est in Episcopis
quando
confertur à
Papa ex vi
muneris.

Felin.

Dominic.